

**U AK HACI HASAN MAHALLES
XV . ASIRDAN GÜNÜMÜZE
D KEY BOYUTTA TAR H ÇALI MASI
SEZG MÜRTEZAO LU
Yüksek Lisans Tezi
Danı man: Prof. Dr. Ramazan ALTINAY
U ak
ubat, 2014**

**U AK HACI HASAN MAHALLES XV . ASIRDAN GÜNÜMÜZE D KEY
BOYUTTA TAR H ÇALI MASI**

Sezgi MÜRTEZAO LU

YÜKSEK L SANS TEZ

Tarih Anabilim Dalı

Danı man: Prof. Dr. Ramazan ALTINAY

U ak

U ak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ubat, 2014

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZET

UŞAK HACI HASAN MAHALLESİ XV. ASIRDAN GÜNÜMÜZE DEKİ
BOYUTTA TARİHÇALI MASİ

Sezgi MÜRTEZAOĞLU

Tarih Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2014

Danışman: Prof. Dr. Ramazan ALTINAY

Hacı Hasan Mahallesi, Osmanlı döneminde Uşak'ın merkez mahallelerinden biridir. Bugünde mevcut olan mahallenin günümüzdeki ismi Ünalın Mahallesi'dir.

Osmanlı arşiv kaynaklarından yararlanılarak Nüfus Defteri ve Temettuat Defterine dayanılarak yapılan bu araştırma, mikro ölçekte bir yerel tarih çalışmasıdır. Hacı Hasan Mahallesi, Uşak'ın diğer mahallelerine göre farklılık arz etmektedir. Nedeni ise Müslüman, Rum, Ermeni gibi farklı etnik ve dini unsurları bir arada barındırmasıyla önemli bir konuma sahiptir. Bu üç farklı unsurun ekonomik, sosyal, nüfus yapıları ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yerel temelli bu çalışma Osmanlı'nın devlet nizamı hakkında belirli bilgilere ulaşmakta mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Uşak, Hacı Hasan Mahallesi, Müslüman, Rum, Ermeni

ABSTRACT**SUMMARY OF MASTER THESIS****A VERTICAL DIMENSION HISTORY STUDY OF U AK HACI HASAN
DISTRICT FROM PAST TO NOWADAYS**

Sezgi MÜRTEZAO LU

Department of History

Social Sciences Institutes U ak University, February 2014

Advisor: Prof. Dr. Ramazan ALTINAY

Hacı Hasan District is one of the center districts of U ak in Ottoman time. Today the name of the district is Ünalán District.

This study which is based on mostly population and profit records of archive records of Ottoman is a micro local study of history. Hacı Hasan District is different from the other districts of U ak as it hosts the different ethnic and religious groups together such as Greek, Armenian and Muslim. Economic, social and population aspects of these three different elements are tried to be identified in details in this study. From this local study it is possible to reach information about Ottoman state system.

Keywords: U ak, Hacı Hasan District, Muslim, Greek, Armenian

U ŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tarih Ana Bilim/Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans Programı 114006013 No'lu öğrencisi Sezgi MÜRTEZAOĞLU'nun "Uşak Hacı Hasan Mahallesi XVI. Asırdan Günümüze Dikey Boyutta Tarih Çalışması" adlı tezi 28/02/2014 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Öretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

mza

Üye (Tez Danışmanı)	: Prof. Dr. Ramazan ALTINAY
Üye	: Prof. Dr. Saim SAVA
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Orhan PARLAK

Prof. Dr. Cemil ERTUĞRUL
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Yerel ve sosyal tarih çalı maları tarih bilimine bir katkıdır. Çünkü ya anılan co rafyanın, yerelin iyice anla ılması genelin daha iyi kavranmasını sa layacaktır. Artık günümüzde modern tarih yazımı makro alandan mikro alana bir geçi göstermektedir. Yerel tarih parçadan bütüne varma i lemidir. Yani bir nevi genel tarihin parça halidir. Yerel tarihin içine devletlerden ve siyasi olaylardan çok insan faktörü girmi tir. Be erin günlük hayatı, ya antısı, faaliyetleri tarihin konusu olmu tur.

Bu çalı mada da yerel alanda bir mahalle ele alınıp incelenmeye çalı ılmı tur. Bu mahalle incelenirken ar iv kayıtlarından, basılı eserlerden, görsel malzemelerden faydalanılarak yerel bir çalı ma örne i ortaya konulmaya çalı ılmı tur. Ar iv kaynaklarından ba ta temettuat defterleri, nüfus defterleri, muhasebe defterleri, avarız defteri gibi ba lıca kaynaklar incelenmi tir. Temettuat defterleriyle mahallenin sosyal ve iktisadi yapısı hakkında bilgi sahibi olunabilmi tir. Nüfus defterleriyle toplumsal yapının analizi sa lanmı tur. Bu mahallenin en önemli dikkat çekici özelli i Müslüman, Rum, Ermeni gibi farklı etnik ve dini nüfusu bir arada barındırmasıdır.

Çalı mama de erli katkılarından dolayı danı manım Prof. Dr. Ramazan Altınay ve bu çalı maya yönlendiren, yol gösteren de erli hocam Prof. Dr. Saim Sava 'a saygı ve ükranlarımı sunarım. Hayatım boyunca yanımda olan maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen sevgili anne ve babama sonsuz te ekkür ederim.

Sezgi MÜRTEZAO LU

ÖZGEÇM

Ki sel Bilgiler

Adı Soyadı : Sezgi MÜRTEZAO LU

Do um Yeri ve Tarihi : Ünye/ORDU 08/02/1987

Lisans Ö retimi : 2007/2011 ö retim yılları arasında U ak Üniversitesi /
Tarih Bölümü'nde Lisans E itimimi tamamladım.

Yüksek Lisans Ö retimi : 2011/2012 ö retim yılında U ak Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans E itimime ba ladım.

Bildi i Yabancı Diller : Orta düzeyde ngilizce

leti im

e-posta adresi : sezgi_5264@hotmail.com

KISALTMALAR

Kisaltmalar	Açıklamalar
a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
a.g.t	Adı Geçen Tez
Bas.	Baskı
Bkz.	Bakınız
BOA. NFS. D	Ba bakanlık Osmanlı Ar ivi Nüfus Defteri
BOA.ML.VRD.TMT	Ba bakanlık Osmanlı Ar ivi Temettuat Defteri
C.	Cilt
S.	Sayı
s.	Sayfa
vb.	Ve Benzeri
TDV A	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
MEB. A	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
yy	Yüzyıl

Ç NDEK LER

YÜKSEK L SANS TEZ ÖZET	I
ABSTRACT	II
JÜR VE ENST TÜ ONAYI	III
ÖNSÖZ	IV
ÖZGEÇM	V
KISALTMALAR	VI
Ç NDEK LER	VII
TABLolar L STES	XI
GRAF KLER L STES	XIV
G R : YEREL TAR H ÇALI MALARININ ÖNEM VE KAYNAKLAR.....	1
I. BÖLÜM: GENEL HATLARIYLA TAR H SÜREÇTE B R YERLE M B R M OLARAK U AK	9
A. U ak Adı	9
B. İlk Ça larda	10
C. Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde	10
D. Osmanlı Dönemi.....	11
E. Milli Mücadele Dönemi	12
F. Cumhuriyet Dönemi.....	14
G. U ak Hacı Hasan Mahallesi.....	14
II. BÖLÜM: DAR YAPILANMA	16
A. dari Görevliler	16
1. Muhtar-ı Evvel – Muhtar-ı Sâni	16
2. Voyvoda	17
B. Dini Görevliler.....	18
1. mam.....	18
2. Papaz	19
III. BÖLÜM: NÜFUS YAPISI VE NÜFUS HAREKETLER	21
A. Hane Miktarları ve Erkek Nüfus Sayıları	21

1. Müslüman	22
2. Rumlar	23
3. Ermeniler	25
B. Aile sim ve Unvanları.....	27
1. Müslümanlar	27
2. Rumlar	36
3. Ermeniler	40
C. Ahıs simleri ve sim Verme Gelene i	41
1. Müslümanlar	42
2. Rumlar	44
3. Ermeniler	46
Ç. İnsan Tipolojisi	48
1. Müslüman	48
2. Rumlar	51
3. Ermeniler	52
D. A iretler	54
E. Nüfus Hareketleri	54
1. Müslümanlar	54
2. Rumlar	57
3. Ermeniler	58
F. Cizye	58
1. Rumlar	59
2. Ermeniler	59
G. E itim Durumu	59
IV. BÖLÜM: KT SAD YAPI	63
A. Arazi Varlı ı ve A aç Durum	64
1. Müslüman Arazi Varlı ı ve A aç Durumu.....	64
2. Rum Arazi Varlı ı ve A aç Durumu.....	66
3. Ermeni Arazi Varlı ı	67
B. Hayvan Varlı ı.....	67

1. Büyükba Hayvanlar	68
1. Müslümanlarda Büyükba Hayvan	68
2. Rumlarda Büyükba Hayvan	69
3. Ermenilerde Büyükba Hayvan	69
2. Küçükba Hayvanlar	70
1. Müslümanlarda Küçükba Hayvan	70
2. Rumlarda Küçükba Hayvan	71
3. Ermenilerde Küçükba Hayvan	71
3. Yük ve Binek Hayvanları	72
1. Müslümanlarda Yük ve Binek Hayvanı.....	72
2. Rumlarda Yük ve Binek Hayvanı	73
3. Ermenilerde Yük ve Binek Hayvanı	73
4. Arı Kovanı	74
C. Yeti tirilen Ürünler	74
D. Dükkân	75
1. Müslümanlarda Dükkân.....	75
2. Rumlarda Dükkân	76
3. Ermenilerde Dükkân	76
E. De irmen.....	76
F. Meslekler	77
2. Terzi Esnafı.....	80
3. Derici Esnafı	82
4. Gıda Esnafı	83
5. Madeni E ya Esnafı	85
6. Kıymetli E ya Esnafı	86
7. Hizmet Esnafı	87
8. Tüccar	89
9. Çiftçi	90
10. Din Görevlileri.....	92
11. darciler	93

12. Sa lık Görevlileri.....	94
13. Asker ve Asker Emeklileri.....	94
14. ki Mesle i Olanlar	94
15. Mesle i Olmayanlar.....	95
G. Vergiler.....	95
1. Müslümanların Verdi i Vergiler	96
2. Rumların Verdi i Vergiler.....	97
3. Ermenilerin Verdi i Vergiler.....	98
V. BÖLÜM: VAKIF VE M MAR ESERLER	99
A. Camiler	99
B. Kiliseler.....	100
C. Medreseler	101
D. Çe meler	102
E. Hanlar.....	103
F. Hamam	103
G. Zaviyeler.....	103
SONUÇ	105
KAYNAKÇA.....	106
EKLER.....	111

TABLolar L STES

Tablo 1: Mahallenin Toplam Hane ve Ki i Sayısı

Tablo 2: Müslüman Aile sim ve Unvanları

Tablo 3: Rum Aile sim ve Unvanları

Tablo 4: Ermeni Aile sim ve Unvanları

Tablo 5: Müslüman simleri

Tablo 6: Rum simleri

Tablo 7: Ermeni simleri

Tablo 8: Müslüman Sakal Durumu

Tablo 9: Müslüman Bıyık Durumu

Tablo 10: Müslüman Boy Durumu

Tablo 11: Rum Sakal Durumu

Tablo 12: Rum Bıyık Durumu

Tablo 13: Rum Boy Durumu

Tablo 14: Ermeni Sakal Durumu

Tablo 15: Ermeni Bıyık Durumu

Tablo 16: Ermeni Boy Durumu

Tablo 17: Müslüman Misafirler (Göçmenler)

Tablo 18: Rum Misafirler (Göçmenler)

Tablo 19: Ermeni Misafirler (Göçmenler)

Tablo 20: Müslüman Haneleri E itimci ve Talebeler

Tablo 21: Müslüman Arazi Varlı ı

Tablo 22: Rum Arazi Varlı ı

Tablo 23: Ermeni Arazi Varlı ı

Tablo 24: Hacı Hasan Mahallesi Hayvan Varlı ı

Tablo 25: Müslüman Büyükba Hayvan Çe idi

Tablo 26: Rum Büyükba Hayvan Çe idi

Tablo 27: Ermeni Büyükba Hayvan Çe idi

Tablo 28: Müslüman Küçükba Hayvan Çe idi

Tablo 29: Rum Küçükba Hayvan Çe idi

Tablo 30: Ermeni Küçükba Hayvan Çe idi

Tablo 31: Müslüman Yük ve Binek Hayvan Çe idi

Tablo 32: Rum Yük ve Binek Hayvan Çe idi

Tablo 33: Ermeni Yük ve Binek Hayvan Çe idi

Tablo 34: Arı Kovanı Durumu

Tablo 35: Müslüman Dükkan Çe idi

Tablo 36: Rum Dükkan Çe idi

Tablo 37: Ermeni Dükkan Çe idi

Tablo 38: Müslümanların Verdi i A ar ve Rüsumat

Tablo 39: Müslümanların Verdi i Bedelen tası A ar

Tablo 40: Rumların Verdi i A ar ve Rüsumat

Tablo 41: Rumların Verdi i Badelen tası A ar

Tablo 42: Ermenilerin Verdi i Bedelen tası A ar

Tablo 43: Zaviyeler

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Müslüman Yaş Dağılımı

Grafik 2: Rum Yaş Dağılımı

Grafik 3: Ermeni Yaş Dağılımı

Grafik 4: Etnik Nüfusa Göre Dokuma Esnafı

Grafik 5: Dini Nüfusa Göre Dokuma Esnafı

Grafik 6: Etnik Nüfusa Göre Terzi Esnafı

Grafik 7: Dini Nüfusa Göre Terzi Esnafı

Grafik 8: Etnik Nüfusa Göre Derici Esnafı

Grafik 9: Dini Nüfusa Göre Derici Esnafı

Grafik 10: Etnik Nüfusa Göre Gıda Esnafı

Grafik 11: Dini Nüfusa Göre Gıda Esnafı

Grafik 12: Etnik Nüfusa Göre Madeni Eya Esnafı

Grafik 13: Dini Nüfusa Göre Madeni Eya Esnafı

Grafik 14: Etnik Nüfusa Göre Hizmet Esnafı

Grafik 15: Dini Nüfusa Göre Hizmet Esnafı

Grafik 16: Etnik Nüfusa Göre Tüccar

Grafik 17: Dini Nüfusa Göre Tüccar

Grafik 18: Etnik Nüfusa Göre Çiftçi

Grafik 19: Dini Nüfusa Göre Çiftçi

Grafik 20: Din Görevlileri

G R : YEREL TAR H ÇALI MALARININ ÖNEM VE KAYNAKLAR

Tarihin bilimsel bir iddia kazanması Alman tarihçi Ranke ile mümkün olmu tur. Ranke, tarihin, felsefe ya da edebiyattan ba ımsız, ayrı bir disiplin olarak kabul edilmesini sa lamı tır¹. Yerel tarih çalı maları ise XX. yy ba larında Annales Ekolü'nün ortaya koydu u sosyal ve toplumsal tarih anlayı ının dünya tarihçili ine getirdi i yeniliklerden biri olan *mikro tarihçili inbenimsenmesiyle geli me göstermi tir*². Tarih özellikle ulus devletlerin kurulu sürecinde geli tirilen üst-anlatılar nedeniyle millet-devlet tarihine indirgenmi ti. Bu da sıradan insanların tarih kavramında kendilerinden fazla bir ey bulamamalarını beraberinde getirmi ti. XX. yy ba larından itibaren bu üst-anlatı tarihçili e kar ı ortaya çıkmı iki alternatif tarih yazım yakla ımı, sözlü ve yerel tarih çalı malarıdır³.

Dünyada yerel tarih çalı maları 1990'lı yıllardan itibaren tarihçilerin ilgi oda ı haline gelmi tir. Yerel tarihçilik ulusal tarih anlayı ının tek biçimlili inden, bölgesel anlatımın zenginli ine do ru yeni bir kapı araladı. Tarihin yerelle mesi ve yahut bölgesel tarih yazıcılı ı tarih alanında “merkez” in dı ında farklı alanların var oldu u algısı ve bilgisini getirdi. Yerel tarihe yönelik bir tanım yapmak gerekirse bu; belli bir toplumun belli bir yer ve zamandaki hikâyesi veya geçmi in bilgisi ekinde olabilir. Bu tarihsel anlatı bir ehrin kasabanın, köyün, bir dini cemaatin ya adı ı bölge olabilir. Yerel tarih genel tarihin daha ayrıntılı açıklamalarının yapılmasını sa larken getirdi i derinlikle bütünlü ün daha do ru ve anla ılır hale gelmesine katkı verir⁴.

Türkiye’de yerel tarihe ili kin 1870’lerden itibaren ehir tarihleri ile ilgili örneklere rastlamak mümkündür. Örne in, brahim Veli Efendi’nin 1871’de kaleme aldı ı *Tarih-iBursa*, Lami Çelebi’nin *ehrengiz-i Bursa*, 1873’te akir evket’in yazdı ı *Trabzon Tarihi* ve yine 1883’te Lütfi’nin *am Tarihi* adlı çalı malarından söz edilebilir. XIX. yy’ın sonları ve XX. yy’ın ba larında Osmanlı topraklarına gelen gezginlerin sayıca artması kent rehberlerine ihtiyaç duyulmasına neden oldu. Mustafa Suad’ın *Haritalı stanbul Rehberi yahut stanbul Tarihçesi* (1898),

¹ Richard J. Evans, **Tarihin Savunusu**, Çeviren: Uygur Kocaba o lu, 1. Bas., (Ankara: mge Kitapevi, 1999), s. 24

² Oktay Gökdemir, “Tarih Yazımında ki Yeni Yakla ım: Sözel ve Yerel Tarih”, Editör: Ahmet im ek, **Tarih Nasıl Yazılır**, 2. Bas.,(stanbul: Tarihçi Kitapevi, 2011), s. 212

³ Oktay Gökdemir, **a.g.m.**, s. 199

⁴ Oktay Gökdemir, **a.g.m.**, s. 211-212

Musavver Rehber-i Seyyahin Bursa ve Civarı (1903), Abdülkadir'in *Bursa Tarihi Kılavuzu* (1911) kent rehberi niteliindeki ilk örnekler olarak göze çarpmaktadır. Cumhuriyet'le birlikte 1930'larda Halkevleri bünyesinde birtakım amatör yerel tarih çalı malarına başlanmıştır⁵. Halkevleri bünyesinde yapılan bu çalı malar yerel tarihin ilk çekirdekleri sayılabilir.

Türkiye'de yerel tarih çalı maları, akademik düzeyde daha çok XV-XVII. yy'lar üzerine tapu tahrir defterleri ve tahrir sicilleri üzerine yapılan çalı malar ile ele aldıkları bölgenin yer adları, sosyal zümreleri, etnik yapısı, nüfusu, vergileri, üretim durumu ve vakıflara ilişkin istatistiksel bilgilerle sosyal tarihe katkı sağlamaktadırlar. Ömer Lütfü Barkan ve Halil İnalcık gibi tarihçilerin başlattıkları, Nejat Göyünç'ün Mardin örneğiyle geliştirdiği, Zeki Arıkan'ın Hamit Sanca, Feridun Emecen'in Manisa üzerine yaptıkları araştırmalar Osmanlı'nın merkezi yönetimi ötesindeki taraflar boyutları hakkında önemli bilgiler vermektedirler⁶.

Avarız Defterleri: Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimatın ilanına kadar, olağanüstü durumlarda özellikle harp masraflarını karşılamak üzere sultanın emri ile halkın doğrudan doğruya devlete vermeye mecbur olduğu her türlü hizmet, eyalet ve para eklindeki tekelife verilen isimdir⁷.

Osmanlılar'da vergi ve nüfus tespitleri aile (hane) sayımına dayanır, sayımlarda da vergi verebilecek durumda olan nüfus esas kabul edilirdi. Bu sebeple sadece aile reisleri ve ailelerin kazanç sağlayabilecek durumda olan erkek fertleri sayılır, bu sonuncular mücerred (bekâr) olarak gösterilirdi. Osmanlı tahrir defterlerinde nüfus, "avarız hanesi" ve "hane-i gayr ez-avarız" olarak ikiye ayrılırdı. Avarız haneleri, vergilendirilebilir yahut fiilen vergilendirilmiş olan haneleri gösterirdi. Diğer ise derbencilik, tuzculuk, madencilik, celeplik, ahincilik gibi belirli bir hizmetle yükümlü olanları; kadı, naib, sipahi, muhassıl, müderris gibi resmi görevlileri; imam, hatip, müezzin, zaviyedar, şeyh, seyyid gibi din adamları; körlük, delilik, dükkünlük gibi bedeni sakatlıkları olan kimseleri içine almakta olup vergilerin tamamından veya bir kısmından muafiyet ifade ederdi. Avarız

⁵ Oktay Gökdemir, *a.g.m.*, s. 215-2156

⁶ Erdal Aslan, "Yerel Tarihin Tanımı Gelişimi ve Değeri", **Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar Küreselleşme ve Yerelleşme Üçüncü Uluslararası Tarih Kongresi**, (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2000), s. 201

⁷ Rifat Özdemir, **Avarız ve Gerçek-Hane Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), s. 1583

hanelerinden 70 akçe alınırken muaf olanları sadece 30 akçe avarız vergisi vermekteydi. Kazaya tâbi köylerin halkı avarız bedelini 300 akçe olarak ödemekte idi⁸.

Vergi terimi olarak ise, yerine ve vergisine göre, sayım birimi olan gerçek avarız hanesinin dört ila elli hanesi bir avarız hanesini olu turuyordu. Donanma için kürekçi istendi i zaman elli hane ba na bir kürekçi çıkarılıyordu. Di er haneler de çıkardıkları kürekçinin harçlı nı verirlerdi. Kürekçi ihtiyacı kar ılandıktan sonra kürekçi yerine bedel olarak para istenebilirdi. Avarız adı altında toplanan vergide ise dört be gerçek hane bir avarız hanesi sayılırdı. Bunlar avarız hanelerine da ıtılan vergiyi kendi aralarında payla ırlar ve öderlerdi. Ayrıca bedel-i mükari, bedel-i timar, nüzül, sürsat asıl avarız yahut avarız tipi vergi çe itlerindendi⁹.

Nüfus Defteri: Arapça **nefs** kelimesinin ço ulu olan nüfus “nefis; ruh, can, hayat” anlamına gelir ve daha çok bir co rafyada ya ayan insanları ifade eder. “Bir yerde oturan, ikamet eden” manasındaki sakinin ço ulu olan **sükkân /sekene** de nüfus kar ılı nda kullanılmaktadır¹⁰.

Osmanlı mparatorlu unda “nüfus sayımı” asırlarca, toprak yazımı münasebetiyle yapılmı tır. u halde ar ivlerimizde bulunan ve toprak yazımını gösteren defterlerden ancak tahmin ile bazı mparatorluk bölgelerinin nüfusunu çıkarmak mümkün olacaktır¹¹.

Bugün ar ivlerde bulunan ve Osmanlı nüfus yapısıyla ilgili verileri do rudan yansıtan en erken tarihli birinci derecede kaynaklar, XV-XVI. yy'lara ait vergi tespiti amaçlı yapılmı sayımların sonuçlarını gösteren tahrir defterleridir. Hane esasına göre evli ve bekâr erkeklerin kaydedildi i bu defterlerden XVI. yy' da ehir nüfusunun seyrini takip etmek mümkündür¹².

XVI. yy'daki nüfus artı ı, de i en dünya ve ekonomik artlar Osmanlı toplumunu iddetli bir buhran dönemine sürükledi. 1590'lardan 1610'lara kadar yer yer devam eden isyan ve toplumsal karga anın etkisi en çok Osmanlı nüfusu

⁸ Halil Sahillio lu, “Avarız”, **TDV A**, C. 4,(stanbul, 1991), s. 108

⁹ Halil Sahillio lu, **a.g.m.**, s. 108-109

¹⁰ Nebi Bozkurt, “Nüfus”, **TDV A**, C. 33, (stanbul, 2007), s. 293

¹¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı mparatorlu unda lk Nüfus Sayımı 1831**, 2. Bas., (Ankara: Devlet statistik Enstitüsü Matbaası, 1997), s. 6

¹² Yunus Koç, “Osmanlı Dönemi”, **TDV A**, C. 33, (stanbul, 2007), s. 295

üzerinde oldu. Klasik dönemde görülen yonun arazi ve nüfus tahrirleri artık yapılamaz haldeydi. 1620'lerden itibaren yavaş yavaş durulmaya başlayan çalkantıdan sonra devlet, kalan tebaasından alabileceği verginin hesabı ve dökümü için bir başka vergi sayım sistemi üzerinden yeni defterler (avarız defterleri) tutmaya başladı¹³.

XVIII. yy'a gelindiğinde daha bu yy'ın başlarından itibaren artık Osmanlı topraklarından ve nüfusundan kopmalar başladı. Artarda yaşanan askeri başarısızlıklar Balkanlar'da toprak ve nüfus kaybına yol açtı. XIX. yy'da içeriden zaman zaman dınarıya göçler yaşandı. Bütün bunlar, XIX. yy Osmanlı nüfusunun ana hareketlilik ekseninde göç olgusunun ön plana çıkmasına yol açtı¹⁴.

XIX. yy'da birçok defa nüfus sayımına teebbüs edildiği ve bazen de kısmi ve külli nüfus sayımı yapıldığı bilinmektedir. II. Mahmut devrinde ilk nüfus sayımı teebbüsü Yeniçeri ocağının kaldırılması ile Rusya'ya karşı harbe girişilen yıllar arasında olmuştur. Modern esaslara göre bütün imparatorluk dâhilinde ilk nüfus sayımına o zaman serasker olan Rıza Paşa tarafından orduyu yeniden tanzim ve asker alım usulünü değiştirmek maksadıyla teebbüs edilmiştir. Maalesef hükümetin bu ciddi teebbüsü halk tarafından bir tereddütle karşılanmıştır. 1831 nüfus sayımı Anadolu ve Rumeli'de yapılmıştır¹⁵.

er'iyeye Sicilleri: Siciller esas itibariyle toplum hayatının yapısını, yaşantısını, şehir ve kasabalardaki etkili zümreler ile halk tabakalarının oluştuğu bünyenin işleyişini, zaman zaman bunların nerelerde ve nasıl tıkandığını yansıtmaktadır. Osmanlı döneminde eyalet, sancak ve kaza gibi idari birimlerde bu siciller tutulmuştur. Bunlardan fertler arasındaki ilişkiler, fert-cemiyet, fert-devlet arasındaki çok yönlü ve oldukça karmaşık ilişkileri takip etmek mümkündür¹⁶.

Kadı defteri, zabt-ı vekâyi defteri de denilen er'iyeye sicilleri her türlü dava zabıtlarının, tereke, ilâm, vakfiye (vb.) gibi İslami fıkıh ilminin öncelikli konularını oluşturur. er'î muamelelere dair resmi tutanaklar ile narhlar ve esnaf teftişine ait kayıtları ihtiva eder. Ayrıca merkezden yazılan ferman, berat, divan tezkeresi,

¹³ Yunus Koç, **a.g.m.**, s. 296

¹⁴ Yunus Koç, **a.g.m.**, s. 297

¹⁵ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 8-9

¹⁶ Mehmet Pirli, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak er'iyeye Sicilleri", **Tarih ve Sosyoloji Seminerleri 28-29 Mayıs 1990**, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 1991), Bildiriden Ayrı Basım, s. 157

mektup, buyruldu (vb.) resmi yazıların kopyaları da er'iyeye sicillerinde mevcuttur. Özellikle bir çok ferman, berat ve vakfiyelerin asıllarının kayboldu u dü ünülürse bu sicillerin önemi elbette inkâr edilemez. Böylesine de i ik belgelerin bulundu u er'iyeye sicillerinden farklı alanlarda istifade etmek mümkündür. Bir kazanın tarihi ara tırmasında, o kazanın mali, askeri, idari, demografik (vb.) özelliklerini aydınlatmak için bu siciller büyük bir önem arz eder¹⁷.

Mufassal Defterler: Bunlar, her mahalle veya köyün sakinlerinin adları ve baba adlarının birlikte yazıldığı köylerde reyanın isimlerinin altına, toprak tasarrufu bakımından hangi grupta bulduklarının i aretlendi i, buna göre ödeyecekleri vergi toplamı ile yeti tirilen mahsuller, her birinden alınacak ö ür miktarı, a nam, kovan ve dalyan resimleri ile de irmen, dink, tahunhane, boyahane gibi sanayiye konu olan i yerlerinin sayı ve yıllık gelirlerinin kayıt edildi i defterlerdir¹⁸.

Tahrir Defterleri: Osmanlı topraklarının büyük kısmının mülkiyeti devlete ait olup, devlete her hangi hizmet verenlere, hizmetlerinin kar ılı ı olmak üzere topraklar, gelirinden faydalanmaları için da ıtılırdı. Bunun içindir ki Osmanlılar, bir yerin fethini müteakip “tahrir” denilen sayımlar yaptırttıkları gibi, bu tahrirleri her padi ah de i ikli inde veya genellikle 30 yıl gibi aralıklarla tekrarlatırlardı. Tahrirlerin nasıl yapıldı na gelince, tahrir için “il yazıcı” da denen bir “tahrir emini” ile bir de kâtip tayin ediliyordu. Tahrir eminine verilen i güç oldu u gibi sorumlulu u bulunan bir vazife idi¹⁹.

Osmanlıda tahrir, timar sisteminin yürürlükte oldu u sancaklarda uygulanırdı. Timar sistemi, bilindi i gibi, devletin bir takım gelirlerini hizmet kar ılı ında dirlik sahibi denilen ve genellikle askeri-idari görevler yüklenen ki ilere tevcih etmesine dayanır ve bu yolla devlet hem vergi gelirlerini toplamak için büyük bir mali örgüt kurup sürdürme külfetinden kurtulur, hem vilayetlerde düzeni sa lar ve hem de sava lar için büyük bir askeri gücü elde ederdi. Merkezi bir karakteri haiz Osmanlı sistemi açısından, bu düzenin sa lıklı bir ekilde i leyebilmesi, timar sistemine tâbi

¹⁷ M. Murat Öntü , Erdo an Solak, “U ak er'iyeye Sicillerinin ekil ve Muhteva Açısından De erlendirilmesi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 12, C. II, (Afyon: 2001), s. 2

¹⁸ Mübahat Kütüko lu, **XV ve XVI. Asırda zmir Kazasının Sosyal ve ktisadi Yapısı**, 1. Bas., (zmir: zmir Büyük ehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2000), s. 3

¹⁹ Mübahat Kütüko lu, **a.g.e.**, s. 1-2

topraklardan sağlanacak vergilerin iyi bilinmesine bağlıdır. Özellikle bu bakımdan tahrirlere ihtiyaç vardı²⁰.

Temettuat Defterleri: Osmanlı Arşivi'nde 1986 yılından itibaren başlayan geniş kapsamlı çalışmaları sonucu 1988 yılında bilim dünyasına sunulan değerli arşiv kaynaklarından biri de Temettuat Defterleridir. Temettuat Defterleri ilk defa Prof. Dr. Tevfik Güran tarafından bilim dünyasına tanıtıldı. Temettuat Defterleri Osmanlı Arşivi'nde 9 katalog halinde araştırmacılara sunulmuştur²¹. Bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde 17747 adet temettuat defteri bulunmaktadır. Bu defterler genellikle H. 1260-1261 (1844-1845) yılları arasında tanzim edilmiştir²². Temettuat Defterleri 1840'lı yıllarda ve Tanzimat'ın cari olduğu yerlerde yapılan tahrirleri kapsamaktadır. Fertlerin iktisadi imkânlarını tespit etmek suretiyle, ekonomik güce göre tarh edilecek verginin tesviyesi amacıyla yönelik olarak, XIX. yy'da ve imparatorluğun önemli bir kesiminde *Emlak ve Arazi* ve *Hayvanat* ve *Temettuatsayımları* sonucu olmuştur.

Temettuat Defteri çok yönlü araştırmalarda kullanılabilen zengin bir muhtevaya sahiptir. XIX. yy'da ülkede yaşanan nüfusun yerleşim düzeni, zirai üretim, hanelerin servet ve gelirleri ve vergileme konularında zengin bilgiler sunmaktadır. Osmanlı tarihinin vazgeçilmez bir bilgi kaynağı olduğu gibi, Osmanlı iktisadi yapısının makro gözlemine imkân sağlayan verilere de sahiptir. Söz konusu kaynak, XIX. yy'ın ortalarında özellikle zirai ekonominin tüm özelliklerini yansıtan bir kapasite ve muhteva zenginliği sunuyor. Toplam toprak miktarı, toplam ekili ve tarlasız alanların miktarı, üretime ayrılan toprakların tahliyesi, ürün çeşidine göre ayrılan toprakların miktarı ve bu ürünlerden sağlanan hâsıla toplamı ve dönüm başına verimlilik, tarım işletmelerinin büyüklüğü, hayvancılık, sınai, ticari ve hizmet sektörlerinin ayrıntılarını vermektedir²³.

Cizye Defterleri: Cizye geleneksel bir İslami (er'i) vergi olup İslam devletlerindeki 'zimme' hukuku çerçevesinde gayrimüslim halktan toplanırdı. Esas

²⁰ Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", Derleyenler: Halil Nalcık – Evket Pamuk, **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**, (Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000), s. 17

²¹ Said Öztürk, "Uzak'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihine Mühim Bir Kaynak Uzak Temettuat Defteri", **21. Yüzyılın Ekiğinde Uzak Sempozyumu 25-27 Ekim 2001**, C. 1, (İstanbul: Uzaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001), s. 177

²² İsmail Yakıt, "Devlet Arşivlerinde XIX. Asırda Etiler'de Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapı", **Osmanlı Araştırmaları**, (Isparta: 2002), s. 196

²³ Said Öztürk, **a.g.m.**, s. 178

15 ya ın üstündeki bütün yeti kin erkeklerden ahıs ba ına toplanması gereken yıllık bir vergi olan cizyenin, gerçekte zaman zaman “hane” ba ına ya da grup halinde toplandı ı olmu tur²⁴.

Osmanlı Devleti’nde XVI. yy’a kadar bu vergiyi ifade etmek üzere genellikle haraç kelimesi kullanılmı , daha sonra cizye veya cizye-i er’î yaygınla mı tır. Cizye için düzenli olarak her üç yılda bir “nev-yâfte yılı” adıyla genel bir tefti yapılır, ölümler kayıttan dü ürülür, herhangi bir sebeple gözden kaçıp deftere i lenmeyenlerle cizye mükellefi durumuna gelenler (bali) “nev-yâfte” olarak ilave ve kaydedilirdi.

er’i kaidelere göre eyhülislam verilen fetva ile her yıl cizye miktarının belirlenmesi ve ilanı hükümdarın sorumlulu u altındaydı. Osmanlı terminolojisinde cizye mükellefleri “âlâ”, “evsat” ve “ednâ” ekinde üç gruba ayrılıyordu. Bu terimler zengin, orta halli ve fakir guruplar için kullanılmakta olup guruplara dâhil olanların ödedikleri cizye miktarı, saf gümü olarak sırasıyla 48, 24 ve 12 er’i dirhem, altın olarak 4, 2 ve 1 dinar ekinde tespit edilmi tir²⁵.

Cizye 1856 Islahat Fermanı ile kaldırılmı tır; zira bu ferman Osmanlı tebaası arasında e itlik prensibi getirdi i için gayrimüslimlerin de askerlik hizmeti yapmaları gerekti i ortaya çıkınca, bunlardan belirli bir vergi alınmak suretiyle bu hizmetten muafiyetleri (bedel-i askerî) kararla tırılmı ve böylece kaldırılan cizye vergisi bu ad altında mahiyet de i tirerek 1907’ye kadar sürmü tür²⁶.

Vakıflar: Vakf mefhumu “v-k-f” kökünden Arapça bir mastar olup sözlükte; durdurmak, alıkoymak, hapsetmek ve vakfetmek anlamlarına gelir. Arapça “habs” ve “sadaka” sözcükleri de vakıf manasında kullanılmı tır. İstilahî olarak ise, bir mülkü âmmenin menfaatine ebedi olarak tahsis etmek yerinde kullanılan bir tabirdir²⁷.

Vakıf müessesesinin kesin men ei hakkında münaka alar yapılabilsede, onun Hicret’in ilk asırlarından itibaren, slam toplumlarının iktisadi, kültürel, hatta siyasi hayatında çok önemli bir yer tutmu oldu u inkâr edilemez. Osmanlı mparatorlu u, bugünkü devlet anlayı ına göre kamu hizmetleri niteli i ta ıyan birçok içtimai

²⁴ Oktay Özel, “Avarız ve Cizye Defterleri”, Derleyenler: Halil nalcık – evket Pamuk, **Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve statistik**, (Ankara: Ba bakanlık Devlet statistik Enstitüsü, 2000), s. 37

²⁵ Halil nalcık, “Osmanlılar’ da Cizye”, **TDV A, C. 8**, (stanbul, 1993), s. 45-46

²⁶ Halil nalcık, **a.g.m.**, s. 48

²⁷ Mustafa Alkan, “ htimali Sondaj Metoduna Dayalı Bir Ara tırma U ak Vakıfları”, **C. 2, 21. Yüzyılın E i inde U ak Sempozyumu 25-27 Ekim 2001**, (stanbul: U aklılar E itim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001), s. 399

vazifeyi vakıf yoluyla ifâ etmiştir. Yollar, köprüler, sulama çalışmaları gibi kamu işleri, hastaneler yapımı ve fakirlere yardım gibi sosyal yardımların faaliyetleri; eğitimci ve öğretici kadronun ücretlerini, talebelerin bakımını, medrese ve kütüphaneler yapımını teminat altına almaya yönelik kültür işleri; camilerin inşası gibi dini hizmetleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıflar yoluyla yönetiliyordu²⁸.

²⁸ Bahaeddin Yediyıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih Analizi**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), s. 3

I. BÖLÜM: GENEL HATLARIYLA TARİH SÜREÇTE BİR YERLEŞİM BİRİM OLARAK U AK

A. U ak Adı

U ak, adı ile dikkati çeken şehirlerimizden biridir. Çünkü bu ad, ne Manisa gibi Türklerden önceki adın “Magnesia”nın bir devamı, ne de Karahisar gibi açık seçik Türkçe bir kelimedir²⁹. Antik kaynaklardan yapılan araştırmalara göre U ak’ın en eski adı, kutsal hisar alanı anlamında “Temenothyrai”dır. Fakat U ak paraları üzerinde “Flaviopolis” ismine de rastlanmaktadır. Bizans kaynaklarında, Helen dilinde İmparator Traianus’un kenti anlamına gelen “Traiapoklis” şehirden bahsedilmektedir. Cevdet Türkay “*Bağbakanlık Arşiv Belgesine Göre Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak, Aile ve Cemaatler*” adlı eserinde U ak ve civarında tespit etmiş olduğu Türkmen ve Yörük cemaatleri içerisinde U ak cemaatinin Niğde sancağı ile İzmir’in Tire kazası civarında yerleştirildiğini ifade edilmektedir. Bu yörenin, U ak ve Kınık U aklı Yörük cemaatinin ve içlerinden biri tarafından U ak yöresinin fethedilmesi veya iskân edilmesi sebebiyle U ak adını alması ihtimal dâhilindedir³⁰.

Evliya Çelebi “Seyahatnâmesi’nde” bahsettiği bu yer adının verilme nedenini şöyle açıklamaktadır: “... ve bu şehrin bahçesi çoktur ve âbî havasının letafetinden mahbub ve mahbubesine haddi hasır olmadığından U akı çoktur. Anın için U ak şehirleri mahubları U ak perestlerdir. Hakikatülhal bu şehre bir garrübbidiyar kimesne gelüb bir iki gün mihman olsa elbette âşik olması mukarrerdir” demektedir³¹.

U ak kelimesi, Çağatay Türkçesi’nde “Oğul, Torun” manasında. Arapça’da “Ak” kelimesinin çoğuludur, “Âşıklar” diye tercüme edilir. Halk dilinde ise “esir, köle, hürriyeti ve fikri olmayan adam” yerinde kullanılır³².

²⁹ Tuncer Baykara, “U ak Hakkında”, *U ak Halk Edebiyatı Dergisi*, C. 1, S. 6, Ocak 1979, s. 8

³⁰ Adnan İnan – Sadiye Tutsak, *İkinci Dünya Savaşı Öncesi U ak*, (U ak: Batıkol Matbaacılık, 2005), s. 45

³¹ Erdoğan Solak, *XX. Yüzyılda U ak*, 1. Bas., (U ak: Batıkol Matbaası, 2002), s. 1

³² Halim Tümer, *U ak Tarihi*, (İstanbul: Gün Matbaası, 1971), s. 29

B. İlk Çağlarda

Batı Anadolu'nun çbatı Bölgesinde yer alan U ak, pek çok medeniyete be iklik etmi önemli bir yerle im birimidir. U ak ve çevresindeki yerle imi M.Ö 6000 kadar götüreren son ara tırmalar, Bronz Ça ında iskânın daha belirgin oldu unu ortaya koymaktadır³³. Anadolu'ya dalgalar halinde geldikleri kabul edilen Hititler'in MÖ. 2000 – MÖ. 1200 yılları arasında U ak yöresini egemenlikleri altına aldıkları zannedilmektedir. Daha sonra Hititler'e son veren Frigler U ak'a hâkim olmu lardır. Frigler'in bu bölgedeki hâkimiyetleri, MÖ. 650 senesine kadar devam etmi tir. Frigya ahalisinin büyük bir kısmı köylerde ziraatla u ra mı , mezarları üzerine yı ma tepeler yapmı lar ve kayalar içine birçok oda ve koridorlardan olu an binalar oymu lardır. Ardından Hititlerle akraba bir kavim olan Lidyalılar, MÖ. 650 tarihinde bu yörede hüküm sürmeye ba ladılar. Lidyalılar'ın hâkimiyetlerini daha geni alana yaymaları sonucunda U ak yöresinin önemi daha da arttı. Lidyalıların, Persler tarafından tarih sahnesinden silinmeleriyle bölgeye Persler hâkim olmu lardır. Pers egemenli i MÖ. 334 yılına kadar devam etti. Bu tarihte Makedonyalı Büyük skender'in Anadolu seferi sonucu bölge, tüm Anadolu gibi Büyük skender'in generallerinden Antigon'un payına verildi. Daha sonra bir süre Bergama Krallı ı'na ba lanan U ak ve çevresi MÖ. 189 yılında Roma konsülü Montius'un himayesine, ba ka bir ifadeyle Roma hâkimiyetine geçti. Roma'nın do u ve batı olarak ikiye ayrılmasıyla U ak bölgesi, Do u Roma içinde kaldı ve bu durum MS. XII. yy'a kadar devam etti. 1071'den sonra yöre zaman zaman Selçuklular ve Bizanslılar arasında el de i tirmi tir³⁴.

C. Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde

Büyük Selçuklu ile Bizans Devleti arasında 26 A ustos 1071 tarihinde yapılan Malazgirt Sava ı, Anadolu'nun Türkle mesinde önemli bir merhale olmu tur. Büyük Selçuklu Devleti'nin bu sava ı kazanmasından sonra Kutalmı o lu Süleyman ah'ın 1075 yılında znik'i fethederek Anadolu Selçuklu Devletini kurması neticesinde do udaki Türk ülkesinden Anadolu'ya yapılan göçler ço aldı. U ak 1076 yılında Türklerin eline geçmekle birlikte, 1098 yılında Bizanslılar tarafından geri alındı ı bilinmektedir. Bundan sonra U ak, Türkler ile Bizanslılar arasında sık sık el de i tirmi tir. Sultan II. Kılıçarslan 1182 yılında ilk önce

³³ Adnan i man – Sadiye Tutsak, **a.g.e.**, s. 45

³⁴ Erdo an Solak, **a.g.e.**, s. 3-4

Uluborlu'yu ve ardından Kütahya'yı fethetti i sırada U ak ve civarının bu sıralarda Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira devletin sınırları Denizli'ye kadar ilerlemiştir. 1185 yılında Anadolu Selçuklu ülkesinin topraklarını 11 o lu arasında payla tıran Sultan II. Kılıçarslan Kütahya-U ak-Uluborlu bölgesini o lu GıyaseddinKeyhüsrev'e bıraktı. Daha sonra karde ler arasındaki itilaftan faydalanan Bizans 1233 yılına kadar bölgede hâkimiyet kurmu , bu tarihten sonra ise tamamen Türk idaresi altına girmiştir³⁵.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde güçlü bir uçbeyi olan GermiyanlıAli iro lu I. Yakup 1339 yılında Ala ehir'i almasından sonra U ak civarında nüfus artmış tır. 1283-1302 tarihleri arasında yarı müstakil bir konumda olan Germiyan o ullarının U ak ve çevresindeki etkisi, 1302 tarihinden sonra daha fazla artmış tır. Mo ol istilasından sonra da U ak, Germiyan o ulları sınırları içerisinde yer almış tır³⁶.

D. Osmanlı Dönemi

Osmanlı hükümdarı I. Murat ile Karamano lu Alaaddin Bey'in saldırısından korkan Germiyan o ulları Beyi ah Çelebi, kızını I. Bayezid'a vermek istemektedir. ah Çelebi kızına çeyiz olarak Germiyan Beyli inin ba ehri olan Kütahya ile birlikte Tav anlı, E rigöz, Simav ve Gediz'i verece ini bildirir. Bu bilgiler ı ı nda U ak ve Banaz kazalarının daha Osmanlı topraklarına katılmadığını görüyoruz. U ak ve Banaz kazaları, 1429 yılında Osmanlı topraklarına katılmış tır. Çünkü bu yılda Germiyan Beyli inin bütün toprakları Osmanlı topraklarına dâhil edildi. XVI. yy'da U ak, Anadolu vilayetine ba lı olan Kütahya sanca ının bir kazasıdır. Tapu Kadastro Genel Müdürlü ü Ar ivi'ndeki 48 numaralı Kütahya Sanca ı Tapu Tahrir Defteri'nde U ak, nahiye olarak geçmektedir. Ancak bu defterde nahiye terimi, kazanın bir alt birimi olan nahiye anlamında de il, bir bölge adı olarak kullanılmış tır. 1836'da Anadolu'nun idari yapısında bir takım de i iklikler yapıldı. Anadolu'daki eski büyük eyaletlerin tamamen kalkması dolayısıyla, bu eyaletlere ba lı sancaklar ba ka idari birimlere ba landı. Daha önce do rudan Anadolu eyaletine ba lı olan Kütahya sanca ı *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1265/1848*'de Hüdavendigâr

³⁵ Adnan i man – Sadiye Tutsak, **a.g.e.**, s. 49

³⁶ Adnan i man – Sadiye Tutsak, **a.g.e.**, s. 50

vilayetine ba lı olarak gösterilmi tir. Bu idari yapı içinde U ak, Kütahya sanca ına ba lı bir kaza idi³⁷.

1082 (1671) yılında buraya u ramı olan Evliya Çelebi, “küçük amma gayet mâmur” bir ehir olarak tarif etti i U ak’ın “Anadolu eyaletinin deve ve araba i ler iskelesi” mesâbesinde oldu unu, çar ı ve pazarın daima kalabalık bulundu unu anlatır. Ona göre U ak’ta, üstü toprak örtülü 3.600 ev, 370 dükkân, 7 han (bilhassa Sultan Alâeddin Hanı) vardı. ehirin ba ve bahçesi çoktu. Halıcılık daha o devirde mühimdi. ehirde yün çözülüp yün ba landı ını kaydeden Evliya Çelebi, 1007 (1598/1599)’de, Celali e kıyası korkusundan U aklıkların ehir etrafını 5 ar ın yüksekli inde ve 5 kapılı tu la bir sur ile çevirdiklerini bildirir³⁸. U ak, Osmanlı yönetimi altında bir süre barı içinde ya adı. Ama suhte ve celali ayaklanmaları bu barı döneminin sonu oldu. XVIII. yy’da güç kazanan ayanların halka yaptıkları baskılar pek çok kez yakınmalara yol açmı tır. Bunun en iyi örneklerinden biri U ak ayanı Çevreo luAhmed olayıdır. XIX. yy’da U ak Kazası, siyasal olaylar açısından durgun bir dönem geçirdi. Yörenin ünlü halı dokumacılı ı, toplumsal ya amı belirleyen en önemli unsurlardan biriydi³⁹.

E. Milli Mücadele Dönemi

Yunan kuvvetleri 15 Mayıs 1919’da zmir’i i gal ettikten sonra Batı Anadolu’da Gediz ve Menderes vadilerinde ilerlemeyi planlıyordu. 23 Mayıs’ta ilerleme emrini alan Yunan kuvvetleri 25 Mayıs’ta Manisa’yı i gal etti. Gediz vadisine ilerleyen Yunan kuvvetleri kendilerine kar ı koyacak fazla Türk kuvveti bulunmadı ndan Ala ehir’e do ru ilerliyordu. Yunan kuvvetleri 29 Mayıs’ta Kasaba (Turgutlu)’yı i gal etmi ve 56. fırka kumandanı Ala ehir’e gelmi ti. zmir’in i gali sırasında XVII. Kolordudan ayrılan (U ak’ta Mevki Kumandanı) Selanikli Kaymakam Fuat Bey ile Yüzba ı Hakkı Beyler U ak’a gelmi lerdiler. zmir’in i galinden sonra Redd-i lhak Cemiyeti’ne girmi olan Sökeli Hilmi Bey, U ak’ı cemiyetin içine sokmak için zmir’den gelen ahıslarla gizli bir cemiyet kurdu. U ak’taki gizli cemiyetin yaptı ı çalı malar sonucunda Salihli cephesinden ayrılan

³⁷ Sadiye Tutsak, “U ak Kazasında Mülki Taksimatın Geli imi”, **Tarih nceleme Dergisi**, C. IX, Ege Üniversitesi Basımevi, 1994, s. 310-311-312

³⁸ Besim Darkot, “U ak”, **MEB. A**, C. 13, (stanbul, 1986), s. 74

³⁹ “U ak”, **Yurt Ansiklopedisi**, C. 10, (stanbul: Anadolu Yayıncılık, 1984), s. 7472-7473

bir bölük, E me'den takviye alarak, yüz yüz on kadar KuvayîMilliyeci 17 Temmuz 1919 günü U ak'a girdi⁴⁰.

15-16 A ustos 1919 tarihinde Salihli ve Bozda cephelerinin merkezi konumunda olan Ala ehir'de bir kongre düzenlendi. Bu kongre mahalli olmayıp bütün Batı Anadolu'yu kapsayacak bir üst kongre niteliindedir. Ala ehir kongresine U ak temsilcisi olarak brahim Bey katılmı ve ba kan yardımcılı na seçilmi tir⁴¹. Ala ehir Heyet-i Merkeziyesi, Ala ehir kongresinde kabul edilen maddeye istinaden merkezini U ak'a nakletti. Sivas kongresinde bütün cemiyetlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında toplanması kararla tırılmasına ra men, U ak'ta Heyet-i Merkeziye "Hareket-i Milliye Redd-i lhak Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi" adını korumu tur. U ak Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziye" adı ilk kez Heyet-i Merkeziye defterinin 24 Ocak 1920 tarihli yazısında rastlanmı tur. 22 Haziran 1922'de ba layan Yunan taarruzundan sonra, muhtemelen 26 Haziran 1920'de U ak Heyet-i Merkeziyenin faaliyetine son verilmi tir⁴².

U ak 29 A ustos'ta Yunan kuvvetleri tarafından i gal edildi. Yunanlılar, U ak ehrini i gal ederken, Türk kuvvetlerinin mukavemetiyle kar ıla madı⁴³. Yunanlılar U ak'ı i gal ettikten sonra bir yandan da ehirde yerle meye, idari ve askeri tesis kurmak için bazı evlere el koydular ve ya maladılar⁴⁴.

Türk kuvvetleri, I ve II. nönü muharebelerinde Yunan ilerleyi ini durdurdu. Sakarya sava ında Türk ordusu Yunan kuvvetlerine kar ı bir zafer kazandı. Sıra Yunanlıları Türk topraklarından atmaya geldi. 26 A ustos 1922'de Afyon'dan ba layan Türk taarruzu kar ısında Yunan birlikleri mevzilerinden söküldü ve dü man kuvvetleri geri çekilmeye ba ladı. 31 A ustos sabahı Türk kuvvetlerinin iddetli bir taarruzuyla Yunan birlikleri bozguna u ratıldı⁴⁵.

⁴⁰ Sadiye Tutsak, "Milli Mücadelede U ak", **Tarih nceleme Dergisi**, C. X, (zmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1995), s. 290-291

⁴¹ Sadiye Tutsak, "Milli Mücadelede...", s. 294

⁴² Sadiye Tutsak, "Milli Mücadelede...", s. 295-296

⁴³ Sadiye Tutsak, "Milli Mücadelede...", s. 302

⁴⁴ Sadiye Tutsak, "Milli Mücadelede...", s. 304

⁴⁵ Sadiye Tutsak, "Milli Mücadelede...", s. 307

F. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyetin ilk yıllarında U ak, Kütahya vilayetinin bir kazasıydı. 1928’de U ak ehir merkezinde 11 mahalle mevcuttur⁴⁶. 9 Temmuz 1953 tarih ve 6129 sayılı kanunla vilayet haline getirilen U ak’a Manisa ilinden E me ilçesi ba landı; nahiyeler Banaz, Karahallı, Ulubey, Sivashlı ilçe statüsüne getirildi⁴⁷.

Cumhuriyet kuruldu unda 15.000 kadar olan U ak ehri nüfusunun büyük bir ço unlu unu Türkler olu turmaktadır. Bu nüfusun 948’ini Ermeni, 2.928’ini Rum ve 53’ünü di er milletler olu turmaktaydı. 1924 tarihli *Türk Ticaret Salnamesi*’nde U ak ehir nüfusu 15.000, nahiye merkezleri ve köylerin nüfusu 70.000 idi. 28 Ekim 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında U ak kazasının toplam nüfusu 88.463 olarak tespit edilmi tir⁴⁸. 1955 nüfus sayımına göre il nüfusu 165.374, 1960 sayımında 184.753, 1970 sayımında ise 210.512 ye ula mı tır⁴⁹. Son olarak 2013 yılı Türkiye statistik Kurumu verilerine göre U ak nüfusu 343.857 olarak belirlenmi tir⁵⁰.

G. U ak Hacı Hasan Mahallesi

Yapılan ara tırmanın asıl konusunu te kil eden U ak Hacı Hasan Mahallesi tarihi süreç içinde incelendi inde, en eski kayıt 1520 yılına ait Tahrir Defterleridir⁵¹. Bunu 1530 Muhasebe Defteri, 1571 Kütahya Mufassal Defteri⁵², 1831 Nüfus Defteri, 1844-1845 Temettuat Defterleri, 1869-1870 U ak 2 Nolu er’iye Sicili takip etmektedir. Ancak 1676 tarihli Kütahya Sanca ı Avarız Defteri⁵³ incelendi inde Hacı Hasan Mahallesi ismine rastlanamamaktadır. Avarız defterinde mahallenin izine rastlanılmama sebebi öyle olabilir; ilk ihtimal mahallenin kayıtlı oldu u sayfaların zaman içinde kayıp edilmesi veya kayıt esnasında bu mahallenin atlanması, ikinci ihtimal ise mahallenin farklı bir isimle kayıt altına alınabilece i gibi

⁴⁶ Sadiye Tutsak, **a.g.m.**, s. 314

⁴⁷ Mahmut Akpınar, “1 Yönetimlerinin Kurulu u ve U ak Kentinin 1 Olma Süreci”, **II. U ak Sempozyumu 13-15 Ekim 2011**, C. II, (U ak: U ak Valili i U ak 1 Kalkınma Vakfı Tarafından Yayınlanmı tir, 2012), s. 541

⁴⁸ Adnan i man – Sadiye Tutsak, **a.g.e.**, s. 55

⁴⁹ U ak Valili i, **U ak 1973 1 Yıllı ı**, (zmir: Ticaret Matbaacılık, 1973), s. 35

⁵⁰ Yıllara Göre 1 Nüfusları, www.tuik.gov.tr, (03.07.2013)

⁵¹ Turan Gökçe, “Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda U ak”, **21. Yüzyılın E i inde U ak Sempozyumu 25-27 Ekim 2001**, C. 1, (stanbul: U aklılar E itim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001), s. 210

⁵² M. Âkif Erdo du, “Onaltıncı Yüzyıl Ortalarında U ak ehri”, **21. Yüzyılın E i inde U ak Sempozyumu 25-27 Ekim 2001**, C. 1, (stanbul: U aklılar E itim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001), s. 196

⁵³ BOA. MAD. 2498, 1-3.

ihtimaller akla gelebilir. Çünkü Avarız kayıtlarının öncesinde ve sonrasında mahallenin varlığından haberdar olunmaktadır.

U ak ehrinde mahalleler⁵⁴, cami veya mescit etrafında kurulmuş ve ki ismi taşıyan mahaller olarak ikiye ayrılmaktadır. Hacı Hasan Mahallesi de bir mescit etrafında kurulan mahallelerdendir. Bu mahalle 1520’li yıllarda “Hacı Hasan Mescidi Mahallesi” ismiyle geçmektedir. Ayrıca tahrir defterlerinde de adının “Alacamecid” olduğu yazılmaktadır. Hacı Hasan Mahallesinin günümüzdeki ismi ise Ünalın Mahallesi⁵⁵.

1844-45 yıllarına ait Temettuât defteri ve 1831 Nüfus Defteri kayıtları incelendiğinde Hacı Hasan Mahallesinin nüfusunu Müslüman, Rum ve Ermenilerin oluşturduğu görülmektedir. Hacı Hasan Mahallesi Temettuât Defterleri incelendiğinde mahallede toplam 471 hanenin mevcut olduğunu, bunlardan 276 hanenin Müslüman, 132 hanenin Rum, 63 hanenin ise Ermeni hanesi olduğunu anlaşılmaktadır. Temettuât Defterlerinden anlaşıldığı üzere Hacı Hasan Mahallesi Müslüman, Rum ve Ermeni gibi farklı etnik ve dini guruba mensup unsurlardan oluşmaktadır. Bunlar içinde en büyük nüfusa sahip olan Müslümanlardır. En az nüfusa sahip olan ise Ermenilerdir. U ak Hacı Hasan Mahallesi farklı etnik unsurları bir arada barındırması yönüyle U ak’ın diğer mahalleleriyle farklılık arz etmektedir. Kaynaklar incelendiğinde gayrimüslim nüfusun sadece Hacı Hasan Mahallesinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Kaynakların bir kısmında Hacı Hasan Mahallesi, Hacı Hasan Müslüman ve Hacı Hasan Gayrimüslim olarak ayrı ayrı kayıt altına alınmıştır.

⁵⁴ Mahalle: Sözlükte “bir yere inmek, konmak, yerle mek” anlamlarına gelen **hall** (**halel** ve **hulül**) kökünden türetilmiş bir mekân ismi olan mahalle kelimesi devamlı veya geçici olarak ikamet etmek için kurulan küçük yerleim birimlerini ifade eder. Bkz. Ali Murat Yel – Mustafa Sabri Küçükacı, “Mahalle”, **TDV A**, C. 27, (Ankara, 2003), s. 323

⁵⁵ Mehtap Özdeğer, **15-16. Yüzyıl Arxiv Kaynaklarına Göre U ak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, (İstanbul: Filiz Kitapevi, 2001), s. 59-60

II. BÖLÜM: DAR YAPILANMA

A. DAR GÖREVLERLER

1. Muhtar-ı Evvel – Muhtar-ı Sâni

II. Mahmut dönemi ülke yönetiminde yapılan yeniliklerden birisi de muhtarlık kurumunun oluşturulmasıdır. Günümüzde ufak tefek de ikliklerle varlığını sürdürmekte olan muhtarlık, kuruluncaya kadar Osmanlı imparatorluğunda köylerde “*Kethüda*”, “*ihiyar*” bazen de “*Muhtar*” denilen kimselerin bulunduğu, bunların köyü temsilen bazı görevler yaptıkları bilinmektedir. Kentlerde ise mahalle düzeyinde aynı görevleri imamlar yerine getirmekte idiler. Başka kent dışındaki kent, kasaba ve köylerde muhtarlığın kurulması ise 1833-1836 yılları arasında rastlamaktadır. İlk defa Kastamonu mahalleleriyle sancağın bazı kazalarının mahallelerinde muhtarlık tekilatı, mütesellim Dede Mustafa Ağa tarafından kurulmuştur. Halkın bu örgütlenmeden hoşnut olduğunu II. Mahmut öğrenince, bütün ülkede muhtarlık kurulmasını emretmiştir. Rumeli ve Anadolu’da bulunan vali, mutasarrıf ve mütesellimlere bunun için gönderilen fermanlarda tekilatın nasıl kurulacağına ilişkin ayrıntılı bilgi verilmiş, muhtarın görevleri açıklanmıştır⁵⁶. Buna göre, her mahallede denemi, iyi huylu oldukları anlaşılmış becerikli kimselerden I. Muhtar (Muhtar-ı Evvel) ve II. Muhtar (Muhtar-ı Sâni) adı ile iki erkek seçiliyordu. Muhtar seçilenlerin adları kayıtlara siciline geçiriliyor, ayrıca Defter Nazırına ve Ceride Nezaretine de bildiriliyordu. Nezaret’e bildirilen isimler incelendikten sonra Padişah’a sunuluyordu. Onun onayından sonra her muhtar için özel bir şekilde Darphane’de mühür kazılıyor ve kendilerine gönderiliyordu⁵⁷.

Muhtarın önde gelen görevleri mahallelerinde güvenliğin sağlanması idi. Bunun için başkaları ve köylerden mahallelerine bir yabancı gelir gelmez, durumunu incelerler, elinde mürür tezkeresinin olup olmadığına bakarlardı. Gelen izin belgesini almışsa, niçin geldiği, nerede kaç gün kalacağı sorulur, durumu uygun görülürse Defter Nazırına bildirilir, kalması için izin istenirdi. Gerekli belgeleri yoksa, üpheli görülüyorsa geldiği yere geri gönderilmesi için Defter Nazırına, Mütesellim ve Kadı’ya haber verirdi. Muhtarlar, mahallelerinden ölen, göçen veya

⁵⁶ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, 2. Bas., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997), s. 38

⁵⁷ Musa Çadırcı, “Tanzimat’ın İlanı Sırasında Türkiye’de Yönetim”, **Bellekten**, C. LI, S. 201, Türk Tarih Kurumu, Aralık 1987, s. 1238

ba ka mahalleye ta inanların adlarını mahalle defterinden silip günü gününe Defter Nazırı'na bildirmekle yükümlü idiler. Do anları da kaydedip, haber vermekteydiler. Bunların dı nda, vergilerin saptanıp da ıtımında mahalle halkını temsilen hazır bulunuyorlar, toplanmasında da ilgililere yardımcı oluyorlardı. Kısacası hükümet-halk ili kilerinde bu döneme kadar mahalle imamları ile âyânların yapmakta oldukları i ler muhtara verilmi tir⁵⁸.

Hacı Hasan Mahallesiyle ilgili mevcut veriler incelendi inde, mahallede idari görevli olarak muhtar bulunmaktadır. 1831 nüfus defterlerinde Yörüko lu Mustafa bin el hac Yusuf muhtar olarak belirtilmi tir⁵⁹. Mahalleye ilgili di er kaynak olan temettuat defterlerine bakıldı nda muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sani olarak iki kayıt mevcuttur. Bunlar Hacı Kerimo lu Hacı Süleyman bin Abdülkerim muhtar-ı evvel⁶⁰, Kel Ahmed bin Habib muhtar-ı sâni olarak kayıt altına alınmı tır. Temettuat defterlerinin en sonunda da muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sâni'ye ait H. 1250 tarihli mühürler bulunmaktadır⁶¹.

Hacı Hasan Mahallesi gayrimüslim kesime bakıldı nda mevcut belgelerin içinde muhtardan söz edilmemektedir ancak temettuat defterinin sonunda bir mührün üzerinde Millet-i Rumiyan Kaza-i U ak yazmakta di er bir mühür ise yabancı bir alfabeyle 1820 tarihli bir mühür bulunmakta ve bu mührün üstünde Osmanlı alfabetiyle Muhtar-ı Millet-i Ermeniyan Kazay-i U ak yazmaktadır⁶². Bu verilerde göstermektedir ki gayrimüslimlerinde yönetim ve idaresinden sorumlu bir muhtar bulunmaktadır.

2. Voyvoda

Ba langıçta “*has*” denilen gelir bölgelerinin yönetimini sahibi adına yüklenen kimseye “*voyvoda*” deniliyordu⁶³. Voyvodalıkların sayısı klasik dönemde Bo dan, Eflak ve Erdel voyvodalıkları olmak üzere üç idi. Voyvodalıklardan Bo dan ve Eflak adeta birbirleri ile birlikte anılmaktadırlar. Erdel voyvodalı ı ise

⁵⁸ Musa Çadırcı, **a.g.e.**, s. 39

⁵⁹ BOA. NFS. d. 01641, s. 6

⁶⁰ BOA. ML. VRD. TMT. d. 09402, s. 23

⁶¹ BOA. ML. VRD. TMT. d. 09402, s. 73

⁶² BOA. ML. VRD. TMT. d. 09402, s. 186

⁶³ Musa Çadırcı, **a.g.e.**, s. 29

uygulamada bu iki voyvodalıktan ayrı olarak de erlendirilmektedir⁶⁴. XVII. yy'ın sonlarından itibaren bazı sancak ve kazaların has haline getirildi i ve buralara sancakbeyi yetkisine sahip voyvodaların tayin edildi ini görüyoruz. Bu tip yerlere Bolu, Denizli, U ak, Tokat, Beypazarı, Menemen örnek olarak verilebilir⁶⁵.

Yerel ko ulları iyi bilen ve ileri gelenlerden olan voyvodalar devlet ile köylüler arasında bir nevi aracılık etmekteydiler. Besledikleri önemli miktarda kapı halkı sayesinde sava larda ve iç güvenli in sa lanmasında etkin olmaları, devlet açısından vazgeçilmesi zor unsurlar arasında yer almalarını sa lamaktaydı⁶⁶. Ancak Tanzimat'tan hemen sonra yapılan düzenleme ile voyvodalık kurumu tamamen ortadan kaldırılmı , mülkü te kilatta sanca ın bir alt birimi olarak “Kaza” ünitesi olu turulmu tur. Kaza müdürleri seçimle bu göreve getirilerek, voyvodaların görevleri bir bakıma bunlara devredilmi tir. Yapılan mali düzenlemelerle de hazine gelirlerinin toplanmasında yeni yöntemlere ba vurulmu , voyvodalık tarihe karı mı tır.

Mahallede oturan bir voyvoda bulunmamaktadır. Ancak nüfus kayıtlarına göre mahalledeki Müslümanlar arasında voyvodaya tabi ki iler bulunmaktadır. Mahallede voyvodaya tabi 15 ki i vardır. Tabi oldukları voyvoda U ak'ın E me esbak voyvosıdır.

B. D N GÖREVL LER

1. mam

mamlar, muhtarlık örgütü olu turuluncaya kadar tek ba larına, daha sonra muhtarlarla birlikte halkın birbiriyle olan küçük anla mazlıklarının çözümünden, mahallenin temizli inden, düzeninden bunların sorumlu tutuldukları anla ılıyor. mamlar Padi ah'ın beratı ile dini bilgileri fazla, güvenilir ve sevilen kimseler arasından atanırlar, görecekları hizmet kar ılı nda “vazife” adı verilen bir ücret alırlardı. Gündelik olarak hesaplanan bu ücret, ço unlukla vakıflardan sa lanmakta idi. mamlar, be vakit namaz kaldırmak, ölenler için gerekli dini i lemleri yapmanın

⁶⁴ Orhan Kılıç, “Klasik Dönem Osmanlı Ta ra Te kilatı: Beylerbeylikler/Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)”, **Türkler**, C. 9, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 89

⁶⁵ Yücel Özkaya, **18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı**, 1. Bas., (stanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), s. 208

⁶⁶ Kemal Kaya, “19. Yüzyılda Anadolu'da ç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/26/196.pdf> (08.10.2013)

yanı sıra, mahallelerin güvenli i, huzurun sa lanması gibi i lerle de ilgileniyorlardı. Güvenilir birer ki i olarak mahalle muhtarlarına kefil ediliyorlar, vergi da ıtımında ve mahalleyi ilgilendiren konularda yapılan görü melere katılıyorlardı. Kısacası mahalle çerçevesinde halk-hükümet ili kilerinin sürdürülmesinde, muhtarlık kuruluncaya kadar tek ba larına, daha sonra da onlarla birlikte günümüze kadar etkinlik göstermi tir⁶⁷.

Hacı Hasan Mahallesinde bu dönemde bir hayli imam kaydı bulunmaktadır. Kaynaklardan nüfus defterinde dokuz imamın ismi geçmektedir. Bunlar; Fenarcio luSeyyid Hafız Osman bin Mehmet, Eyyüb Hoco lu Seyyid Mehmet bin Eyyüb, Banazlıo luSeyyid Hacı Mustafa bin Mehmet, Göbeklio lu Hafız Yusuf bin Osman, Semercio lu Seyyid Hafız Mehmet bin Hacı Ali, Ma rıkio luSeyyid Hafız Hasan bin Mehmet, Göbeklio lu Hafız Ebubekir bin Hacı Hüseyin, Musluo lu Meraki Hafız Mehmet bin Muslu, Akarcıo luSeyyid Hacı Mehmed bin El Hac Halil isimleri yer almaktadır. Temettuat defterlerinde ise yedi imamın ismi bulunmaktadır. Bunlar; Hafızo lu Hafız Mehmet Efendi bin Hafız Mustafa, Muhlıso lu Hafız Ahmet bin Mehmet, Ma rıkio luSeyyid Abbas bin Hasan, Göbeklio lu Hafız Yusuf bin Osman, Akarcıo luSeyyid Mustafa bin Halil, Eyyüb Hoco lu Seyyid Mehmet bin Eyyüb, mam Hafızo lu Osman bin Muhammet isimleri geçmektedir. Bu isimler incelendi inde her iki kaydın arasında yakla ık on yılı geçkin bir süre olmasına ra men imamlık mesle inin bazı sülalelerde devamlılık gösterdi i fark edilmektedir. Ayrıca temettuat defterinin sonunda imamın mührü de bulunmaktadır.

2. Papaz

Gayrimüslimlerin sorunlarından onların kendi ruhani reisleri yetkili kılınmı tır. Bu husus patriklere ve hahamlara verilen beratlarda açık bir suretle belirtilmi tir⁶⁸.

Mahalledeki Rum ve Ermeni cemaatlerinin lideri de papazdır. Nüfus kayıtlarına göre Rumlardan iki ki i papazdır. Bunlar Andono lu Papa Yorgi veled Andon, Macaro lu Papa Yorgi veled Banayud. Temettuat kayıtlarına göre

⁶⁷ Musa Çadırcı, **a.g.e.**, s. 40

⁶⁸ Ahmet Gündüz, "XIX. Yüzyılda Osmanlı mparatorlu u'nda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüleri", **Türk Dünyası Ara tırmaları**, S. 175, (stanbul: A ustos 2008), s. 5

Rumlardan üç ki i papazdır. Bunlar Macaro lu Yorgi veled Banayud, Küçük Papaz Yorgi veled Andon, Markoo lu Kalanikos veled Dimitri dir. Ermenilerde ise nüfus kayıtlarında da temettuat kayıtlarında da birer papaz ismi geçmektedir. Nüfus kayıtlarında ismi geçen papaz Derdero lu Kikork veled Petros, temettuat kayıtlarında ismi geçen papaz Artin' dir.

III. BÖLÜM: NÜFUS YAPISI VE NÜFUS HAREKETLER

Osmanlı Devleti'nde tahrirler ilk asırlardan beri yapılmaktadır. Elde bulunan en eski tahrir defteri; 835 (1431-1432) tarihlerini ta ımaktadır. Tahrirlerin bölgelere göre hazırlanması, XVIII. yy'a kadar gelmi olmakla birlikte, XVI. yy'dan itibaren yeni fethedilen yerlerin dı ında, devletin bütününe ilgilendiren geni tahrirlerin yapılmadı ı görülmektedir⁶⁹.

Osmanlı mparatorlu unda nüfus sayımları asırlarca toprak yazımı münasebetiyle yapılmı tır. XIX. yy'a gelindi inde ilk nüfus sayımı 1829 yılında II. Mahmut döneminde yeniçeri oca ının kaldırılıp yeni ordunun kurulması maksadıyla yapılmı tır. Genel anlamda ilk nüfus sayımı 1831 yılında yapılmı tır. Nüfus sayımları yapılırken devlet slam nüfusunun miktarını askerlik bakımından Hıristiyan nüfusun da sayısını vergi bakımından ö renmek istemi tir⁷⁰.

Hacı Hasan Mahallesi, Müslüman, Rum ve Ermeni gibi farklı etnik unsurları bir arada barındırdı ından hepsi farklı ba lıklar altında kendi özelliklerine göre incelenecektir.

A. Hane Miktarları ve Erkek Nüfus Sayıları

Mahallenin gerçek kimli ini ortaya koyabilmek için bu bölümde nüfus, temettuat ve muhasebe defterlerinin ı ında gerçek verilere ula ılmaya çalı ılacaktır. Mahalleyle ilgili en eski kayıtlar muhasebe defterleridir. Bu defterde sadece hane sayıları verilmi tir. İlk tahrirde Hacı Hasan Mescidi Mahallesi, 28 hane, 5 mücerred⁷¹. İkinci tahrirde Hacı Hasan Mescidi Mahallesi (Alaca Mescid el me hur), 31 hane, 5 mücerred, 3 pir-i fani⁷². Üçüncü tahrirde Hacı Hasan Mescidi Mahallesi (Alaca Mescid el me hur) 25 hane⁷³ olarak belirtilmektedir.

Mahallenin hane sayısını ve erkek nüfus sayısını ortaya koyabilmek için Müslüman, Rum ve Ermeniler farklı ba lıklar altında incelenerek ortaya konulmaya

⁶⁹ Hüseyin Arslan, **Osmanlı'da Nüfus Hareketleri (XVI. Yüzyıl)**, 1. Bas., (istanbul: Kaknüs Yayınları, 2001), s. 86

⁷⁰ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 22

⁷¹ M. Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Sanca ı'nda Yerle me ve Vergi Nüfusu", **Belleten**, Türk Tarih Kurumu, C. LII, S. 202, Ankara, Nisan 1988, s. 145

⁷² **438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I**, Ankara, 1993, s. 63

⁷³ M. Çetin Varlık, **a.g.m.**, s. 147

çalı ılacaktır. Çünkü bunların her biri kendi içinde farklılıklar arz etmektedir. Nüfus defterlerinde Müslüman ve Gayrimüslimlerin kayıt altına alınma biçimleri farklıdır. Defterde Müslümanların kayıt altına alınmaında mevcut asker nüfusunun tespitini sağlamak varken, Gayrimüslim defterlerinde ise ödedikleri cizye miktarına göre kategorize edilerek vergi miktarının tespiti sağlamak amacıyla çalışılmaktadır.

Temettuat defterinde sadece hane sayılarını tespit etmek mümkündür. Defterde hane sahibi olarak bir erkek ismi geçmektedir. Buradan gerçek nüfusa ulaşmak mümkün değildir sadece tahminlere dayalı ortalama bir sonuca ulaşılabilir. Bu da gerçek nüfusun tespiti açısından eksik kalmaktadır. Nüfus defterlerinde ise erkek kişi sayısına ayrıntılarıyla birlikte ulaşmak mümkünken kadınların sayısını tespit etmek yine tahminlere dayanmaktadır.

1. Müslüman

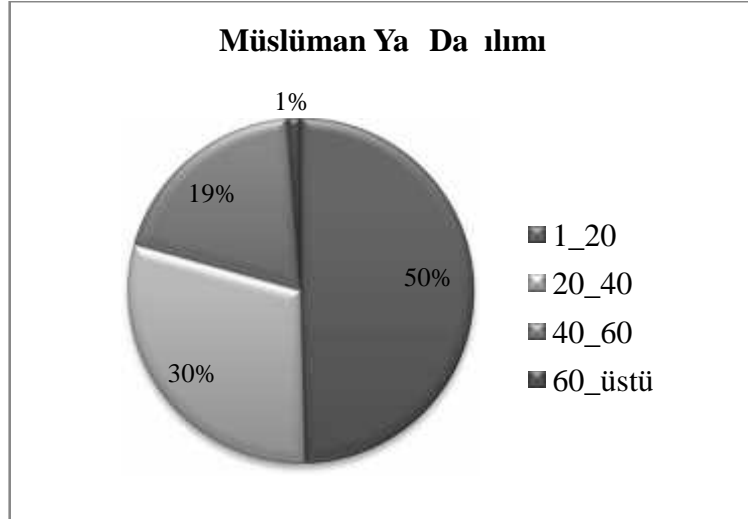
Hacı Hasan Mahallesinde mevcut Müslüman hanelerin, erkek nüfusunun sayılarını ve yaşları temettuat ve nüfus defterlerinin ışığında incelenmeye çalışılmaktadır.

İlk olarak nüfus defterlerinden elde edilen sonuçlara göre mahallede 306 hane, 614 erkek kişi, 34 yeni doğan tespit edilirken buna ek olarak mahallede misafirlerde kayıt altına alınmıştır. Misafirlerde 52 hane, 91 erkek kişi ve 1 yeni doğan kayıt altına alınmıştır. Bu sonuçlara göre mahallede misafirlerle birlikte mevcut Müslüman hane sayısı 358, kişi sayısı 705, yeni doğan sayısı 35'tir.

Temettuat kayıtlarında sadece hane sayılarına ulaşılabildiğinden 275 Müslüman hanesi tespit edilmektedir. Defterde bu hane sayısı kadar da 275 hane reisinin isimleri geçmektedir.

Yine nüfus defterlerine göre erkek nüfusun yaşları değerlendirildiğinde, yeni doğan 35 erkek bebek, 1-20 yaş arası 343 kişi, 20-40 yaş arası 206 kişi, 40-60 yaş arası 134 kişi, 60-üstü 9 kişi tespit edilmektedir. Bu kayıtlarda göstermektedir ki mahallede genç nüfus çoğunluktadır. Yaşlı nüfus ise oldukça azdır ve en yaşlı kişi 78 yaşındadır. Ayrıca kayıtlarda 14 kişinin askerde olduğu belirtilerek yaşları verilmemiştir. Bu kişilerin sadece mensup oldukları sülale isimleri ve kendi isimleri verilmiş, yaşları ve fiziki özellikleri verilmemiştir.

Grafik 1: Müslüman Yaş Dağılımı

Grafikten de anlaşılabildiği üzere mahallede genç Müslüman nüfus çoğunluktadır. Nüfusun %50'ini teşkil etmektedir. Genç nüfusa 20-40 yaş aralığını da kattığımız zaman müthiş bir genç nüfusa ulaşılmaktadır. Zaten nüfus defterlerinde 18 ve 28 yaşlarındaki gençlerin isimlerinin üzerinde M harfi görülmüştür. Bu durum askerlik çağında olduklarını göstermek için böyle bir yöntemin kullanıldığını düşündürmektedir. Belki de mimlenmek sözü buradan gelebilir. Bu sonuçlar mikro ölçekte olsa göstermektedir ki Osmanlı Ordusu asker tedarikinde sorun yaşamamaktadır. Bu durum en azından incelenmiş olan Hacı Hasan Mahallesi için böyledir.

2. Rumlar

Nüfus defterlerine kayıta Rumlar ve Ermeniler, Müslümanlara göre farklılıklar arz etmektedir. Gayrimüslimler deftere ödedikleri cizye miktarına göre sınıflandırılarak kayıt altına alınmışlardır.

İslam hukukuna göre gayrimüslimler, egemenliklerini kabul ettikleri İslam devletleriyle yaptıkları anlaşma sonucu *zimmi tebaa* statüsüne kavuşurlar ve bu sayede, siyasi haklar ve inançla ilgili bazı farklı uygulamalar dışında, bütün medeni ve kamu haklarında Müslümanlarla eşit olurlardı. Ancak gayrimüslimlerin, bu haklardan yararlanabilmeleri için, yapmış oldukları *zimmi akdi* hükümlerine uymaları ve bu akdin en önemli maddesi olan cizye vergisini düzenli ödemelerine bağlıydı.

Artıları uygun, eli silah tutabilecek ya da her gayrimüslim erkek cizye vermekle yükümlü olduğu halde, kadınlar, çocuklar, ihtiyar, sakat, kör, deli, felçli, aciz, münzevi ya da yanan din adamları ile eli silah tutamayanlar bu vergiden muafı.

Cizyesini ödeyen gayrimüslim tebaanın can, mal, namus ve inanç hürriyetleri içeriden veya dışarıdan gelebilecek her türlü tecavüze karşı devletin güvencesi altına alınır; devlet, herhangi bir sebeple bu emniyeti sağlayamadığında, cizye alma hakkını hukuken kaybederdi. Cizyenin gayrimüslimlere sağladığı en önemli avantaj, Müslümanlar için dini bir vecibe ve kaçınılmaz bir görev olarak kabul edilen askerlik hizmetinden muafiyetlerini sağlamasıydı⁷⁴.

Her yıl cizye miktarlarının belirlenmesi er'î kaidelere göre eyhülislam tarafından verilen fetvanın ilanı hükümdarın sorumluluğu altındaydı. Osmanlı terminolojisinde cizye mükellefleri “âlâ”, “evsat” ve “ednâ” ekinde üç gruba ayrılıyordu. Bu terimler zengin, orta halli ve fakir gruplar için kullanılmakta olup gruplara dâhil olanların ödedikleri cizye miktarları, saf gümüş olarak sırasıyla 48, 24 ve 12 er'î, dirhem, altın olarak 4, 2 ve 1 dinar ekinde tespit edilmi tir⁷⁵.

1831 yılı nüfus sayımına göre Hacı Hasan mahallesinde Rum nüfusunun sayısal ifadesi şöyledir; 177 hane, 201 kişi, 19 yeni doğan bulunmaktadır. Bunların dışında birde Rum misafirler vardır. Bunlar, 16 hane ve 19 kişidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bunlar ödedikleri vergi miktarına göre sınıflanarak kayıt altına alınmışlardır. Buraya kadar verilen kişiler kendi aralarında ayrı ayrı olarak ödedikleri cizye miktarına göre ala, edna, evsat olarak ayrılıp kayıt altına alınan kişilerdir. Birde cizyesini belirli kuru aralıklarında ödeyenler, yetimler, çocuklar, muaf olarak tasniflenerek kayıt altına alınan kişiler vardır, bunları tek tek inceleyecek olursak; *tezkireli esamiden cizyedarın be kuru tan sekiz kuru a* ödeyen 12-14 yaş arası 22 kişiyi vardır, bunlardan 1'i fevt olmuştur. *Yetime tabi olan cizyedarı iki kuru tan be kuru a olan* 9-10 yaş arası 13 çocuk vardır. *Sabaya-yı mesfurun* 1-8 yaş arası 78 çocuk 7 de yeni doğan vardır. Cizye ödemekten *muaf olan* 5 kişiyi vardır. Bunlardan 1'i fevt olmuştur. Muaf kişiler yetim, hasta ve fakir kişilerdir. Bu veriler toplam olarak değerlendirildiğinde 193 hane, 225 kişi, diğerleri çocuk olarak sınıflandırılabilir 112 çocuk, 26 yeni doğan kayıtlarda mevcuttur.

Temettuat defterlerinde 132 Rum hanesi kayıtlıdır. Buna bağlı olarak 132 hane reisinin ismi geçmektedir. Muhasebe defterlerinde ise Rum varlığına

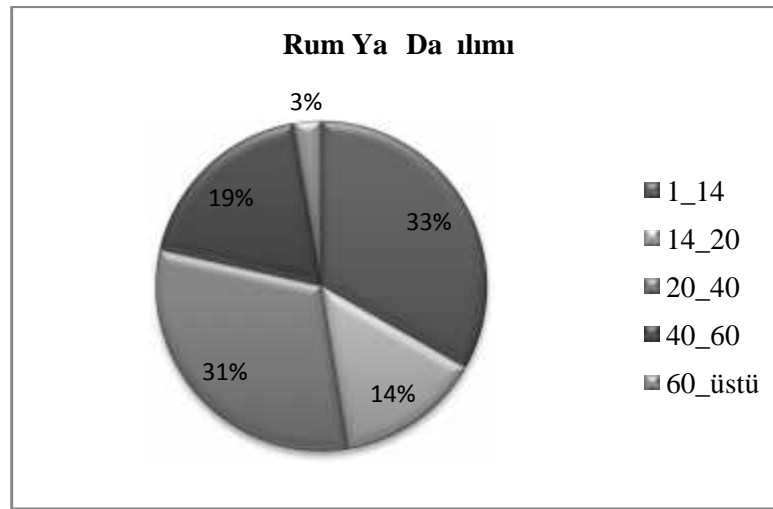
⁷⁴ Ufuk Gülsoy, “Cizye’den Vatandaşlık: Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni”, **Türkler**, C. 14, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 82

⁷⁵ Halil Nalcık, *a.g.m.*, s. 46

rastlayamıyoruz. Çünkü bu defterlerde sadece mahalledeki toplam hane sayısı verilmiştir. Nüfus ve temettuat defterlerindeki gibi bir ayrıma gidilmemiştir.

Bu nüfusun yaşları incelendiğinde 26 yeni doğan, 1-8 yaş arası 75, 9-10 yaş arası 13, 12-14 yaş arası 22 çocuk bulunmaktadır. Bu yaş aralıklarından anlamamız kadarıyla bir kişinin gerçek manada cizye muhatabı kabul edilmesi için 14 yaş ve üstü olması gerekmektedir. 14-20 yaş arası 47 kişi, 20-40 yaş arası 103 kişi, 40-60 yaş arası 62 kişi, 60-üstü 9 kişi bulunmaktadır. Rum nüfusu arasında en yaşlı kişi 85 yaşındadır. Bu kişi cizyeden muaf hasta bir kişidir.

Grafik 2: Rum Ya Da ılımı

Mevcut veriler grafik üzerinde incelendiğinde 1-14 yaş arası çocuklar % 33 lük bir yüzdelik dilime sahiptir. 14-20 genç nüfus % 14, 20-40 arası genç nüfus % 31 ile büyük bir paya sahiptir. Müslümanlarda olduğu gibi Rumlarda da genç nüfus a ırlıktadır. 40-60 yaş arası orta yaşlı grubu % 19 luk bir aralı a sahiptirler. 60-üstü yaşlı nüfus % 3 ile en az paya sahip yaş grubudur.

3. Ermeniler

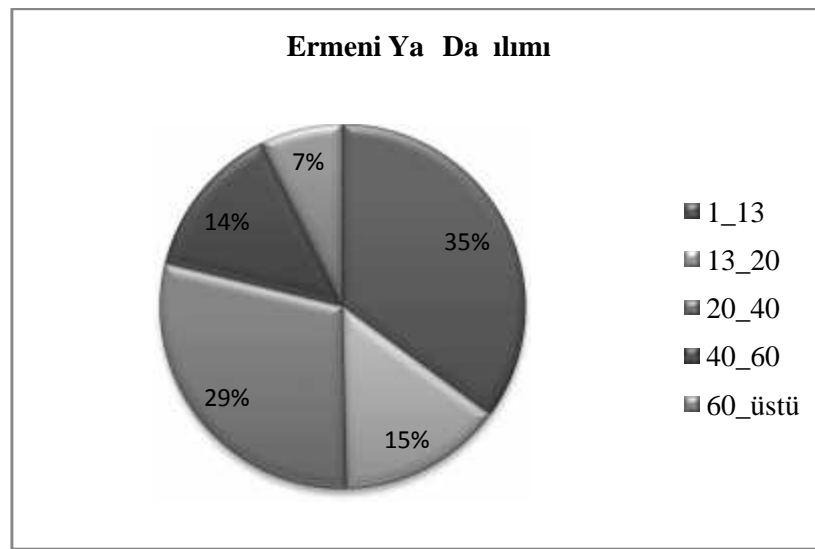
Ermenilerin nüfus defterlerinde kayıt altına alınmış biçimleri Rumlarla aynıdır. Mahalledeki Ermeni varlığı u ekildedir; 78 hane, 94 kişi, 6 yeni doğan bulunmaktadır. 3'te misafir vardır. Bunlar nüfus defterinde cizyeyi belirli terminolojik terimlerle ödeyenlerdir. Birde çocuk yaşta olanların sıralanma biçimi vardır. O da u ekildedir; *tezkireli esamiden cizyedarın be kuru tan sekiz kuru a* 11-13 yaş arası 8 çocuk, *tezkireli esamiden cizyedarın iki kuru tan be kuru a* 9-10 yaş arası 9 çocuk, *sabayayumesfurun* 1-8 yaş arası 38 çocuk bunlardan ikisi de fevt olmuştur. 3 tanede yeni

do an kayıtlıdır. Cizye ödemekten muaf olan 1 ki i vardır. Bunlar toplam olarak de erlendirildi inde 78 hane, 98 ki i, 9 yeni do an, 53 çocuk bulunmaktadır.

Ermeniler, temettuat defterinde 63 hane olarak geçmektedirler. Bu sayıyla temettuat kayıtlarında mahalledeki en az hane sayısına sahip olan Ermenilerdir.

Ermeni nüfusunun yaşları incelendi inde, 9 yeni do an, 1-8 yaş arası 36 çocuk, 9-10 yaş arası 9 çocuk, 11-13 yaş arası 8 çocuk, 13-20 yaş arası 22 ki i, 20-40 yaş arası 44 ki i, 40-60 yaş arası 21 ki i, 60-üstü 11 ki i bulunmaktadır.

Grafik 3: Ermeni Ya Da ılımı

Ermeni nüfusunun yaşları grafik üzerinde de erlendirildi inde, ço unlu u % 35 ile 1-13 yaş arası çocuklar olmaktadır. 13-20 yaş arası genç nüfus % 15, 20-40 yaş arası genç nüfus % 29 ile Ermenilerde de ço unluktur. 40-60 yaş arası orta yaşlıları % 14'tür. 60 yaş üstü yaşlı nüfus % 7 ile Müslüman ve Rumlara göre ço unluktur.

Tablo 1: Mahallenin Toplam Hane ve Ki i Sayıları

	Nüfus Ki i	Nüfus Çocuk	Nüfus Yeni Do an	Nüfus Hane	Temettu Hane
Müslüman	705		35	358	275
Rum	225	112	26	225	132
Ermeni	98	53	9	78	63
Toplam	1028	165	70	661	470

Tablo üzerinde de görüldü ü gibi, mahallede toplam hane ve ki i sayısı verilmeye çalı ılmı tır. Nüfus defterlerine göre mahallede 705 Müslüman, 225 Rum, 98 Ermeni toplamda 1028 ki i bulunmaktadır. Müslümanlarda 35 yeni do an, Rumlarda 112 çocuk, 26 yeni do an, Ermenilerde 53 çocuk, 9 yeni do an mevcuttur. Bunları toplam ki i sayısına ekledi imizde 1831 Nüfus defterine göre mahallenin toplam nüfusu 1263 ki i olarak kayıtlıdır. Mahallede nüfusun ço unlu unu Müslümanlar olu turmaktadır. Bunu ikinci sırada Rumlar takip etmektedir. Ermeniler ise azınlık konumunda varlıklarını sürdürmü lerdir. Nüfus kayıtlarından çıkan haneleri inceledi imizde hane sayısı olarakta Müslümanlar öndedir. Müslümanlar 358 hane, Rumlar 225 hane, Ermeniler 78 hane mevcuttur. Toplamda mahallede hane sayısı 661 hanedir.

Temettuat defterlerinde mahallenin hane sayıları incelendi inde 275 Müslüman hanesi, 132 Rum hanesi, 63 Ermeni hanesi ile toplamda 470 hane mevcuttur.

Temettuat ve nüfus defterleri incelenerek mahallenin hane ve ki i sayıları ortaya konulmaya çalı ılmı tır. Ancak bu kayıtlarda 1831 nüfus kayıtlarında toplamda 1263 ki i 661 hane tespit edilirken, 1844-1845 temettuat kayıtlarında toplamda 470 hane tespit edilmi tir. Bu veriler göstermektedir ki aradan geçen 13 yıl içinde mahallenin hane sayısı azalma göstermi tir. Her ne kadar temettuat kayıtlarından nüfus hakkında net veriler elde edilemese de, mahallede hane sayısıyla birlikte nüfusta azalma göstermi olabilir.

B. Aile isim ve Unvanları

Aile isim ve unvanlarını 1831 nüfus defteri, 1844-1845 temettuat defteri kayıtlarından takip edilmektedir. Nüfus ve temettuat defterlerinde aile adı ki inin adını ayrıntılı bir ekilde verilmi tir.

1. Müslümanlar

Aile isim ve unvanları incelenirken 1831 nüfus, 1844-1845 temettuat kayıtları dikkate alınarak tablo olu turulup Müslümanlarla ilgili tüm aile isimleri verilmeye çalı ılmı tır. Tabloda 1831 yılında aile adı verilip bu adın kaç hanede geçti i ve hanede bulunan erkek sayısı verilmi , 1844-1845 yıllarında aile adı verilerek geçti i

hane sayısı verilmiştir. Aile adlarının devamlılığın takibi açısından 1831 yılı kayıtlarında geçen ve 1844-1845 yılında hala mevcut olan aile adları gri renkle işaretlenerek belirtilmeye çalışılmıştır.

Tabloda Müslüman aile isim ve unvanları incelendiğinde, nüfus kayıtlarına göre 276 farklı aile ismi geçerken, temettuat kayıtlarına göre bu sayı 207'dir. Hem nüfus hem de temettuat kayıtlarında geçen aile ismi sayısı 80'dir. 80 ailenin isminin her iki kaynaktada geçmesi bu ailelerin varlıklarını mahallede koruduklarının bir göstergesidir. Hatta bazı aileler hane sayısını artırarak varlıklarını sürdürmüştür. Bu 80 ailenin dışındakilerin isimleri devamlılık göstermemiştir. Nüfus ve temettuat kayıtları arasında yaklaşık olarak 13 yıllık bir zaman farkı bulunmaktadır. Bu azalmanın sebebi mahallede mevcut olan ailelerin başka yere göç etmiş olabileceği ya da ailenin tamamen ortadan kalkması gibi ihtimaller mümkündür.

Aile isimleri verilirken fiziki özellikler, baba adları, yaptıkları işle ilgili unvanlar, geldikleri memleketler, sosyal statüleri, dini unvan gibi farklı özellikler barındıran isimler kullanılmıştır. Bunlar örneklendirilecek olursa, fiziki özelliklere göre; *Göbekli o lu, Sarı o lu, Kır Halil o lu, Kel Himmet o lu*, baba adlarına göre; *Ali o lu, Abdi o lu, Osman Halil o lu, Muharrem o lu*, yaptıkları işle ilgili; *Helvacı o lu, Kaıkçı o lu, Kahveci o lu, Rençberci o lu*, geldikleri memlekete göre; *Konyalı o lu, Karahisarlı o lu, Akarcalı o lu, Banazlı o lu*, sosyal statülerine göre; *Molla o lu, Boyacızade*, dini unvanlarına göre; *imam o lu, Hatip o lu, Hacı o lu* gibi birkaç örnek vermek mümkündür.

Aile isim ve unvanları incelendiğinde kişilerin veya adı geçen ailenin sosyal statüsü, özellikleri, yaptıkları iş gibi çeşitli konular hakkında fikir yürütülmesini mümkün kılmıştır. Bu isimler ve unvanlar o zamanlar bu günkü soyisim görevini görmüştür.

Tablo 2: Müslüman Aile İsim ve Unvanları

1831 Yılı			1844-1845 Yılları	
Aile Adı	Hane Sayısı	Erkek Kişi Sayısı	Aile Adı	Hane Sayısı
Abbas o lu	1	2	Abdi Hoca o la	2
Abdal o lu	1	1	–	–
Abdi o lu	3	4	Abdi o lu	1

Adem Hüseyin o lu	1	4	Abdurrahman o lu	1
A acı o lu	1	2	Adanalı O lu	1
Ak Kiniseli Koca Bekir o lu	1	1	A acı o lu	
Ak o lu	1	2	–	–
Akarcalı o lu	2	4	Akarcalı o lu	1
Ali o lu	1	1	Alemdar o lu	1
Ali Zenbek o lu	1	2	–	–
Alici	1	1	–	–
Ali an o lu	1	7	Ali an o lu	3
Ali an o lu Ye eni o lu	1	1	Ali Tarlık	1
Altakcı o lu	1	1	Amele	1
Amedi o lu	1	1	Antakyalı	1
Arab o lu	2	3		
Argaç o lu	1	1		
Arabacı o lu	1	2	Arabacı O lu	2
Aramatcı o lu	1	1	Arkcı o lu	1
Araz o lu	1	1		
Arnabud o lu	1	1	Arnabud o lu	2
Arzu o lu	1	1		
A cı o lu	1	5	A çı o lu	1
A ık Halil O lu	2	4	A ık Halil o lu	2
Atlı o lu	3	3	Avcı o lu	3
Ayaz o lu	1	1	Ayarcı o lu	1
Aydınlı o lu	2	5	Aydınlı o lu	2
Babuccu o lu	1	1	Ayvaz o lu	1
Bacı o lu	1	2	Bacı o lu	1
Bali o lu	4	8	Bali o lu	3
Banazlı o lu	2	4	Banazlı o lu	1
Bayku o lu	1	3	Bahçivan O lu	1
Bayram o lu	1	2	Bayram o lu	1
Bekar o lu	1	2	Balık o lu	1
Boyacızade	1	3	Boyacı Zade	2
Börekci o lu	3	6	Bekir Hoca o lu	1
Budak o lu	1	1	Bekir o lu	1
Burgazlı o lu	1	2	Burgazlı o lu	1
Buruk o lu	1	1	Berber Ali o lu	1
Burunsuz o lu	1	1	Bey Zade o lu	1

Caber o lu	2	2	Beyli O lu	1
Caber sa o lu	1	2	Caber sa o lu	1
Caber o lu	3	10	Caber o lu	4
Caber o lu ye eni Hasancık o lu	1	2		
Cafer o lu	1	1	Cafer o lu	1
Caferin Molla Ahmed	2	4	Cazgır	1
Cara o lu	2	4		
Ca tı o lu	1	2		
Celali o lu	1	3	Celali O lu	1
Cimcim o lu	2	4	Cim Cim o lu	2
Cingan o lu	1	1	Cingan o lu	2
Çakal Hacı Hasan o lu	1	2	Cinbi o lu	1
Çakır o lu	3	3	Çakır o lu	1
Çalı o lu	1	1	Çakıcı o lu	1
Çalık o lu	3	9	Çalık o lu	2
Çaliku u o lu	1	1	Çakır A a o lu	1
Çam kıran o lu	1	1	Çiftci	1
Çaput o lu	1	1	Çomak o lu	3
Çarık Köylü o lu	1	1	Çorumlu	1
Çavu o lu	1	5		
Çe meli o lu	1	3		
Çevik o lu	1	5		
Çırak o lu	1	3		
Çitem o lu	1	5		
Çoban o lu	1	3		
Çulha o lu	2	5	Çulha o lu	1
Da akcı o lu	5	16	Damad	1
Dede o lu	3	5	Da kın o lu	1
Delikanlı o lu	1	1	Deli Hacı o lu	1
Demcek o lu	1	2	Deli Kadir Be e O lu	1
Dervi o lu	2	6	Dervi o lu	4
Derzi Bekir o lu	2	3	Deli Kadir o lu	1
Durku o lu	1	1	Demirci o lu	1
Deve Çobanı o lu	1	4	Derbendli o lu	1
Deve o lu	1	2	Deve o lu	1
Deveci o lu	2	4	Doyan o lu	1

Dünbek o lu	1	3	Dünbek o lu	1
Düeci o lu	1	2	Duhacı o lu	1
Dünyeli o lu	1	4	Duhancı Bekir o lu	1
Düzgün o lu	1	5		
Ebe Halil o lu	1	1	Ederli Hasan o lu	1
Eftetli o lu	1	4	Emir	1
Ellezli o lu	1	1	Emir Halil o lu	1
Esbak Hacı Ahmed A anın Gulamı (köle)	1	1	Emir Hatib o lu	1
Ese o lu	1	3	Emirez o lu	1
Eshamesiz o lu	1	1	Emirza o lu	2
Eski Ahi Baba o lu	2	3	Eski Ahi o lu	1
Eski Saraylı o lu	1	2		
Eskici Bekir o lu	1	3	Eskici Bekir o lu	1
Eye Ali o lu	1	1	Er Halim o lu	1
Eye Hasan o lu	1	2	Eski A a o lu	1
Eye Hatib o lu	1	2		
Eye o lu	3	3		
Eyyüb Hoca o lu	1	3	Eyyüb Hoca o lu	1
Eyyüb Kalfa o lu	1	3	Eyyüb O lu	1
Fakih o lu	1	2	Fakih o lu	1
Fakir o lu	1	1	Fakir o lu	1
Fenarci o lu	1	1		
Fılındır o lu	1	2		
Frenk o lu	1	1	Frenk O lu	1
Gani o lu	1	1	Gediklerli	1
Genç o lu	1	2		
Gıdırı o lu	1	4		
Göbek o lu	1	2		
Göbekli Köse Himmet o lu	1	2	Göbekli Mahmut	1
Göbekli o lu	3	5	Göbekli O lu	5
Göber o lu	1	2		
Göçen o lu	1	2	Göçen o lu	1
Gökçe o lu	1	1	Güneyli Çolak	1
Gülsüm o lu	1	5	Güre A ası o lu	1
Hacı Abdullah	1	3	Hacı Abdülkadir o lu	1
Hacı Ahmed o lu	1	2	Hacı Ali Efendi o lu	1

Hacı Hatib o lu	2	2	Hacı Hatib o lu	1
Hacı Himmət o lu	1	1	Hacı Hafız o lu	1
Hacı Kadri o lu	1	2	Hacı brahim o lu	2
Hacı Mengene o lu	1	1	Hacı sa o lu	1
Hacı Nuri o lu	1	3	Hacı Kadir o lu	1
Hacı Ocak o lu	1	1	Hacı Muhammed	1
Hacı o lu	1	1	Hacı Mustafa o lu	1
Hacı Sefer o lu	1	1	Hacı Osman o lu	2
Hacı Yakup o lu	1	2	Hacı Osman Zade	1
Hacimli o lu	3	7	Hacimli O lu	3
Halilim o lu	1	1	Hacı Yusuf o lu	2
Halim o lu	1	1	Hacı Yusuf o lu	2
Hallaçlarlı Seyyid Ali o lu	1	1	Hafız Halil o lu	1
Hamamcı o lu	1	3	Hamamcı o lu	1
Hamar o lu	1	3	Hallaçlarlı	1
Hatib o lu	1	4	Hafız o lu	1
Hatice Kadın o lu	1	2	Harman Dalı	1
Haylaz o lu	1	5	Has Köylü	1
Helvacı o lu	1	2	Helvacı	1
Hıdır o lu	1	3	Hatice Kadın o lu	1
Hızır o lu	2	2	Hızır O lu	1
Hüseyinim o lu	1	1	Hızır o lu	1
mam o lu	3	6	mam o lu	1
mam Hoca o lu	1	1	mam Hafız o lu	1
nce Arab o lu	1	1	brahim Kethüdazade	1
slam o lu	1	1	slam o lu	1
Kabas o lu	1	2	r adlı o lu	1
Kaçar o lu	1	4	Kacartay o lu	1
Kadir o lu	1	5	Kacırtı o lu	1
Kadri Be e o lu	3	8	Kadir Be e O lu	2
Kahtı o lu	1	2	Kahveci Kara Bacak o lu	1
Kahveci o lu	2	5	Kahveci o lu	2
Kahveci Osman o lu	1	4	Kalfalı	1
Kalaycı o lu	2	4	Kalaycı o lu	1
Kamçı o lu	1	1	Kalburcu o lu	1
Kanca o lu	1	4	Kanca o lu	1

Kanlıca o lu	1	2		
Kanyoncu o lu	1	1		
Kara Ali o lu	1	3		
Kara çayır o lu	1	3		
Kara Dut o lu	2	4		
Kara Hasan o lu	1	2		
Kara Hisarlı o lu	1	1	Kara Hisarlı	1
Kara Mustafa o lu	1	1		
Kara Yusuf o lu	1	2		
Kara Bacak o lu	1	1	Kara Bacak O lu	1
Karaca Emir o lu	1	1	Karaca Emir o lu	1
Karagöz o lu	1	1		
Karakulak o lu	1	1		
Karata lı Bekir o lu	1	1		
Karata lı Ebakir o lu	1	3	Kara Deve O lu	1
Kara Ta lı o lu	1	3	Kara Ta lı o lu	2
Karıncı o lu	1	1	Karıncı o lu	1
Karıncı o lu	2	5	Karıncı o lu	3
Karı o lu	1	4	Kazak o lu	1
Katırcı o lu	1	3	Kel	1
Keçi Himmet o lu	2	2	Keçi Himmet	1
Kehem o lu	2	3	Kel Veli o lu	1
Kel Himmet o lu	1	2	Kel Himmet o lu	1
Kemikli o lu	1	2	Kemikli o lu	1
Kible getiren o lu	1	1	Kıncı Simavlı	1
Kıcık o lu	1	2	Kı o lu	1
Kırmızı Kızıl o lu	1	1	Kırkyaranlı	1
Kır Halil O lu	1	2	Kır Halil o lu	1
Kıyıklı o lu	1	1	Kı lalı	1
Kız Kapan o lu	1	1	Kiri ta o lu	1
Kızıl Hisarlı o lu	1	3	Kızıl Hisarlı o lu	1
Koca o lu	1	3	Koca	1
Kolu Kısa o lu	1	2	Kolu Kısa o lu	1
Konyalı o lu	2	3	Koyu o lu	1
Koyunlu o lu	1	2		
Kozak o lu	1	1	Kozak o lu	1
Köme o lu	1	1	Köle	1
Köpekçi o lu	1	1	Kör Ahmed o lu	1
Kör Çavuş o lu	1	3	Kör Çavuş o lu	1

Köse Hüseyin o lu	1	4		
Köse o lu	1	1	Köse o lu	1
Köy A ası o lu	1	1	Kulalı o lu	1
Kurı Be e o lu	1	1	Kumdakcı O lu	2
Kur unlu o lu	1	1	Küçük Halil o lu	1
Kuru o lu	1	1		
Ku akcı o lu	1	3		
Küçük Ali o lu	1	3		
Kürd o lu	2	2	Kürt o lu	1
Kütahyavi Çubukcu	1	3		
Levend o lu	1	3	Leylek o lu	1
Maden o lu	1	1	Maden o lu	1
Mahzar o lu	1	3	Mahmud o lu	1
Malatyalı o lu	1	1		
Malkaravi Hoztan o lu	1	1		
Manav o lu	1	1	Manav o lu	1
Ma rıkı o lu	1	2		
Mazak o lu	1	1		
Mendeli	1	2	Mendeli	2
Meryem o lu	1	2	Mercimekci o lu	1
Meycan o lu	1	1	Me rıkı o lu	1
Mirza o lu	3	11	Molla Ahmet o lu	1
Molla Hüseyin o lu	1	3	Mora Muhacirlerinden	1
Molla Veli o lu	1	3		
Mosak o lu	1	1		
Muharrem o lu	2	3	Muharrem o lu	1
Muhzır o lu	1	4	Muhzır o lu	1
Muslu o lu	1	2	Muslu o lu	1
Muti o lu	1	2	Mut-î o lu	1
Nalbent Hacı Ömer o lu	1	1	Münevver O lu	1
Nallı o lu	1	1	Necirci o lu	1
Oduncu o lu	1	1	Ocak o lu	1
Osman Çelebi o lu	1	1	Osman Çelebi o lu	1
Osman Halil o lu	1	3	Osman Be e o lu	1
Öksüz o lu	3	4	Öküz o lu	1
Öksüzler o lu	1	4	Öksüzler o lu	1

Öküz o lu	1	2	Öküz o lu	1
Paskalı o lu	1	2	Ömer Hoca O lu	1
Ramazan o lu	1	1	Pirim	1
Receb o lu	1	2	Sa ır o lu	2
Rençberci o lu	1	2	Sa ır Hacı Hasan o lu	1
Saraylı o lu	2	3	Saraylı o lu	2
Sarı Be e o lu	1	1	Sarı Be e o lu	1
Sarı o lu	1	1	Sarı o lu	1
Sarık o lu	1	2	Sazak O lu	1
Sefer o lu	1	2	Selim o lu	1
Semerci o lu	2	3	Semerci	1
Seyyid o lu	1	4	Sepet o lu	1
Sidre o lu	1	1	Serdar o lu	1
Sinan o lu	2	3	Sinan o lu	1
Sini o lu	1	2	Seven o lu	1
Sofi Hoca o lu	1	1	Sivri O lu	1
Sofi o lu	1	1	Siyanem (?) o lu	1
Sultanım o lu	1	2		
Suya Batmaz o lu	1	1	ahin o lu	1
aban o lu	1	1	aban o lu	1
abcı o lu	1	1	adak o lu	1
ad o lu	1	1	ehlülü	1
Tahta Külâh o lu	1	1	Takmaklı o lu	1
Tangırak o lu	1	3	Tat Musa o lu	1
Tarakcı o lu	1	1	Terzi Hacı Halil o lu	1
Ta cı o lu	1	1		
Ta kın o lu	1	1		
Tatar o lu	3	4		
Temürlerli Himmet o lu	1	3		
Temürlerli o lu	1	1	Timurlarlı o lu	1
Timürçi Köse o lu	1	4		
Tokmaklı o lu	1	2		
Topal Hüseyin o lu	4	6		
Topal o lu	2	4	Topal o lu	1
Torunlu o lu	1	1	Topal Çavu	1
Turnacı o lu	1	2		

Turpcu o lu	1	1	Veli Bey O lu	2
Tuzak o lu	1	1		
Türkmen o lu	3	8		
Uçar o lu	3	4		
Ula o lu	1	1		
Ulca o lu	1	2		
Urlu o lu	1	1		
Ü ük damadı	1	2		
Ya cı o lu	1	1		
Yalam o lu	1	1		
Yakub o lu	2	4	Yakub o lu	2
Yılancı o lu	5	11	Yılancı o lu	3
Yoz Ali o lu	1	2	Yoz Ali o lu	1
Yörük o lu	4	12	Yörük o lu	3
Zabitan o lu	1	2	Yörük Salih o lu	2
Zengin o lu	1	2	Yunus o lu	1
Zurnacı o lu	1	1	Zemeli O lu	1

2. Rumlar

Mahallede Müslümanlardan sonra kalabalık nüfusa sahip olan Rumlardır. Buna ba lı olarak aile isimleri de bir hayli fazladır. 1831 yılı nüfus kayıtlarında 110 farklı aile ismi geçerken, 1844-1845 yılları temettuat kayıtlarında 61 aile ismi geçmektedir. Ayrıca hem nüfus kayıtlarında hem de temettuat kayıtlarında ortak geçen aile ismi 18 dir. Rum ailelerinin isim ve unvan verme gelenekleri incelendi inde, genellikle Rum isimleri, fiziki özellik belirten isimler, yapılan i le ilgili isimler, gelinen yerle ilgi isimler ve dini unvanlar kullanılmı tır. Aile isimlerine birkaç örnek vermek gerekirse, Rumca isimlere göre; *Dimet o lu*, *van o lu*, *Marko o lu*, *Petro o lu* gibi, fiziki özellikler göre; *Saçlı o lu*, *Uzunlan o lu*, *Topal Kızıl o lu*, *Sarı o lu*, *Sakallı o lu*, yapılan i e göre; *Bakırcı o lu*, *Basmacı o lu*, *De irmenci o lu*, *Sabuncu o lu*, gelinen yere göre; *stanbullu o lu*, *Ispartalı o lu*, *Kulalı o lu*, *Kütahyalı Apostol o lu*, *Rumelili o lu*, dini unvana göre; *Papaz o lu*, *Küçük Papaz* gibi çe itli isim ve unvanları sıralamak mümkündür. Birde bu saydı ımız grupların dı nda kalan isimler vardır bunlar; *Acı Ören o lu*, *Suyuta o lu*, *Etez o lu*, *Donbay o lu* gibi isimler bulunmaktadır.

Tablo 3: Rum Aile isim ve Unvanları

1831 Yılı			1844-1845 Yılları	
Aile Adı	Hane Sayısı	Erkek Kişi Sayısı	Aile Adı	Hane Sayısı
Acı Aslan o lu	1	1	Abasdol o lu	1
Acı Kızı o lu	1	1	Acı stimad Damadı	1
Acı Kızlı o lu	1	1	Acı Kort o lu	1
Acı Ören o lu	1	3	Acı Osef o lu	3
Acı Vasil o lu	4	5	Acı Vasil o lu	3
Acı Yah i o lu	1	1	Acı Yah i o lu	2
Acı Yivan o lu	1	1	Acı Osef o lu	1
Akıllı o lu	2	2	Agob o lu	1
Ala ehirlı o lu	1	2	Ala ehirlı o lu	1
Altun o lu	1	1	Anaza o lu	1
Ana ta o lu	1	1		
Andon o lu	4	5	Andon o lu	2
Arab o lu	1	1	Arab o lu	1
Arzı o lu	3	3	Angil o lu	1
Atcao lan o lu	1	1	Araz o lu	1
Ayan o lu	1	1		
Aydın o lu	1	1	Aydın o lu	1
Aydınlı o lu	1	2		
Babalaki o lu	1	1	Bodur o lu	2
Bakırcı o lu	2	2		
Balcı o lu	1	2		
Basmacı o lu	1	1		
Bazarlı o lu	1	1		
Çilo lan o lu	1	2	Dai o lu	1
De irmenci o lu	1	1	Dahsi	1
Deli Bey o lu	1	1	Deli Bey o lu	1
Delio lan o lu	1	1	Dere Bey o lu	1
Deltaban o lu	2	2	Dimet o lu	1
Donbay o lu	2	2	Fot o lu	1
Emirze o lu	1	1		
Esir o lu	2	2		
Etez o lu	1	1		
Etmekci o lu	1	1		

Eyneze o lu	1	1		
Geceku u o lu	1	1		
Giridli o lu	2	2		
Gülcü o lu	1	1	Ispartalı	1
Haryoni o lu	1	1	stimad o lu	2
Honda o lu	1	1		
kiz o lu	1	1	Ispartalı	1
stabullu o lu	2	3	stimad o lu	2
van o lu	1	2	van o lu	2
Kadın o lu	1	1	Kakir o lu	1
Kakar o lu	2	2	Kali o lu	1
Kalo o lu	1	1	Kalir o lu	1
Kanber o lu	1	1	Kanbuz o lu	1
Kara Sova o lu	1	1	Kaplan o lu	1
Karao lan o lu	4	5	Karao lan o lu	3
Katran o lu	1	1	Kaputcu o lu	1
Kazak o lu	6	6	Kazak o lu	2
Kazancı o lu	1	1	Kazancı o lu	1
Kazgancı o lu	1	3	Ke o lu	1
Kılan o lu	1	1	Kolpul o lu	1
Kıran o lu	1	1		
Kırtakoz o lu	2	2		
Kibar o lu	2	2		
Kirtakon o lu	1	1		
Koni o lu	1	1		
Kordiyon o lu	1	1		
Koyuncu o lu	2	2		
Kulalı Ke i o lu	1	1		
Kulalı o lu	1	1		
Kulalı Vardal o lu	1	1		
Kurd o lu	1	1	Küçük Papaz	1
Külahlı o lu	2	2		
Kürekci o lu	1	1	Kürekci o lu	2
Kürkcü o lu	1	1		
Kütahyalı Apostol o lu	1	1		
Kütahyalı o lu	1	1		
Macar o lu	2	3	Macar o lu	2

Mangır o lu	1	1	Mankarkut o lu	1
Menal o lu	4	4		
Mirahı o lu	1	1	Mine o lu	1
Moralı o lu	1	1	Marko o lu	1
Öksüz o lu	2	2	Öküz o lu	3
Palan o lu	1	1	Panayırçı o lu	1
Palikos o lu	1	1		
Papaz o lu	7	7	Papaz o lu	1
Pavli o lu	2	2	Petro o lu	1
Pizci o lu	1	1		
Rodoslu Esir o lu	1	1		
Rodoslu o lu	1	1		
Rumelili o lu	2	2	Rumelili o lu	1
Saçlı o lu	2	2	Sabuncu o lu	1
Sakallı o lu	1	1		
Sakızlı	2	2		
Sakızlı o lu	2	2	Sakızlı o lu	4
Sarı o lu	2	2	Sarı Vasil o lu	1
Sebil o lu	1	2	Sayun o lu	1
Setenci o lu	4	5	Simon o lu	1
Sinici (?) o lu	1	1		
Soyuna o lu	1	1		
Sudır o lu	1	2		
Suyuta o lu	1	1		
Sütcü o lu	1	1		
eytan o lu	1	1		
Tanya o lu	1	2	Taminci o lu	1
Temürcü o lu	1	1	Ternit o lu	1
Terpelte o lu	1	1	Tomayan o lu	
Topal Kızıl o lu	1	1		
Tutya-ı Kaim-i Çel o lu	1	2		
Uzuno lan o lu	1	1	Uzun o lu	1
Yaldız o lu	2	2	Yaldız o lu	1
Yalı o lu	1	1		
Yazıcı o lu	1	1		
Yürür o lu	1	2		
Zeybek o lu	2	2	Zeybek o lu	1

Zikana (?) o lu	1	1		
Zümrüt o lu	2	2	Zümrüt o lu	1

3. Ermeniler

Mahalle nüfusunun en az kesimini Ermeniler olu turmaktadır. Buna ba lı olarak aile isimlerinin sayısı da oldukça azdır. 1831 yılında 41 aile ismi geçerken, 1844-1845 yıllarında 12 aile ismi geçmektedir. Bu aile isimlerinden 4 tanesi 1831 den 1844-1845 yıllarına kadar mahallede mevcut varlıklarını koruyabilmilerdir.

Ermenilerde isim verme gelene i incelendi inde, di er Müslüman ve Rumlardan farklı bir özellik göstermemektedir. Bunlarda da aynen Ermeni isimleri, yaptıkları i , fiziki özellik, geldikleri yer gibi faktörler dikkate alınarak isimler verilmi lerdir. Bu isimler örneklendirilecek olursa, Ermeni isimlerine göre; *Andriyan o lu*, *Benayut o lu*, *stifan o lu*, *Bedros o lu*, fiziki özelli e göre; *Civelek o lu*, gelinen yere göre; *Sökeli o lu*, *Karahisarlı Altun o lu* gibi isimler yer almaktadır. Ermeni aileleri arasında en fazla hane ve ki i sayısına sahip aileler *Acı Nazar o lu*, *Acı Ohannes o lu*, *Bedros o lu* aileleridir.

Tablo 4: Ermeni Aile isim ve Unvanları

1831 Yılı			1844-1845 Yılları	
Aile Adı	Hane Sayısı	Erkek Ki i Sayısı	Aile Adı	Hane Sayısı
Acem o lu	2	2		
Acı Arakil o lu	2	2		
Acı Nazar o lu	6	6	Acı Nazar o lu	3
Acı Ohannes o lu	3	4	Açam o lu	1
Akçam o lu	1	2	Akçam o lu	1
Altun o lu	2	3	Andriyos o lu	1
Andriyan o lu	2	2		
Avak o lu	2	3		
Bedros o lu	3	5		
Benayut o lu	1	1		
Bogos o lu	2	2		
Civelek o lu	1	1		
Derder o lu	1	1		

Donbaycı o lu	1	1	Esad o lu	1
Hayta Markon o lu	1	1		
stifan o lu	1	1	sbir o lu	1
Kanber o lu	1	1		
Karahisarlı Altun o lu	1	1		
Karahisarlı berber Agob o lu	2	2		
Karahisarlı atır o lu	2	2		
Ke i o lu	2	2		
Kevgir o lu	1	1		
Kiraz o lu	1	1		
Kirkos o lu	1	1	Kirkor o lu	1
Kokar o lu	1	2		
Lovasak o lu	2	2		
Manık o lu	1	1		
Manisalı o lu	2	4		
Mano o lu	3	5		
Mitahr o lu	1	1		
Mitasır o lu	1	2	Nazar o lu	1
Ohanyan o lu	1	1	Ohan o lu	2
Sökeli o lu	1	1	Papa o lu	1
Tiryaki o lu	3	3	Tiryaki o lu	1
Tokadlı o lu	4	4		
Tokarlı o lu	1	1		
Top kara o lu	1	1		
Yapu o lu	3	3		
Yazıcı o lu	3	4		
Yese Agob o lu	1	1		
Zaki o lu	1	3	Zeki o lu	1

C. ahıs simleri ve sim Verme Gelene i

ahıs isimlerine nüfus ve temettuat kayıtlarından ula ılmaktadır. Bu kayıtlarda ki inin sülale ismine, kendi ismine, babasının ismine ayrıntılı bir ekilde ula ılmaktadır. ahıs isimleri incelenirken Müslümanlar ve gayrimüslimler farklı olarak incelenmeye çalı ılacaktır.

1. Müslümanlar

Müslüman ahıs isimleri incelendi inde, nüfus kayıtlarında 50 de i ik isme rastlanırken, temettuat kayıtlarında 49 de i ik isim vardır. Bu isimlerin verili ekilleri incelendi inde genellikle slami a ırlıklı isimlerdir. Hz. Muhammed'in ismi ve isminin de i ik ekilleri Mustafa, Mehmed, Ahmed gibi, dört halifenin isimleri Ebubekir, Ömer, Osman, Ali a ırlıklı olarak geçmektedir. Bu isimlerde tekrar halinde kullanılmı tır. Dedenin ismi toruna, babanın ismi çocu a verilerek kullanılmı tır. Nüfus kayıtlarında en çok geçen isim 242 ki iyle Mehmed ismidir. Bunu 132 ki iyle Mustafa, 104 ki iyle Ahmed ismi takip etmektedir. Nüfus kayıtlarında Muhammed ismine rastlanmamı tır. Muhammed isminin kullanılmayıp de i ik ekillerinin kullanılma sebebi Hz. Muhammed'e olan saygıdan kaynaklanmaktadır. Temettuat kayıtları incelendi inde ise burada Muhammed ismi bulunmaktadır. Ancak di er isimlere göre biraz az kullanılmı tır. Temettuat kayıtlarında 57 Mehmed ismi, 56 Mustafa ismi, 48 Muhammed ismi, 37 Ahmed ismi geçmektedir.

Tabloda da tüm isimler ve ki i sayıları verilerek daha net bir bilgi verilmeye çalı ılmı tır. Nüfus ve temettuat kayıtları esas alınarak yapılan incelemede bazı isimler her iki defterde de yer alırken bazı isimler eklenmi bazıları da çıkarılmı tır. slami isimler her dönemde devam ederken Sefer, Mercan, Selim gibi isimler bir sonraki kayıttaki geçmemekte Musa, Memi , dris, lyas gibi yeni isimler kayıtlarda yer almaktadır.

Tablo 5: Müslüman isimleri

Nüfus Defteri		Temettuat Defteri	
isimler	Ki i Sayısı	isimler	Ki i Sayısı
Abdi	4	Abdi	1
Abdullah	15	Abdullah	9
Abdurrahman	2	Abdurrahman	1
Abdülkadir	8	Abdülkadir	2
Abdülkerim	7	Abdülkerim	6
Abdülrezzak	1	Abdülmümin	1
Ahmet	104	Ahmet	37
Ali	119	Ali	36
Bekir	1	Bekir	1

Cafer	3	Cafer	3
Cem it	1	Ebubekir	4
Ebubekir	18	Emir	1
Esad	1	Esad	1
Eyyüp	7	Eyyüb	2
Feyzullah	1	Habib	2
Habib	1	Halil	28
Halil	61	Hasan	26
Hasan	61	Haydar	1
Himmet	11	Himmet	2
Hüseyin	88	Hüseyin	34
brahim	91	brahim	33
sa	6	dris	1
smail	71	lyas	1
Kadri	3	sa	3
Kasım	1	smail	30
Kerim	10	Kadir	1
Mahmut	4	Mehmet	57
Mehmet	242	Mehmet Ali	1
Mehmet Ali	2	Mehmet zzet	1
Mercan	2	Memi	1
Mirza	1	Muhammed	48
Murad	6	Musa	3
Muradullah	1	Muslu	1
Muslu	4	Mustafa	56
Mustafa	132	Nasuh	1
Nasuh	6	Numan	1
Numan	4	Osman	26
Nurullah	4	Ömer	8
Osman	60	Ramazan	1
Ömer	31	Recep	3
Ramazan	3	Sadettin	1
Recep	8	Salih	1
Salih	3	Sami	2
Sami	5	Sefer	1
Selim	2	Süleyman	25
Süleyman	48	aban	1
aban	1	Veli	8
Veli	23	Yakup	1

Yakup	4	Yusuf	9
Yusuf	36		

2. Rumlar

Rum isimleri incelendi inde, nüfus kayıtlarında 78 de i ik isim geçmektedir. Temettuat kayıtlarında 56 de i ik isim bulunmaktadır. Rumlarda isim verme gelene i incelendi inde, genellikle dedenin isminin toruna, babanın isminin çocu a verilmesi gelene i sürdürülmü tür. Bunun yanında dini isimler de kullanılmı tır.

Tabloda da defterlerde geçen tüm isimler verilerek o dönemde kullanılan Rum isimleri verilmeye çalı ılmı tır. Nüfus defterlerine göre kullanılan en yaygın isimler 61 ki i Yorgi, 37 ki i Yalti, 22 ki i Kosta, 21 ki i de Mihail ismiyle en çok geçen isimlerdir. Temettuat defterlerinde 37 Yorgi, 22 Yani, 17 Nikol, 16 Dimitri isimleri en çok geçen isimlerdir.

Tablo 6: Rum simleri

Nüfus Defteri		Temettuat Defteri	
simler	Ki i Sayısı	simler	Ki i Sayısı
Anastas	6	Abasdol	2
Andon	9	Agob	2
Andriya	1	Alya	1
Apostol	1	Anastas	5
Arya	1	Andon	6
Aslan	5	Angil	1
Astemat	2	Aslan	1
Atakili	2	Astodi	3
Ataklı	1	Aydın	1
Avraham	2	Banayud	7
Aydın	1	Dai	2
Bazarlı	2	Dimah	1
Benayud	1	Dimet	5
Dimet	40	Dimitri	16
Dimitri	4	Fot	1
Dimo	2	Gavril	1
Eftimos	1	Harlanbo	3
Esir	2	Hristo	4

Estori	6	Iya	2
Etyamat	1	Sbir	1
Gavril	2	Stimad	3
Haralanbo	1	Stodi	3
Hraltiyo	7	Kalanikos	1
Hristo	12	Katura	1
Ibaz	2	Kiryako	2
Iya	9	Kosdandi	16
Iyan	2	Lefter	1
Stifani	1	Luka	1
Stinat	1	Marat	2
van	3	Menol	3
Kilyo	1	Mihal	1
Kiryako	6	Mihayil	9
Koni	1	Minval	1
Kosta	22	Natroz	1
Kostanti	20	Nikol	17
Kosti	1	Nikola	9
Kozma	1	Osef	4
Lazar	1	Panako	1
Lefter	1	Panayod	1
Marko	2	Pavli	1
Menol	9	Petros	1
Metol	2	Saranda	1
Mihail	21	Simon	2
Moriko	1	Tadori	1
Murat	4	Tana	2
Nastar	1	Tiryako	2
Natari	1	Todor	2
Nataros	1	Toma	2
Natori	1	Tomayan	1
Niko	18	Vail	5
Nikol	17	Vi el	1
Nikola	16	Yah i	2
Pandazi	1	Yali	6
Pavli	2	Yanaki	1
Petro	2	Yani	22
Rapail	1	Yorgi	37
Roka	1		

Sarti	1		
Simon	4		
Sova	3		
Taco	1		
Tador	2		
Tana	4		
Tırbandakıl	1		
Toma	1		
Tulugus	1		
Vasil	13		
Yah i	2		
Yakob	1		
Yalti	37		
Yanako	2		
Yara	2		
Yara ko	1		
Yasef	4		
Yatako	1		
Yivakim	1		
Yordan	4		
Yorgi	61		

3. Ermeniler

Ermeni isimleriyle Rum isimleri benzerlikler göstermektedir. Agob, Esir, van gibi bazı isimler her ikisinde de geçmektedir. Buna ek olarak birço u da farklı isimlerdir. Ermenilerde de isim verme gelene i Müslüman ve Rumlarla aynıdır. Bunlarda da dedenin, babanın isimleri evlatlara verilmi tir. Buradan da anla ılabıca 1 üzere Osmanlı Toplumunu ataerkil ve geleneksel bir yapı arz etmektedir.

Ermenilere ait kayıtlar incelendi inde nüfus defterlerinde 56 de i ik isimle, temettuat defterlerinde 33 de i ik isimle kar ılılmaktadır. Ermeni isimlerinden en çok kullanılanlar, nüfus defterlerinde 23 Artin, 20 Agob, 14 Ohan, 13 Kikork, 10 stifan isimleri yer alırken, temettuat defterlerinde 11 Artin, 6 Agob, 6 Karabet, 5 Nazar isimleri en çok geçen isimlerdir.

Tablo 7: Ermeni simleri

Nüfus Defteri		Temettuat Defteri	
simler	Ki i Sayısı	simler	Ki i Sayısı
Abraham	6	Açık	1
Açatar	1	Agob	6
Açtur	4	Aki	1
Agob	20	Anas	1
Andriyan	2	Andriyas	1
Anpersun	1	Artin	11
Arakil	3	Artur	1
Artin	23	Bogos	2
Asador	1	Dırakos	1
Asayel	1	Esadır	1
Asvador	1	Esnan	1
Avak	3	Etfan	1
Bedros	1	Hamparsum	2
Bogos	2	brahim	3
Cerebed	2	sbir	1
Civelek	1	stifan	1
Dedrus	1	Kalos	1
Devid	1	Karabet	6
Empirsun	1	Karat	1
Esir	4	Katri	1
Haçır	1	Kavayin	1
Hantan	1	Kigork	3
Hatan	1	Kikork	1
Hayçık	1	Kirkor	2
Hırabet	1	Melkon	1
Hıraltiyo	1	Menok	1
Hosib	1	Mıgırdıç	1
stifan	10	Mihail	1
van	1	Murat	1
Kalos	1	Nazar	5
Karabet	7	Ohan	1
Kikork	13	Sayos	1
Kiryakos	1	Serkiz	2
Lovasak	1		
Magırdıç	2		
Manok	1		

Markon	3		
Matuk	1		
Mikahil	1		
Mogos	1		
Mugsis	1		
Murat	6		
Natar	6		
Ohan	14		
Ohannes	9		
Ohanyan	1		
Pavhil	1		
Petros	1		
Serkiz	5		
Sevir	1		
Simon	1		
Tokuz	1		
Toros	2		
Vartan	1		
Yogos	7		
Zaki	1		

Ç. İnsan Tipolojisi

İnsan tipolojisi dediğimiz, kişilerin fiziki özellikleridir. Boyu, saç, sakalı ve saç, sakal renkleri gibi özelliklerdir. Bu özelliklere de sadece nüfus defterlerinden ulaşılmaktadır. Nüfus defterlerinde kişilerin aile isimleri, unvanları, kendi isimleri, yaşları ve fiziki özellikleri ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.

Hacı Hasan Mahallesi, üç farklı etnik unsuru bir arada barındırdığından ve bunlar farklı kökenlere ve tiplere sahip olduklarından burada da farklı bakışlar altında incelenecektir.

1. Müslüman

Nüfus defterleri incelendiğinde kişilerin sakallı, bıyıklı, boyu ve varsa özür durumu hakkında bilgi edinilmektedir.

Tablo 8: Müslüman Sakal Durumu

Sakal Çe idi	Ki i Sayısı
Kara sakallı	92
Kara Kır Sakallı	2
Kırca Kara Sakallı	5
Kara Yeni Sakallı	1
Gür Kara Sakallı	2
Köse Kara Sakallı	7
Kumral Sakallı	38
Kır Kumral Sakallı	1
Kırca Kumral Sakallı	2
Kumral Kır Sakallı	2
Kumral Yeni Sakallı	1
Köse Kumral Sakallı	3
Müzellef ⁷⁶ Kumral Sakallı	1
Sarı Sakallı	6
Sarı Kır Sakallı	1
Sarı Gür Sakallı	1
Köse Sarı Sakallı	1
Müzellef Sarı Sakallı	1
Sarımtırak Sakallı	1
Kır Sakallı	25
Ak Sakallı	64
Ak Gür Sakallı	1
Köse Kırca Sakallı	2
Ter Sakallı	1

Müslümanların sakal durumu incelendi inde, birçok sakal çe idi ortaya çıkmaktadır. Sakallar daha çok renklerine göre ayrı tırılmı tır. Gençler kara, sarı, kumral sakallı, orta ya lılar kır, kırca sakallı, ya lılar ak sakallı olarak ayrılmı tır.

Tabloda da görüldü ü üzere gençler ço unluktur. 92 kara sakallı, 38 kumral sakallı bulunmaktadır. Bunun yanında orta ya lı ve ya lılarda ortalama bir sayıdadırlar. Kır sakallı 25, ak sakallı 64 ki idir. Müslümanlar arasında sarı sakallı ki i sayısı 6 dır. Bu da Müslümanlar arasında sarı ın ki ilerinin az oldu unu

⁷⁶ Müzellef: Yüzünde yeni yeni tüyler çıkan. Bkz. Ferit Devellio lu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 24. Bas., (Ankara: Aydın Kitabevi, 2007), s. 792

göstermektedir. Toplam sakallı ki i sayısı 261 dir. Bu sonuç bir hayli yüksektir. Müslüman erkekler arasında dinin etkisiyle sakal kullanımı oldukça fazladır.

Tablo 9: Müslüman Bıyık Durumu

Bıyık Çe idi	Ki i Sayısı
Kara Bıyıklı	15
Sarı Bıyıklı	16
Kumral Bıyıklı	15
Ter bıyıklı	58
Kara Ter Bıyıklı	17
Sarı Ter Bıyıklı	5
Kumral Ter Bıyıklı	2
Az Bıyıklı	1
Az Ter Bıyıklı	1
Kara Az Bıyıklı	7
Sarı Az Bıyıklı	2
Kumral Az Bıyıklı	2
Kara nce Bıyıklı	1
âbb-ı Emred ⁷⁷ Ter Bıyıklı	1

Müslüman bıyık durumu incelendi inde rengine, azlı na ve yeni çıkmasına göre sınıflandırılmış tır. Tablo incelendi inde 58 ki iyle ter bıyıklıların ço unlukta oldu u görülmektedir. Bu durum göstermektedir ki bıyıkları yeni çıkan gençler ço unlukta dır. Bunu 17 kara ter bıyıklı, 16 sarı bıyıklı, 15 kara bıyıklı, 15 kumral bıyıklı takip etmektedir. Müslümanlardan 143 ki i bıyık kullanmaktadır. Bu sonuç sakal kullanan sayısına göre az olsa da bıyık kullanan ki i sayısı azımsanmayacak durumdadır.

Tablo 10: Müslüman Boy Durumu

Boy Durumu	Ki i Sayısı
Uzun Boylu	49
Uzunca Boylu	72
Orta Boylu	275
Ortaca Boylu	29
Kısa Boylu	21
Kısaca Boylu	12

⁷⁷ âbb-ı Emred: Henüz sakalı, bıyı ı çıkmamı olan genç. Bkz. Ferit Devellio lu, a.g.e., s. 974

Müslümanların boyları incelendi inde 275 orta boylu, 72 uzunca boylu, 49 uzun boyludan olu maktadır. Genel olarak ki iler orta boyludur. Kısa ve kısaca boylu sayısı di erlerine göre azdır.

Genel olarak mahallede mevcut Müslümanların fiziki özellikleri incelendi inde a ırlıklı olarak öyle bir tip ortaya çıkmaktadır. Kara sakallı, ter bıyıklı, orta boylu bir erkek tipi ortaya çıkmaktadır.

Müslüman nüfusu içinde bu tipolojik özelliklerin yanı sıra farklı özelliklere ve özür durumuna sahip ki ilerde bulunmaktadır. Bunlar, Yek çe im (tek gözlü) 10 ki i, i man 8 ki i, total 1, ehla (gözü kör) 1, mecnun 1, sa ır 1, a ı 3, âma 2, melez 1 ki iden olu an farklı özelliklere sahip ki ilerden olu maktadır. Ayrıca nüfus defterinde 1-13 ya arası çocukların ve askerde olan gençlerin fiziki özellikleri hakkında bilgi verilmemi tir.

2. Rumlar

Rumların fiziki özellikleri Müslümanlardan biraz farklıdır. Müslümanlarda sakallı ki i sayısı çokken, Rumlarda bıyıklı ki i sayısı ço unluktur. Müslümanlarda kara sakallı, bıyıklı ki iler a ırlıklyken, Rumlarda sarı bıyıklı ki iler a ırlıktadır.

Tablo 11: Rum Sakal Durumu

Sakal Çe idi	Ki i Sayısı
Kara Sakallı	3
Ak Sakallı	4
Kır Sakallı	2

Rumlarda sakallı ki i sayısı oldukça azdır. Kara, ak, kır olmak üzere üç tür sakal çe idi vardır. Bunların toplam sayısı 9 ki idir.

Tablo 12: Rum Bıyık Durumu

Bıyık Çe idi	Ki i Sayısı
Kara Bıyıklı	52
Sarı Bıyıklı	51
Kumral Bıyıklı	15
Kır Bıyıklı	24
Ter Bıyıklı	16
Ak Bıyıklı	3

Sarı Kır Bıyıklı	2
Kara az Bıyıklı	1
Kara Ter Bıyıklı	1
Ter Kara Bıyıklı	1
Sarı Ter Bıyıklı	1

Rumlarda bıyık çe idi sakala göre ço unluktadır. Bıyıklar renklerine göre sınıflandırılmı tır. Ço unlukta olan 52 ki iyle kara bıyık ve 51 ki iyle sarı bıyıklı ki ilerdir. Toplamda bıyıklı ki i sayısı 167 dir.

Tablo 13: Rum Boy Durumu

Boy Çe idi	Ki i Sayısı
Uzun Boylu	48
Uzunca Boylu	3
Orta Boylu	113
Ortaca Boylu	11
Kısa Boylu	6

Rumlarda orta boyluların sayısı bir hayli fazladır. 113 ki i orta boyludur. Bunu 48 ki iyle uzun boylular takip etmektedir. Kısa boylular 6 ki i dir.

Rumlarda sakal, bıyık ve boyunun dı nda farklı özellikleri belirtilen ki ilerde vardır. 1 a 1, 1 i manca, 3 yek çe im (tek gözlü), 19 genç o lan bunlar 14-18 ya arası gençler bu özelliklerle belirtilmi tır.

Rumların genel tipolojik özellikleri incelendi inde kara, sarı bıyıklı ve orta boylu insanlardır.

3. Ermeniler

Ermenilerde fiziki özellik belirten faktörler di erlerine nazaran sınırlıdır. Çünkü Ermenilerde ki i sayısı da sınırlıdır.

Tablo 14: Ermeni Sakal Durumu

Sakal Çe idi	Ki i Sayısı
Kara Sakallı	5
Sarı Sakallı	1
Kumral Sakallı	3
Kır Sakallı	8

Ak Sakallı	11
Köse Sakallı	1

Ermenilerde sakal çe itlerinden en fazla ak ve kır sakallı ki ilerdir. 11 ki i ak sakallı, 8 ki i kır sakallıdır. Bu da sakallı ki iler arasında orta ya lı ve ya lı ki iler in fazla oldu unun göstergesidir. Toplam sakallı ki i sayısı 29 dur.

Tablo 15: Ermeni Bıyık Durumu

Bıyık Çe idi	Ki i Sayısı
Kara Bıyıklı	22
Sarı Bıyıklı	16
Kumral Bıyıklı	2
Kır Bıyıklı	2
Ter Bıyıklı	5

Ermenilerde bıyık çe idi de sınırlıdır. Ancak sakallı ki i sayısına göre bıyıklı ki i sayısı daha fazladır. Toplam 47 ki i bıyıklıdır. Bunlardan 22 ki i kara bıyıklı, 16 ki i sarı bıyıklı, 5 ki i ter bıyıklı, 2 ki i kumral bıyıklı, 2 ki ide kır bıyıklıdır.

Tablo 16: Ermeni Boy Durumu

Boy Çe idi	Ki i Sayısı
Uzun Boylu	7
Orta Boylu	71
Kısa Boylu	5

Ermenilerde uzunca, ortaca, kısaca gibi ara boylara rastlanmamaktadır. Ermeniler uzun, orta, kısa boylu olarak sınıflandırılmı tır. Bunlar içinde de 71 ki iyle orta boyluların sayısı ço unluktur. 7 ki i uzun boylu, 5 ki ide kısa boyludur.

Ermeni tipolojik özelli i incelendi inde kara bıyıklı, orta boylu ki iler a ırlıktadır. Rumlarda sarı ın ki iler ço unluktayken, Ermenilerde esmer ki iler in ço unlukta oldu u anla ılmaktadır.

Genel olarak mahallenin insan tipolojisini ortaya koydu umuzda. Müslümanlar kara sakallı, orta boylu. Rumlarda sarı bıyıklı, orta boylu. Ermeniler kara bıyıklı, orta boylu insanlardır. Bu üç unsurun ortak özelli i orta boylu olmalarıdır. Müslümanlar a ırlıklı olarak sakal kullanırken, Gayrimüslimler bıyık kullanmı lardır.

D. A iretler

U ak Hacı Hasan Mahallesiindeki ailelerden bir kaçının çe itli a iretlere mensup olduklarına dair kayıtlar Hacı Hasan Mahallesi nüfus defteri kayıtlarında mevcuttur. 1831 yılına ait nüfus kaydında Müslüman aileler arasında birkaç hanenin çe itli a iretlerden oldu unu belirten kayıtlar dü ülmü tür.

Bu a iretler Kara Keçi a ireti, Kaçar a ireti, Sarı Teke a ireti olmak üzere üç a iretin isimleri geçmektedir. Bunlara mensup dört hane tespit edilmiştir. Ki i sayıları ise Kaçar a iretinden Börekçio lu ailesinde 2 ki i, Sarı Teke a iretinden Kahtıo lu ailesinde 2 ki i, Kara Keçi a iretinden Yörüko lu ailesinden 3 ki i, tekrar Kara Keçi a iretinden Yörüko lu ailesinden 1 ki i kayıtlıdır.

Yusuf Halaço lu'nun da belirtti i gibi a iretler genellikle konar-göçer topluluklardır. Halaço lu kitabında Kara Keçilü Yörüklerinin buldukları bölgenin Birecik, Konya, Mardin oldu unu belirtmiştir. U ak ve civarında daha çok Ak Koyunlu Yörüklerinin bulundu undan bahsetmiştir⁷⁸.

E. Nüfus Hareketleri

Hacı Hasan Mahallesi nüfus hareketleri nüfus defterlerinden takip edilebilmektedir. Nüfus hareketleri, nüfus defterinde misafir (göçmen) ba lı ı altında ayrı bir bölümde belirtilmiştir. Tabi ki bu uygulamada Müslüman, Rum ve Ermeniler ayrı ayrı kayıt altına alınmıştır. Bu belgelerin ı ı nda ara tırmamızda Müslüman, Rum ve Ermeniler ayrı ba lık altında incelenmeye çalış ılacaktır.

1. Müslümanlar

Müslüman nüfus hareketleri incelendi inde misafirlerin (göçmenlerin) genellikle Anadolu co rafyasından gelip U ak Hacı Hasan Mahallesine yerle tikleri anla ılmaktadır. Misafir (göçmen) olarak göç hareketinin sebebi a ırlıklı olarak ekonomiktir. Misafir (göçmen) olarak gelenler bazen tek gelirirken, bazen de aileleriyle birlikte gelmektedirler. Herkes yaptığı i e göre misafir edilmiştir. Örne in ırgatlıkla misafir, ziraatle misafir gibi özellikler belirtilmiştir. Hacı Hasan Mahallesine gelenler genellikle U ak köylerinden, U ak ve civarından, Bursa, Sivas,

⁷⁸ Yusuf Halaço lu, **Anadolu'da A iretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)**, C. 1, (İstanbul: Togan Yayıncılık, Nisan 2011), s. 33

Malatya gibi vilayetlerden gelenlerdir. Bu gelenlerin ne kadar süredir mahallede oldukları da belirtilmi tir. Kimi iki aydır mahalledeyken kimi de on yıldır mahallede bulunmaktadır. Mahallede ki misafirlerin bir kısmı bir ki iye tabi olarak bulunurken a ırlıklı olarak voyvodaya tabi misafir nüfusu ço unluktur.

Mahallede misafirlerin (göçmenlerin) nüfus hareketlili i dı nda yerle ik nüfus arasında da hareketlilik ya anmaktadır. Bu hareketlili in sebepleri dini, ticari, askerlik görevi gibi nedenler olu turmaktadır. Örnek vermek gerekirse yerle ik nüfus arasından Deveci Antalya canibine 4 mahtır (ay)⁷⁹ gitmi , Kütahya'ya onbe gündür ticaretle gitmi , Asitâne (stanbul), Hacc-ı erifte, Asakir-i Mansurede be senedir gibi kayıtlar dü üldü ü gözlenmektedir.

A a ıdaki tabloda da bu misafirlerin (göçmenlerin) ayrıntılı olarak geldikleri yerler, mahallede buldukları süre, misafir oldukları yer ve ne yaparak misafir buldukları belirtilmi tir.

Tablo 17: Müslüman Misafirler (Göçmenler)

Geldi i Yer	Bulundu u Süre	Misafir Oldu u Yer
Misriyül	1 sene	kira hanesinde misafir
Çal kazasında Gömce karyeli	5 senedir	tabiy-i Siyahio lu Mustafa
Çal kazasında Gömce karyeli	5 senedir	ırgatlıkla misafir
U ak Kurasından Kuyucak Karyeli	2 senedir	ziraatle misafir
nay Kazasında Kı la Karyeli	5 senedir	kira hanesinde ziraatle misafir
Gedüzde Çeltikli Karyesinden	2 senedir	kira hanesinde ziraatle misafir
Kula Kasabasında Camiy-i Cedid Mahallesinden	4 senedir	Abalı hanesinde misafir
U ak Kurasından Alacık Karyeli	4 senedir	Köy A ası o lu Seyyid Hasan'a tabi
Gedüzde Güney Karyesi	5 senedir	Iyali hanesinde misafir
U ak'ta Kalın Kinise Karyeli	3 senedir	Kira hanesinde ırgatlıkla misafir
U ak'ta Le ler Karyeli	2 senedir	Iyali hanesinde misafir
U ak'ta Dülger Karyeli	6 senedir	validesiyle misafir
U ak'ta Hasır Karyeli	4 senedir	Iyali hanesinde misafir
Karahisar Kazasında Düza aç Karyeli	4 senedir	kira hanesinde misafir
U ak'ta Bu daylı Karyeli	4 senedir	Iyali hanesinde misafir
U ak'ta Saraylı Karyeli	3 senedir	Hane temellük (sahip olunan) berber

⁷⁹ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 563

Altunta Nahiyesinde Zemme Karyeli	6 senedir	Misafir
Banaz Kazasından Pa acık Karyeli	6 senedir	
Gedüzde Yeni Köy Karyeli	4 senedir	Tabiy-i Çakıro lu Hacı Mustafa
Baklan Kazasında Bekeli Karyeli,,,,,	1 senedir	Tabiy-i Kızılhisarlı Sefer
U ak'ta Kadirören Karyeli	3 senedir	kira hanesinde misafir
U ak'ta Kırkyaran Karyeli	2 senedir	Cabero lu smail
U ak'ta Kuyucak Karyeli	6 mahtır	Biraderi hanesinde misafir
U ak'ta Kuyucak Karyeli	6 mahtır	Iyali hanesinde misafir
Gedüzde Garipler Karyeli	1 senedir	Tabiy-i Yöreseml Hüseyin
Gedüzde Gürmek Karyeli	3 senedir	Tabiy-i Da akcio lu Hacı Ahmed
Altun Nahiyesinde Kabak Karyeli	8 senedir	ırgatlıkla misafir
fil asıl Sivas Sanca nda Divrik Kazasında Bankur Karyeli	–	E me voyvodası sabik el yevm misaferetle sakin
Divrik Yankur Karyesinden	4 senedir	voyvodaya tabi
E me Kazası Takmak Karyesinden	5 senedir	voyvodaya tabi
Çal kazasında Evsun Baba karyeli	3 senedir	Yalı hanesinde misafir
–	–	Nefs-i Takmak'ta kapı u a ı olup Esbak voybodası yanında
Divrik Kasabasında Turgut Karyeli	7 senedir	Esbak Takmak voyvodası Hacı Mehmed A a'ya tabi
Divrik Kasabasından Kamhad Karyeli	3 senedir	Esbak voyvodaya tabi
–	1 senedir	Çorbacızade mutaklarından (azadedilmi köle) Esbak voyvodaya tabi
Divrik Kasabasından mamolu Mahallesinden	1 senedir	Esbak voyvodaya tabi
Divrik Kasabasından Kara ar Karyeli	1,5 senedir	Esbak voyvodaya tabi
Bursa Kazası negöl Kasabasından Eymirler Karyeli	2 senedir	Esbak voyvodaya tabi
Nefs-i Takmak'dan	–	Esbak voyvodaya tabi
Nefs-i Takmak'dan	5 senedir	Esbak voyvodaya tabi
Nefs-i Malatya Kasabası Çulha Mahallesinden	2 senedir	Esbak voyvodaya tabi
Baklan Kazasında Mahmud Gazi Mahallesinden	2 mahtır	Emir-i Ahur Süleyman A a'ya tabi
U ak'ta Çardak Karyeli	10 senedir	Tabiy-i Da akcio lu Hacı Mustafa Kara sa karyesine nameat (ni anlı) olmayla karye-i merkuma gidece ini ifade eder
Güre Kazası Yeni ahir Karyesinden	5 senedir	Esbak voyvodaya tabi
Nefs-i Takmak Karyeli	4 senedir	Esbak voyvodaya tabi

2. Rumlar

Tablodan da anlaşılabildiği üzere Rumlarda yaptıkları meslek dolayısıyla misafir (göçmen) edilmişlerdir. Rumların genellikle de ırmencilikle misafir (misafir) oldukları anlaşılmaktadır. Misafir (göçmen) gelen Rumların bir kısmı Anadolu coğrafyasından olmakla birlikte çoğunluğu Balkanlardan gelenler olmaktadır. Gelenler arasında sekiz mahtır (ay) bulunanlar olmakla birlikte çoğunluk on üç senedir mahallede bulunmaktadır.

Tablo 18: Rum Misafirler (Göçmenler)

Geldiği Yer	Bulunduğu Süre	Misafir Olduğu Yer
Rodos Kuralarından Mahliye Karyeli	13 senedir	Ulugöbek Nahiyesinde Kertme Deresinde De ırmencilikle sakin
Rodoslu	2 senedir	Ulugöbek Nahiyesinde Papazolu'na tabi
Rodos Tahtalı Karyeli	10 senedir	Papazolu'na tabi
Rumelili	3 senedir	Papazolu'na tabi
Kula Kazasından Hızırellez Mahallesinden	10 senedir	Kertme Deresinde De ırmenci
Cezireyi Kıbrısta Esfartıyo karyesinden	5 senedir	Kertme Deresinde De ırmenci
Rodosdan Apuluta karyeli	2 senedir	
Rodoslu	2 senedir	Gaytanolu bahçesinde Bahçivan
Durgud Kasabasından	4 senedir	Kulaksızolu Hacı Mehmed De ırmeninde
Kula Kazası Meryem Ana Mahallesinden	10 senedir	Küçükölu Ali De ırmeninde
Ala ehir Hızırellez Mahallesinde	8 mahtır	
Rodoslu	10 senedir	Ulugöbek'de De ırmenci Papazolu'na tabi
Kula Kazasından Hızırellez Mahallesinden	8 senedir	Mismarolu Manol yanında sakin
Mu la Sanca ı Kayı Karyeli	5 senedir	stimat De ırmencisine tabi

3. Ermeniler

Ermenilerde misafir (göçmen) sayısı oldukça azdır. Gelenler de Selanik, Tokat ve Bilecik'ten gelmektedirler. En uzun kalan dört senedir.

Tablo 19: Ermeni Misafirler (Göçmenler)

Geldi i Yer	Bulundu u Süre	Misafir Oldu u Yer
Tokat Bazarak Mahallesinden	1 senedir	Ulugöbek Nahiyesinde sakin
Selanikte Hızırellez Mahallesinden	2 mahtır	
Bilecikte Ermeni Mahallesinden	4 senedir	Esbak Kütahya cizyedarı Mehmed Hayriye tabi

F. Cizye

İslam devletlerinde zimmi statüsündeki Müslüman olmayan faal erkek nüfustan alınan cizye, Osmanlı Devleti'nin de en önemli gelir kaynaklarından birini teşkil etmiştir. Rahipler, ergin olmayanlar, devlet hizmetinde bulunan aileler, iş yapamaz durumda olanlar cizyeden muaftır. XVII. yy'ın sonlarında, 1691'de reform yapılmış, bunun artan mali darlığı gidermeye katkıda bulunacağı düşünülmüştü. Evvelce hane başına alınan cizye vergisi, tıpkı klasik İslami dönemde olduğu gibi yükümlünün mali durumuna göre üç sınıfa ayrılarak toplanmıştır. Tanzimat'la birlikte köylü başına cizye toplanması yerine toplu olarak toplanmasına karar verildi. Fakat bunda başarılanamamış, tekrar eski usule dönüldü. 1856 İslahat fermanıyla cizye yerine bedel-i askeri getirildi⁸⁰.

Cizye vergisi hakkındaki kayıtlara nüfus defterlerinden ulaşılmaktadır. Bu vergi gayrimüslim tebaadan alınmıştır. Bu sebeple bu konuda Rum ve Ermeniler incelenecektir.

⁸⁰ Ahmet Tabako lu, **Türk İktisat Tarihi**, 7. Bas., (İstanbul: Dergah Yayınları, Aralık 2005), s. 206-207

1. Rumlar

Rumlar nüfus defterine kayıt edilirken ödedikleri cizye miktarına göre sınıflandırılarak yazılmışlardır. Cizyesini Âla olarak yani en yüksek ödeyen 12 kişi, cizyesini Evsat orta derecede ödeyen 167 kişi, cizyesini Edna en düşük seviyede ödeyen 22 kişi bulunmaktadır. Bunların dışında belirli yaş aralıklarındaki çocuklardan da düükte olsa vergi alınmıştır. Bir bakımda böyle belirtilmiştir. Tezkireli esamiden cizyedarın beş kuru tan sekiz kuru a kadar olan 11-14 yaş arası 22 çocuk bulunmaktadır ve bunlar N harfiyle belirtilmiştir. Diğer bakımda yetime tabir olan cizyedarı iki kuru tan beş kuru a kadar olan 9-10 yaş arası 13 çocuk bulunmakta bunlar da N harfiyle belirtilmiştir. 1-8 yaş arası çocuklardan cizye alınmamıştır bunların sayısı 78'dir. 5 kişide fiziki özelliklerinden ve maddi durumlarından dolayı cizye vergisine dâhil edilmemişlerdir. Misafirlerden de vergi alınmıştır. Rum misafirlerden vergisini 1 kişi Âla, 12 kişi Evsat, 3 kişi de Edna olarak ödemiştir.

2. Ermeniler

Ermenilerde Rumlar gibi ödedikleri cizye miktarına göre kayıt altına alınmışlardır. Ermenilerden vergisini 12 kişi Âla, 53 kişi Evsat, 29 kişi Edna olarak ödemiştir. Bunun dışında tezkireli esamiden cizyedarın beş kuru tan sekiz kuru a kadar olan 12-13 yaş arası 8 çocuk bulunmakta bunlar N harfiyle belirtilmektedir. Tezkireli esamiden cizyedarın iki kuru tan beş kuru a kadar olan 9-10 yaş arası 9 çocuk bulunmakta N harfiyle belirtilmişlerdir. 1-8 yaş arası cizye alınmayan 38 çocuk bulunmaktadır. Cizye vergisini ödemekten muaf olan bir kişi vardır. Ermeni misafirlerden 2 kişi Evsat, 1 kişide Edna olarak vergisini ödemektedir.

G. E itim Durumu

Cumhuriyetten önce, bir eğitim müessesesi olarak varlığını sürdüren “medrese” kelimesi, Türkçeye Arapça’dan geçmiştir olup, öğrencinin içinde oturduğu ve ders okuduğu mekân, bina anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti döneminde, eğitim faaliyetleri, ilköğretimin karlı olarak Sıbyan Mektepleri’nde, daha ileri eğitim ise medreselerde yürütülmekteydi. Medreseler, ilk mekteplerden sonra eğitimin ikinci basamağını yani yükseköğretim kısmını teşkil ediyordu. Buradan mezun olanlar, bitirdikleri medresenin seviyesine göre imam, hatip, vaiz, müderris, müftü ve kadı olurlardı. Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altındaki her kaza, nahiye ve

hatta köyde bu e itim kurumlarının bulundu u bilinmektedir⁸¹. Mustafa Murat Öntü 'un eseri dikkate alındı ında XIX. yy'ın son çeyre inde Hacı Hasan mahallesinde 5 medresenin oldu u, XX. yy'ın ba larında ise 9 medresenin oldu u bilgisine ula ılmaktadır⁸². Mahallede bulunan medreselerin isimleri ise u ekildedir; Akarcalızâde/Mehmed Efendi Medresesi⁸³, Banazlızâde Medresesi, Boduro lu Medresesi⁸⁴, Çingeli/Hacı Hüseyin Efendi Medresesi⁸⁵, Yılcancızâde/ smail Efendi Medresesi⁸⁶. Bu bilgiler ı ı ında öyle bir yorum getirilebilir. Hacı Hasan Mahallesi, Osmanlı Devleti'nin birçok döneminde e itimde sa lam bir yere sahip olmu tur. Buna medrese, müderris, ulema ve talebe sayılarında da ula mak mümkündür.

A a ıdaki tabloda nüfus ve temettuat kayıtları dikkate alınarak mahallede bulunan e itimci ve ö renciler ayrıntılı bir ekilde verilmeye çalı ılmı tur. Nüfus kayıtları incelendi inde mahallede e itim veren dört hoca bulunmaktadır. Bunlardan ikisi medrese hocası iken di er ikisi mektep hocasıdır. Sekiz tanede e itim gören ö renci bulunmaktadır. Nüfus kayıtlarından ya larına da ula ıla bilindi inden e itimciler 45-50 ya larında, ö renciler 10-25 ya aralı ındadır. Temettuat kayıtları incelendi inde hoca sayısı sekizdir. Bunlardan be i ulema, üçü müderristir. Ö renci sayısı sekizdir. Temettuat kayıtlarından ya ları tespit edilememektedir. Bu veriler mahallenin e itim açısından önemli bir yere sahip oldu unun göstergesidir.

Mevcut kaynaklar incelendi inde mahallede Müslümanlardan sonra önemli bir nüfusa sahip olan Rum ve Ermenilerin e itim alanında izlerine rastlanamamı tur. Onlarda ne e itim veren e itimci ne de e itim gören ö renci kayıtları geçmemektedir. Ancak kayıtlarda geçmemesi gayrimüslim kesimin e itim görmedi i anlamına gelmemektedir. Onlarda kendi imkânlarıdâhilinde kilise çevresinde e itim aldıkları dü ünülmektedir.

Rum cemaatinin e itimi hakkında bilgi sahibi olabildi imiz kaynak Kostas Pandazo lu'nun eserinin akir Özdemir tarafından “Vatan Vatanım Ma Patrie U ak” Adlı Eserin De erlendirilmesi eklindeki eserden ula maktayız. Pandazo lu kitabında Rum okullardan öyle bahsetmektedir: “okul binalarından biri Aziz

⁸¹ Mustafa Murat Öntü , “Osmanlı Dönemi U ak Medreseleri”, **Türk Dünyası Ara tırmaları Dergisi**, S. 133, A ustos 2001, s. 53

⁸² Mustafa Murat Öntü , *a.g.m.*, s. 57

⁸³ Mustafa Murat Öntü , *a.g.m.*, s. 59

⁸⁴ Mustafa Murat Öntü , *a.g.m.*, s. 61

⁸⁵ Mustafa Murat Öntü , *a.g.m.*, s. 63

⁸⁶ Mustafa Murat Öntü , *a.g.m.*, s. 67

Konstantin ve Eleni Kilisesinin yakınındaki ekilen bir arazide kurulmu tu. Ba ka bir okul ise Panayia Kilisesi yakınında idi. Zemin kattaki büyük bölümler anasınıfı olarak kullanılırdı. Kızların sınıfı birinci katta bulunuyordu. Yunanlıların ayrılmasından sonra, aynı bina, Türk okulu olarak günümüzde hala Halit Ziya U aklıgil İkö retim Okulu ismiyle kullanılmaktadır. İkokul kısmında 120 civarında ö renci, Anaokulu kısmında ise 50 ile 80 arası ö renci bulunmaktaydı. U ak'ta Ermeni Kilisesine ba lı Nerse Okulu adı verilen bir okul vardır” diye bahsetmi tir. Pandazo lu'nun da belirtti i gibi Rum ve Ermeniler kilise çevresinde e itim faaliyetlerini yürütmeye çalı mı lardır⁸⁷.

Tablo 20: Müslüman Haneleri E itimci ve Talebeler

Hacı Hasan Mahallesi Müslüman Haneleri E itimci ve Talebeler							
Nüfus Defteri				Temettuat Defteri			
Aile Adı	Adı	Ya ı	Mesle i	Hane No	Aile Adı	Adı	Mesle i
Boyacızade	Seyyid Ali bin Mehmed	45	Müftü ve Müderris-i Medrese	55	Serdar o lu	Osman Efendi bin Hüseyin	Talebe-i Ulumdan
Banazlı o lu	Hacı Ahmed bin Mehmed	45	Ders-i Âm Yeni Medrese ve Hatib-i Cami Yeni	73	Damad	Seyyid Hafız Mehmet bin Hacı Ali	Ulema Fukarası
Semerci o lu	Seyyid Hafız Mehmed bin Hacı Ali	50	Cafer Mektebi Muallimi ve mam	87	Güneyli Çolak	Hacı Hasan bin Süleyman	Talebe-i Ulumdan
Fılındır o lu	Halil bin Mustafa	50	Muallim-i Sıbyan	100	Boyacı Zade	Mehmet Efendi bin Ali Efendi	Talebe-i Ulumdan
Cimcim o lu	Ahmed bin Süleyman	10	Tederrüs (okuyan)	101	Boyacı Zade	Ahmet bin Ali	Müderris
Yörük o lu	Ömer bin Ömer	18	Suhte	119	Arabacı O lu	Ramazan	Talebe-i Ulumdan
Dervi o lu	Seyyid Mehmed bin smail	10	Tederrüs (okuyan)	123	-	smail Efendi bin smail	Müderris

⁸⁷ akir Özdemir, “Vatan Vatanım Ma Patrie U ak” Adlı Eserin De erlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Afyonkarahisar: Haziran 2008), s. 27

Rebibi Yalam o lu	Seyyid Osman bin Ali	10	Tederrüs (okuyan)	126	Kadir Be e O lu	brahim bin Süleyman	Ulema
Hacı Sefer o lu	Seyyid Himmat bin Mehmed	10	Tederrüs (okuyan)	130	Doyan o lu	Mustafa Efendi bin brahim	Talebe-i Ulumdan
Helvacı o lu	Seyyid smail bin Yusuf	10	Tederrüs (okuyan)	141	Sarı Be e o lu	smail bin Osman	Ulema
Düzgün o lu	Osman bin Mustafa	25	Talabe	156	Bali o lu	Seyyid Muhammed bin Hacı Muhammed	Talebe
Caber sa o lu	Mehmed bin Ahmed	10	Tederrüs (okuyan)	163	Banazlı o lu	Hacı Ahmed Efendi bin Muhammed	Müderis
				191	Keçi Himmat	Seyyid brahim bin Ali	Ulema
				202	Hacı Hatib o lu	Abdülkerim bin Mehmed	Ulema
				233	Yılançı o lu	Hafız Muhammed bin Muhammed	Talebe-i Ulumdan
				252	Cinbi o lu	Molla brahim bin Mustafa	Talebe

IV. BÖLÜM: KT SAD YAPI

Gelenekçilik, klasik dönem Osmanlı zihniyetini belirleyen unsurların ba ında gelir. Gelenek, bir ba ka deyi le tecrübe birikimi slam ve Osmanlı sistemine yeni artlara uyum ve esneklik özelli i kazandırmı tır⁸⁸.

Klasik Osmanlı sisteminde bugünkü anlamıyla bir ekonomi anlayı ından söz edilemez. Ekonominin ziraat, sanayi ve ticarete ait sektörleri kendine has bir mantık ve yapı içerisinde varlı ını sürdürmektedir. Devlet siyasi ve sosyal hayatın oldu u kadar ekonomik hayatın da tanzim edicisidir. Bu sebeple ekonomi siyasi, dini, askeri, idari ve mali unsurlardan sadece biridir. Osmanlı ekonomik zihniyetini Avrupa'daki zihniyetten ayıran temel hususlardan birisi rekabet ve çatı ma yerine i birli i ve dayanı ma prensibidir. Osmanlı ekonomik sisteminin esas ideallerinden birisi adalet ve refahtır. Devletin temel görevi sosyal refahı sa lamaktır. Bu yüzden talep yönlü de il arz yönlü bir ekonomik prensip benimsenmi tir. Bu prensip talebin artırılmasına dayalı bir sistem olan kapitalizmden ayrılır. Klasik Osmanlı zihniyetine göre insan alıcı de il verici olmalıdır. Bu zihniyetin olu masında ahi gelene inin büyük payı vardır⁸⁹.

Osmanlı toprak sistemi kayna ını slam hukukundan almakla birlikte, Selçuklu ıkta sisteminden de etkilenmi tir. slam orduları tarafından ele geçirilen topraklar, topra ın men eine göre iki grupta incelenmektedir. Ö ri ve harici topraklar olmak üzere, ö ri topraklar slam fethi sırasında sahipleri Müslüman olan veya fetih sırasında slam dinini kabul eden ki ilere ait topraklara ö ri topraklar denilmektedir. Harici topraklar, slam fethi sırasında gayrimüslim reaya elinde bulunan, fetihden sonra sahibi yine eski dininde kalan ve kendisine harac uygulanan ki ilere ait topraklara “Harici topraklar” denilmekteydi. slam hukukunda bu iki tür arazi için yapılan sınıflandırma dı ında devlete ait toprakları kast etmek üzere *miri arazi*, ki ilere ait mülkleri anlatmak üzere *mülk arazi*, deniz, göl veya nehir kıyısında sonradan olu an arazileri anlatmak üzere de *mevat arazi*, gelirleri belli bir vakfa tahsis olunmu topraklara *vakıf arazi* gibi deyimler kullanılmı tır. Osmanlı'da topraklar Has, Zeamet, Tımar, Vakıf ve Mülk olarak tasnif edilmi tir. Osmanlı fethetti i topraklarda tahrir-i memleket denilen nüfus ve arazi sayımı yaptırırdı.

⁸⁸ Ahmet Tabako lu, **a.g.e.**, s. 141

⁸⁹ Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, (stanbul: Paradigma Yayınları, 2012), s. 71-72

Devlete ait miri topraklar tesbit edilerek ehl-i seyf denilen askeri sınıfa tımar, ze'amet veya has olarak tahsis edilirdi. Bir yerin tam olarak fethi tahrir yapılarak kesinle mi olurdu⁹⁰.

A. Arazi Varlı ı ve A aç Durum

1. Müslüman Arazi Varlı ı ve A aç Durumu

XIX. yy Hacı Hasan Mahallesi arazi durumu hakkında bilgiler temettuat defterlerinde ayrıntılı bir ekilde elde edilebilmektedir. Temettuat defterlerinden sadece arazi varlı ı hakkında bilgi edinmekle kalınmamaktadır. Aynı zamanda yeti tirilen ürün çe idi, hayvan çe idi ve bunlardan alınan vergiler, konumuz itibariyle ehir kültürünü bir nebze olsa da kapsadı ı için meslek erbabı ve bunların dükkanlarıgibi çe itli gelirler hakkına ayrıntılı bilgi sahibi olmak mümkündür.

Mahallede, Müslümanların sahip oldu u arazi durumu incelendi inde mezru tarla, gayr-ı mezru tarla, kira tarla, kira alınan ve kira verilen tarla, ba , ba arsası, harap ba , bahçe, sebze bahçesi, bostan, afyon, çayır, harap arsa gibi arazi çe itleri bulunmaktadır. Arazi ayrılırken genellikle ekilip, ekilmemesine göre ve yeti tirilen ürüne göre arazi isimlendirilip, sınıflandırılmı tır. A a ıdaki tabloda arazi çe itlili i, arazinin dönümü ve araziden elde edilen hasılatla verilmi tir. Bu hasılatlar sayımın yapıldı ı 1260 (1844) yılı esasa alınarak verilmi tir. 1261 (1845) tahmini yıl dikkate alınmamı tır.

Tablodaki verileri göz önüne alarak arazi varlı ı incelendi inde en geni topraklara 2166,5 dönüm ile mezru tarladır, hasılatı 26774 kuru tur. Mezru tarla ekili olan tarladır. Hacı Hasan Mahallesinde ekili topraklar di erlerine nazaran geni yer tutmaktadır. Gayr-ı mezru tarla ekili olmayan, i lenmemi tarladır. Mahallede toplam 1836 dönüm gayr-ı mezru tarla bulunmaktadır. Kira tarla 393,5 dönüm, hasılatı 1433,5 kuru , icar (kira) alınan tarla 1125 dönüm, hasılatı 146105 kuru , icar (kira) verilen tarla 1612 dönüm, hasılatı 37576,72 kuru tur. Ba 339 dönüm, hasılatı 5268,5 kuru , ba arsası 1 dönümdür ve geliri yoktur. Harap ba 53,5 dönüm, sebze bahçesi 1 dönüm, hasılatı 50 kuru , bahçe 23 dönüm, hasılatı 1070 kuru , bostan 110 dönüm, 1926 kuru hasılatı bulunmaktadır. Bostan bu dönemde sebze meyve bahçesi olarak kullanılmı tır. Bostanda yeti en ürünler hakkında bilgi verilmedi inden

⁹⁰ Yılmaz Kurt, "Osmanlı Toprak Yönetimi", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 3, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), s. 59-60

yeti en sebze ve meyvenin çe itleri hakkında bilgi sahibi olunamamaktadır. Afyon 2,5 dönüm, hasılatı 405 kuru tur. Afyon mahallede yeti en tek sanayi bitkisidir. Afyon parlak renklerde çiçek açan güzel yapraklı bir bitkidir. Bu bitkiden çok çe itli ekillerde faydalanılmaktadır. Tohumlarından ha ha ya ı çıkarılmaktadır. Bu ya yemeklik olarak kullanılır. Ayrıca ressamlık ve sabunculukta kullanılır. Bunlardan ayrı olarak bitkinin esas önemi a rı kesici ve uyu turucu olarak kullanılan eski bir ilaç olmasıdır. Afyon ticareti, mahalli ihtiyaca hitap eden bir iç ticaret maddesi olmayıp, hemen tamamen ihracata yönelmi bir maddedir. Bunun neticesi olarak iç ticarete pek büyük bir yer tutmaktadır. Ancak dı ticarete Osmanlı Devleti'nin XIX. yy süresince en önemli 8 ihraç maddesi arasında yer almı tur⁹¹. Çayır 390 dönüm, hasılatı 1200 kuru , harap arsa 1 dönümdür. Müslümanların toplam arazisi 8054 dönümdür. Müslümanlarda hane ba ına dü en arazi yakla ık olarak 29 dönümdür. Bu arazilerden elde edilen toplam hasılat 221808,72 kuru tur. Hane ba ına dü en gelir miktarı da yakla ık olarak 809 kuru tur.

Tablo 21: Müslüman Arazi Varlı ı

Arazi Çe idi	Dönüm	Hasılat (Kuru)
Mezru (Ekili) Tarla	2166,5	26774
Gayr-ı Mezru (Ekilmemi) Tarla	1836	–
Kira Tarla	393,5	1433,5
car (Kira) Alınan Tarla	1125	146105
car (Kira) Verilen Tarla	1612	37576,72
Ba	339	5268,5
Ba Arsası	1	–
Harap Ba	53,5	–
Sebze Bahçesi	1	50
Bahçe	23	1070
Bostan	110	1926
Afyon	2,5	405
Çayır	390	1200
Harap Arsa	1	–
Toplam	8054	221808,72

⁹¹ Filiz Çolak, “ zmir Ticaretinde Afyonun Yeri ve Önemi”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 3, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), s. 528

A aç durumu incelendi inde iki çe it a açtan gelir elde edilmektedir. Bunlar ceviz ve palamut a acıdır. Ceviz a acı 14 adettir ve bundan elde edilen toplam gelir 22,5 kuru tur. Palamut a acını adedi verilmemi tir. Bu a açtan elde edilen hisse verilmi tir. Bu hisse sadece 81 numaralı haneye aittir. Hissesi de 822,5 kuru olarak belirtilmi tir.

2. Rum Arazi Varlı ı ve A aç Durumu

Rumlarda arazi çe itlili i Müslümanlara göre daha azdır. Rum arazi çe itleri mezru tarla, gayr-ı mezru tarla, kira tarla, icar (kira) alınan tarla, icar (kira) verilen tarla, ba , harap ba , bostan, bahçe gibi arazi çe itleridir. Rumlarda mezru tarla oldukça azdır. 3 dönüm mezru tarla bulunmakta bundan da 189 kuru gelir elde edilmektedir. Buna nazaran gayr-ı mezru tarla 297 dönümle mezru tarlaya göre bir hayli fazladır. Rumlarda kira alınan ve verilen arazinin hem dönümü hem de geliri di er arazi çe itlerine göre daha fazladır. car (kira) verilen tarla 529 dönüm, hissesi 11859,3 kuru tur. car (kira) alınan tarla 248 dönüm, hissesi 2641 kuru la di er arazilerde daha çok yer kaplamaktadır. Ba 145 dönüm, hasılatı 3564 kuru , harap ba 20 dönüm geliri yoktur. Bahçe 2,5 dönüm, hasılatı 218 kuru , bostan 1 dönüm, hasılatı 90 kuru tur. Rumların toplam arazi varlı ı 1284,5 dönümdür. Bu sayı Müslümanlara göre bir hayli azdır. Rumlarda hane ba na dü en toprak miktarı yaklaşık olarak 9 dönümdür. Arazilerin toplam hasılatı ise 18833,3 kuru tur. Hane ba na dü en gelir miktarı yaklaşık 142 kuru tur.

Tablo 22: Rum Arazi Varlı ı

Arazi Çe idi	Dönüm	Hasılat (Kuru)
Mezru (Ekili) Tarla	3	189
Gayr-ı Mezru (Ekilmemi) Tarla	297	-
Kira Tarla	39	272
car (Kira) Alınan Tarla	248	2641
car (Kira) Verilen Tarla	529	11859,3
Ba	145	3564
Harap Ba	20	-
Bahçe	2,5	218
Bostan	1	90
Toplam	1284,5	18833,3

Rumlarda a aç olarak sadece ceviz a acı bulunmaktadır. Ceviz a acı da 2 adettir. Geliri de 45 kuru tur.

3. Ermeni Arazi Varlı ı

Ermenilerdeki arazi varlı ı nicelik yönünden de çe it yönünden de Müslüman ve Rumlara göre oldukça azdır. Arazi çe itlili i incelendi inde gayr-ı mezru tarla, icar (kira) alınan tarla, icar (kira) verilen tarla, ba , harap ba gibi sınırlı sayıda arazi çe idi görülmektedir. Gayr-ı mezru tarla 2 dönümdür. car (kira) verilen tarla 188 dönüm, hasılatı 5625 kuru la en yüksek verilere sahiptir. Ardından 20 dönüm ve 423 kuru gelire ba gelmektedir. car (kira) alınan tarla 9 dönüm, hasılatı 210 kuru tur. Harap ba 2 dönümdür.

Tablo 23: Ermeni Arazi Varlı ı

Arazi Çe idi	Dönüm	Hasılat (Kuru)
Gayr-ı Mezru (Ekilmemi) Tarla	2	–
car (Kira) Alınan Tarla	9	210
car (Kira) Verilen Tarla	188	5625
Ba	20	423
Harap Ba	2	–
Toplam	221	6258

Ermenilerde a aç varlı ına rastlanamamı tır.

B. Hayvan Varlı ı

Hacı Hasan Mahallesinde bulunan hayvan varlı ına temettuat kayıtlarından ayrıntılı bir ekilde ula ılabilmektedir. Bu kayıtlarda mahallede mevcut 40 de i ik tür hayvanın isimleri geçmektedir. Kayıtlar incelenirken hayvanlar büyükba , küçükba , yük ve binek hayvanı ve arı kovanı gibi çe itli alt bölümlere ayrılarak incelenmeye çalı ılmı tır.

Tablodaki veriler mahallede bulunan belirli gruplardaki hayvanların toplam sayısını ve hasılatlarını vermektedir. Bilindi i gibi mahallede Müslümanlar, Rumlardan ve Ermeniler hüküm sürmektedir. Bu tabloda da bu üç unsurun tüm hayvanları dikkate alınarak mahalledeki toplam hayvan sayısına ula ılmaya çalı ılmı tır. Tablodaki veriler dikkate alındı nda mahallede bulunan toplam büyükba hayvan

sayısı 277 tir. Hasılatı ise 4855 kuru tur. Küçükba hayvan sayısı 1477 iken hasılatı 5345 kuru tur. Yük ve binek hayvan sayısı 354, hasılatı 10750 kuru . Arı kovanı sayısı 49, hasılatı 220 kuru tur. Toplamda mahallede 2157 adet hayvan bulunmakta ve bunlardan 21170 kuru gelir elde edilmektedir. Mahallede küçükba hayvan sayısı 1477 adetle öndedir. Ancak elde edilen gelire baktı ımızda en yüksek gelir 10750 kuru ile yük ve binek hayvanlarında fazladır.

Tablo 24: Hacı Hasan Mahallesi Hayvan Varlı ı

Hayvan Çe idi	Sayısı	Hasılatı (Kuru)
Büyükba Hayvan	277	4855
Küçükba Hayvan	1477	5345
Yük ve Binek Hayvanı	354	10750
Arı Kovanı	49	220
Toplam	2157	21170

1. Büyükba Hayvanlar

1. Müslümanlarda Büyükba Hayvan

Müslümanlara ait 16 çe it büyükba hayvan bulunmaktadır. Bu hayvanları sıralayacak olursak kara sı ır öküzü, camus öküzü, sa man camus inek, sa man kara sı ır inek, kısır kara sı ır inek, sa man inek, dü e, kısır camus inek, camus dü esi, kısır inek, tosun, dana, camus danası, deve, topal deve, dorum deve gibi büyükba hayvanlar bulunmaktadır. Bunlar içinde 77 ba ile kara sı ır öküzü ço unluktur. En yüksek hasılatı olan devedir. Toplamda 21 deveden 2900 kuru hasılat elde edilmi tir. Müslümanlara ait toplam büyükba hayvan sayısı 230 dur. Toplam hasılatı 4060 kuru tur.

Tablo 25: Müslüman Büyükba Hayvan Çe idi

Büyükba Hayvan Çe idi	Sayısı	Hasılatı (Kuru)
Kara Sı ır Öküzü	77	–
Camus Öküzü	38	–
Sa man Camus nek	3	380
Sa man Kara Sı ır nek	2	110
Kısır Kara Sı ır nek	11	–
Sa man nek	13	670
Dü e	17	–
Kısır Camus nek	7	–

Camus Dü esi	1	–
Kısır nek	20	–
Tosun	2	–
Dana	13	–
Camus Danası	3	–
Deve	21	2900
Topal Deve	1	–
Dorum Deve	1	–
Toplam	230	4060

2. Rumlarda Büyükba Hayvan

Rumlarda 9 çe it büyükba hayvan bulunmaktadır. Bunlar sa man inek, dü e, dana, kısır inek, tosun, sa man camus, kısır camus, erkek camus, kara sı ır öküzü gibi büyükba hayvanlar bulunmaktadır. Bunlardan 8 ba ile sa man inek ço unluktur. Hasılatı da 440 kuru tur. Rumlara ait toplam büyükba hayvan sayısı 35 tir. Toplam hasılatları 540 kuru . Yalnız hepsinin hasılatları verilmemi tir. Bu sonuçlara göre Rumların elinde bulunan büyükba sayısı Müslümanların sahip oldu u büyükba hayvana göre oldukça azdır.

Tablo 26: Rum Büyükba Hayvan Çe idi

Büyükba Hayvan Çe idi	Sayısı	Hasılatı (Kuru)
Sa man nek	8	440
Dü e	7	–
Dana	2	–
Kısır nek	7	–
Tosun	5	–
Sa man Camus	1	100
Kısır Camus	2	–
Erkek Camus	1	–
Kara Sı ır Öküzü	2	–
Toplam	35	540

3. Ermenilerde Büyükba Hayvan

Ermenilerde büyükba hayvan çe idi 7 dir. Bunlar dü e, kısır inek, dana, sa man camus, kısır camus, dü e camusu, sa man inek gibi büyükba hayvanlar bulunmaktadır. Bunların içinde 4 ba la dü e ço unluktur. Hasılatı yüksek olan 200 kuru la sa man camustur. Ermenilerde toplam büyükba hayvan sayısı 12 dir.

Toplam hasılatları 255 kuru tur. Bu sonuçlar göstermektedir ki mahallede büyükba hayvan sayısı ve hasılatı yüksek olan Müslümanlardır. Ardından Rumlar gelmektedir. Ermenilerin elindeki hayvan varlığı ise oldukça azdır.

Tablo 27: Ermeni Büyükba Hayvan Çeidi

Büyükba Hayvan Çeidi	Sayısı	Hasılatı (Kuru)
Dü e	4	–
Kısır nek	1	–
Dana	1	–
Sa man Camus	2	200
Kısır Camus	2	–
Dü e Camusu	1	–
Sa man nek	1	55
Toplam	12	255

2. Küçükba Hayvanlar

1. Müslümanlarda Küçükba Hayvan

Müslümanlarda 6 çe it küçükba hayvan bulunmaktadır. Bunlar sa man keçi, yoz keçi, o lak, sa man ganem (koyun)⁹², yoz ganem, kuzu gibi küçükba lar bulunmaktadır. Bunlardan 221 ba la yoz ganem ço unluktur. En fazla hasılatı sahip olan 2190 kuru la sa man ganem dir. Müslümanlara ait toplam küçükba sayısı 881 ba tır. Hasılatı 3426 kuru tur.

Tablo 28: Müslüman Küçükba Hayvan Çeidi

Küçükba Hayvan Çeidi	Sayısı	Hasılatı (Kuru)
Sa man Keçi	51	631
Yoz Keçi	183	183
O lak	54	–
Sa man Ganem (Koyun)	186	2190
Yoz Ganem (Koyun)	221	422
Kuzu	186	–
Toplam	881	3426

⁹² Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 277

2. Rumlarda Küçükba Hayvan

Rumlarda 6 çe it küçükba hayvan bulunmaktadır. Bunlar sa man keçi, yoz keçi, o lak, sa man koyun, yoz koyun, kuzu gibi küçükba lardır. Bunlardan 83 ba la yoz koyun ço unluktur. Hasılatı en fazla olan 540 kuru la sa man koyundur. Rumlara ait toplam küçükba hayvan sayısı 264 ba tır. Toplam hasılatları 917 kuru tur.

Tablo 29: Rum Küçükba Hayvan Çe idi

Küçükba Hayvan Çe idi	Sayısı	Hasılatı (Kuru)
Sa man Keçi	11	132
Yoz Keçi	79	79
O lak	11	–
Sa man Koyun	40	540
Yoz Koyun	83	166
Kuzu	40	–
Toplam	264	917

3. Ermenilerde Küçükba Hayvan

Ermenilerde 5 çe it küçükba hayvan bulunmaktadır. Bunlar sa man koyun, yoz koyun, kuzu, sa man keçi, o lak gibi küçükba hayvanlardır. Bunlardan 151 ba la yoz koyun ço unluktur. Hasılatı en yüksek olan 627 kuru la sa man koyundur. Ermenilerde toplam küçükba hayvan sayısı 332 ba tır. Toplam hasılat 1002 kuru tur. Bu sonuçlarla Ermeniler küçükba hayvan sayısında ve hasılatında Rumlardan öndedirler. Ancak mahallede küçükba hayvanın ço unlu una Müslümanlar sahiptirler.

Tablo 30: Ermeni Küçükba Hayvan Çe idi

Küçükba Hayvan Çe idi	Sayısı	Hasılatı (Kuru)
Sa man Koyun	94	627
Yoz Koyun	151	363
Kuzu	85	–
Sa man Keçi	1	12

O lak	1	–
Toplam	332	1002

3. Yük ve Binek Hayvanları

1. Müslümanlarda Yük ve Binek Hayvanı

Yük ve binek hayvanı olarak 15 e it hayvan bulunmaktadır. Bunlar erkek merkep (e ek), bargir (at), katır, kısır kısarak, dlsz kısarak, erkek tay, di i tay, dlsz di i merkep, taylı kısarak, esb (at), di i merkep ma'a, erkek sıpa merkep, sıpa katır, nakliyeci katır gibi yük ve binek hayvanları bulunmaktadır. Bunlardan en fazla olan 84 ba la erkek merkep (e ek) ndedir. Hasılatı yüksek olan 500 kuru la nakliyeci katırdır. Müslümanlarda toplam yük ve binek hayvan sayısı 218 dir. Toplam hasılatları 1025 kuru tur.

Tablo 31: Müslüman Yük ve Binek Hayvan e idi

Yük ve Binek Hayvan e idi	Sayısı	Hasılatı (Kuru)
Erkek Merkep	84	–
Bargir	66	–
Katır	13	–
Kısır Kısarak	1	–
Dölsüz Kısarak	6	–
Erkek Tay	1	–
Di i Tay	1	–
Dölsüz Di i Merkep	1	–
Dölsüz Merkep	4	–
Taylı Kısarak	3	200
Esb (At)	13	–
Di i Merkep Ma'a	13	325
Erkek Sıpa Merkep	2	–
Sıpa Katır	1	–
Nakliyeci Katır	9	500
Toplam	218	1025

2. Rumlarda Yük ve Binek Hayvanı

Rumlarda 12 e it yk ve binek hayvanı bulunmaktadır. Bunlar bargir (at), taylı kısırak, di i tay, erkek bargir (at), erkek merkep (e ek), dlsz kısırak, erkek tay, dlsz merkep (e ek), tay, katır, esb (at), kısırak ma'a tay gibi yük ve binek hayvanları bulunmaktadır. Bunlardan sayısı 44 olan bargir (at) o unluktur. Hasılatı yüksek olan 160 kuru la taylı kısıraktır. Rumlarda 98 ba yk ve binek hayvanı bulunmaktadır. Bunların toplam hasılatları 240 kuru tur.

Tablo 32: Rum Yük ve Binek Hayvan e idi

Yük ve Binek Hayvan e idi	Sayı	Hasılatı (Kuru)
Bargir	44	–
Taylı Kısırak	2	160
Di i Tay	3	–
Erkek Bargir	1	–
Erkek Merkep	28	–
Dölsüz Kısırak	5	–
Erkek Tay	3	–
Dölsüz Merkep	3	–
Tay	1	–
Katır	5	–
Esb (At)	1	–
Kısırak Ma'a Tay	1	80
Toplam	98	240

3. Ermenilerde Yük ve Binek Hayvanı

Ermenilerde 9 e it yk ve binek hayvanı bulunmaktadır. Bunlar bargir, katır, kısırak ma'a tay, dlsz merkep, erkek merkep, tay kısırak, erkek tay, dlsz kısırak, di i merkep ma'a sıpa gibi yük ve binek hayvanları bulunmaktadır. Bunlardan 21 ba la bargir (at) fazladır. Hasılatı yüksek olan 160 kuru la kısırak ma'a taydır. Ermenilerde toplam yük ve binek hayvan sayısı 38 dir. Toplam hasılatları 285 kuru tur.

Tablo 33: Ermeni Yük ve Binek Hayvan Çe idi

Yük ve Binek Hayvan Çe idi	Sayısı	Hasılatı (Kuru)
Bargir	21	–
Katır	3	–
Kısrak Ma'a Tay	2	160
Dölsüz Merkep	2	–
Erkek Merkep	6	–
Tay Kısrak	1	100
Erkek Tay	1	–
Dölsüz Kısrak	1	–
Di i Merkep Ma'a Sıpa	1	25
Toplam	38	285

4. Arı Kovanı

Tabloyu göz önüne alarak de erlendirdi imizde, 40 kovanla Müslümanlar öndedir. Bunu 7 kovanla Rumlar takip etmekte, ardından 2 kovanla Ermeniler gelmektedir. Kovanlardan elde edilen hasılat 175 kuru la Müslümanlarda fazladır. Rumlarda 35 kuru , Ermenilerde 10 kuru tur. Mahallede bulunan toplam arı kovanı sayısı 49 dur. Kovanlardan elde edilen toplam hasılat 220 kuru tur.

Tablo 34: Arı Kovanı Durumu

Arı Kovanı	Sayısı	Hasılatı (Kuru)
Müslüman	40	175
Rum	7	35
Ermeni	2	10
Toplam	49	220

C. Yeti tirilen Ürünler

Temettuat defterinden edinilen bilgilere göre mahallede yeti en ürünler unlardır. Hınta (bu day), air (arpa), alef, nohut, mercimek, burçak gibi ürünler yeti tirilmi tir. Müslüman, Rum ve Ermenilerin yeti tirdikleri ürünleri sıraladı ımızda, Müslümanlar; hınta, air, alef, nohut, mercimek, burçak gibi ürünler yeti tirirken, Rumlar; hınta ve air ürtemi ler, Ermeniler ise sadece hınta üretimi yapmı lardır. Genel olarak yeti tirilen ürünler kuru tarım ürünleridir. Bu ürünler aynı zamanda halkın temel tüketim maddesidir.

D. Dükkân

Mahalledeki dükkân varlığı hakkındaki bilgiler yine temettuat defterlerinden elde etmektedir. Burada yine Müslüman, Rum ve Ermenilerdeki dükkân varlığı ayrı ayrı olarak incelenecektir. Bunlar içinde dükkânçe idi çok olan Müslümanlardır.

1. Müslümanlarda Dükkân

Müslümanlar mahallede dükkân çeidi ve sayısı olarak çoğunluğunda ellerinde bulundurmaktadırlar. Dükkânlar genelde gördükleri işleve göre isimlendirilmiştir. Dükkânçe itleri kira, kendi, demirci, helvacı, duhancı (Tütün)⁹³, berber, leblebici gibi çeitler bulunmaktadır. Birde sade dükkân olarak isimlendirilen 37 adet dükkân bulunmaktadır. Mahallede dükkânların dışında 8 adet maaza, 2 adet çömlekçi karhanesi, kahvehane bulunmaktadır. Bunlar içinde en yüksek icara 37 adet dükkân sahiptir. carı 2085,52 kuru tur. Mahallede 5 adet kiralık dükkân, 25 adet kendi dükkânı, 1 demirci dükkânı, 2 adet duhancı, 2 adette leblebici dükkânı bulunmaktadır.

Tablo 35: Müslüman Dükkân Çeidi

Dükkân Türü	Adedi	carı (Kuru)
Kiralık Dükkân	5	220
Kendi Dükkânı	25	–
Demirci Dükkânı	1	40
Helvacı Dükkânı	–	192
Duhancı Dükkânı	2	110
Berber Dükkânı	–	65
Leblebi Dükkânı	2	100
Dükkân	37	2085,52
Maaza	8	320
Kahvehane	–	250
Çömlekçi Kârhanesi	2	500

⁹³ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 191

2. Rumlarda Dükkân

Rumlarda dükkân çe idi ve varlı ı Müslümanlara nazaran oldukça azdır. Rumlarda iki tür dükkân bulunmaktadır. Bir kiralık dükkân, bir de kendi dükkânları olmak üzere iki çe ittir. Kiralık dükkân 1 adettir ve icarı 200 kuru . Kendi dükkânı 3 adettir ve icarı bulunmamaktadır.

Tablo 36: Rum Dükkân Çe idi

Dükkân Türü	Adedi	carı (Kuru)
Kiralık Dükkân	1	200
Kendi Dükkânı	3	–

3. Ermenilerde Dükkân

Ermenilerde de Rumlar gibi dükkân çe idi ve varlı ı azdır. Bunlarda da kendi dükkânı ve kiralık dükkân olarak iki çe it dükkân bulunmaktadır. 4 adet kendi dükkânı bulunmakta bunların icarı bulunmamaktadır. Kiralık dükkânın adedi verilmeyip icarı 350 kuru olarak belirtilmi tir.

Tablo 37: Ermeni Dükkan Çe idi

Dükkan Türü	Adedi	carı (Kuru)
Kiralık Dükkân	–	350
Kendi Dükkânı	4	–

E. De irmen

Mahalledeki de irmen sahipleri temettuat kayıtlarından tespit edilebilmektedir. Mahallede de irmeni olanlar Müslüman ve Rumlardır. Ermenilerin de irmeni bulunmamaktadır.

Müslümanlara ait 14 adet de irmen bulunmakta bunlardan 4086 kuru icar alınmaktadır. Bu de irmenler mahallenin dı ındadır. Mülkiyeti ise mahalledeki birkaç haneye aittir. De irmenlerin bulundu u yerlerin isimleri ise Bulkaz Karyesi, Gönen Karyesi, Kalfa Karyesi, Karabol Deresi, Debba hane kurbunda U ak, Karabol Karyesi kurbunda gibi yerlerde bulundu u hakkında bilgi verilmektedir.

Rumlara ait de irmen sayısı 4 tür. Bu de irmenlerden 10000 kuru icar elde edilmektedir. De irmenlerin bulundu u yer ise Banaz dır. Rumlarda de irmeni olan yalnız bir hanedir. Bu dört de irmende hane 53'e aittir.

F. Meslekler

Temettuât ve nüfus kayıtlarından da anla ılaca ı üzere Hacı Hasan Mahallesi Müslüman, Rum ve Ermeni gibi farklı dini ve etnik guruba mensup unsurlardan olmaktadır. Bunlar içinde en büyük nüfusa sahip olan Müslümanlardır. Bunu Rumlar ve Ermeniler takip etmektedir. Bu üç farklı unsurun meslek kollarına da ılımı da birbirlerine göre farklılık arz etmektedir. Mahallede hâkim unsur olan Müslümanlar orantılı olarak birçok meslek koluna da ılımı lardır. Rum ve Ermenilere bakıldı ında onların da bazı meslek kollarında etkin oldukları dikkat çekmektedir. Ancak, Müslümanların medeni meslekler diyebilece iz “deri, gıda, maden, hizmet, tüccar, dokuma” gibi meslek kollarında en az Gayrimüslimler kadar, hatta bazı mesleklerde daha fazla nüfuza sahiptirler.

Bu bölümde de nüfus ve temettuat defterlerine göre bu guruplara ait meslekler, çe itli alt birimlere ayrılarak incelenmeye çalı ılmı tır. Bu meslek kollarını dokuma, gıda, deri, madeni e ya, kıymetli e ya, hizmet esnafı, tüccar, çiftçi, din görevlileri, sa lık görevlileri ve mesle i olmayanlar gibi alt ba lıklara ayrılarak incelenmesi mümkündür. Bu meslek gurupları incelenirken üç farklı unsurun yaptıkları meslekler sayısal olarak verilip ardından etnik ve dini nüfus göz önüne alınarak grafiklerle incelenmeye çalı ılmı tır.

1. Dokuma Esnafı

U ak Hacı Hasan Mahallesi temettuat ve nüfus defterlerini dikkate alarak Müslüman hanelerinde dokuma sektöründe u ra an haneler incelendi inde, dokuma meslek gurubunda; bezzaz, çulhacı, basmacı, dikici, mutaf, tarakçı ve boyacı olmak

üzere yedi çe it esnaf bulunmaktadır. Temettuat defterine göre Hacı Hasan Mahallesi, Müslüman hanelerinden be hanenin bezzazlıkla, be hanenin dikicilikle, iki hanenin çulhacılıkla u ra tı ını, mutaf, basmacı ve boyacı esnaf dallarında da birer hanenin me gul oldu u anla ılmaktadır. Nüfus defterine göre on üç ki i bezzaz, yirmi altı ki i dikici, iki dikici çıra ı, altı boyacı, iki boyacı çıra ı, be çulhacı ve bir tarakçı bulunmaktadır. Tarakçı yün ve yapa ıdan halı ipli i imal eden esnaftır⁹⁴. Müslümanlar arasında daha çok bezzaz ve dikici esnafı bulunmaktadır. Bezzaz, bez ve kuma satan esnaftır⁹⁵. Boyacı esnafı iplik, kuma boyacısı olması dü ünülerek dokuma i koluna dâhil edilmi tir. Çünkü 19. yy' da U ak'ta halı ve kilim dokumacılı ının çok geli mi oldu u bilinen bir gerçektir. Çulha esnafı, kalın ve sıkı yünlü kuma dokuyan esnafa verilen addır. Mutaf esnafı ise, keçi kılından at çulu, palan, yem torbası, yol keçesi, heybe gibi çe itli e ya dokuyup satan esnafa verilen isimdir⁹⁶. Müslüman hanelerinden toplam yetmi esnaf dokuma sektörüyle me gul olmu tur. Müslüman haneleri arasında çe itli meslek kollarında ustaların yanı sıra çırak ve kalfa bulunmaktadır. Osmanlı zanaatları çırak, kalfa, usta e itimiyle ö renildi inden, fütüvvet adabı, sosyo-ekonomik yapının temel ahlaki i levini yerine getirmekte idi. Böylece mal kalitesinin korunması, esnafın çırak, kalfa, usta nizamı sa lanırdı⁹⁷.

Hacı Hasan Mahallesi Ermeni hanelerinde dokuma sektöründe olan haneler incelendi inde. Ermeniler dokuma sektöründe bezzaz, basmacı, çulhacı ve boyacı esnaf dallarında kendilerini göstermi lerdir. Temettuat defterinde bezzaz esnafı on üç hane, boyacı esnafı da bir hanedir. Nüfus defterinde üç ki i çulhacı, iki ki i boyacı, bir ki i boyacı çıra ı, bir ki ide basmacıdır. Bu sonuçlar Ermeni haneleri arasında, dokumacılık alanında en fazla bezzaz esnafının oldu unu göstermektedir. Ermenilerde dokuma sektöründe toplam yirmi biresnaf mevcuttur.

Rum hanelerinde dokuma sektöründe bulunan haneler incelendi inde. Rum hanelerinde dokumacılık alanında bezzaz, çulhacı, abacı ve kürkçü gibi esnaf dalları vardır. Temettuat kayıtlarında dokumacılık alanında on be bezzaz, bir çulha ve bir kürkçü esnafı bulunmaktadır. Nüfus kayıtlarında üç abacı, iki bezzaz, bir

⁹⁴ Ha im Tümer, **a.g.e.**, s. 268

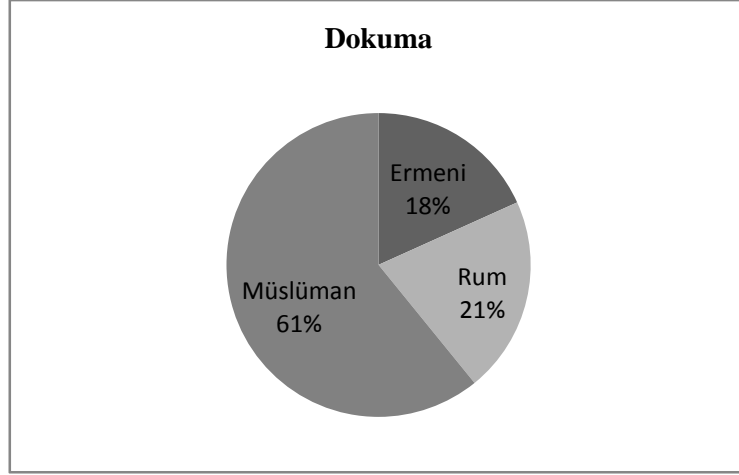
⁹⁵ Mehtap Özde er, "19. Yüzyılda U ak ehrinde Ekonomik ve Sosyal Hayat", **21. Yüzyılın E i inde U ak Sempozyumu 25-27 Ekim 2001**, (U ak: U ak E itim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001), s. 237

⁹⁶ Mehtap Özde er, **a.g.m.**, s. 238

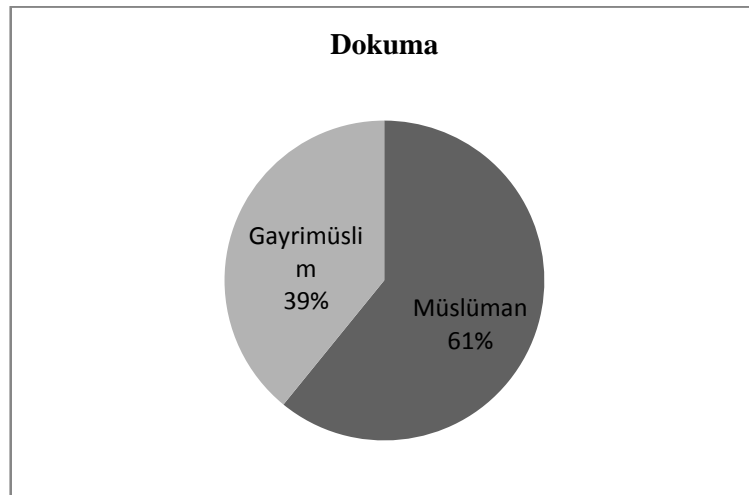
⁹⁷ Halil nalcık, **Devlet-i Âliyye Osmanlı mparatorlu u Üzerine Ara tırmalar**, C. 1, 40. Bas., (stanbul: Türkiye Bankası Kültür Yayınları, 2010), s. 40-41

kürkçü, bir çulhacı bulunmaktadır. Rumlardan yirmi dörtesnafın dokuma sektöründe çalıştığını anlamaktadır.

Grafik 4: Etnik Nüfusa Göre Dokuma Esnafı

Grafik 5: Dini Nüfusa Göre Dokuma Esnafı

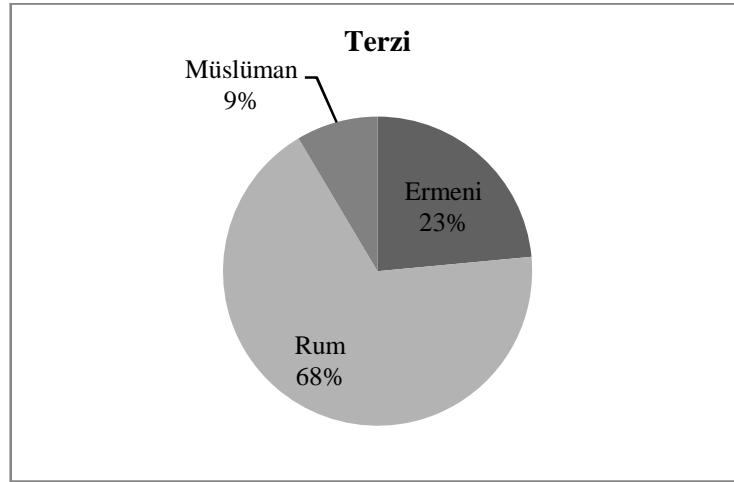
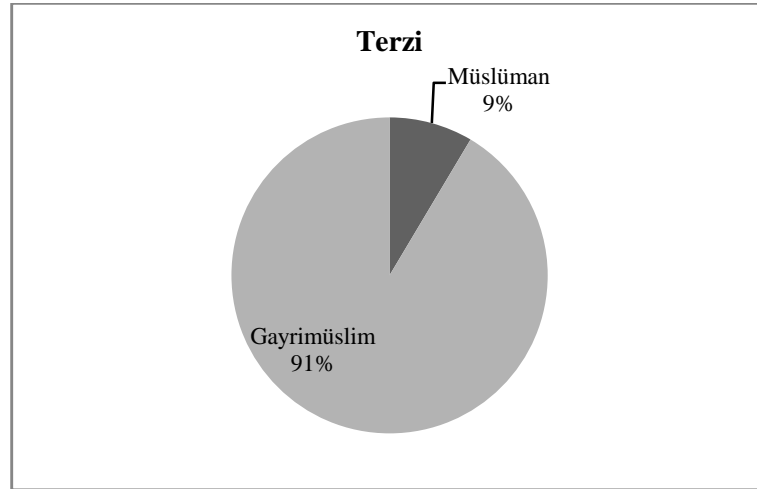
Dokuma esnafı mahallenin genel dağılımına yüzdeler olarak incelendiğinde %61 ile dokuma sektörüne Müslümanların hâkim olduğunu %21 ile Rumların ikinci sırada yer aldıklarını %18 ile Ermenilerin dokumayla en az meşgul olan kesim olduğunu anlamaktadır. Dokuma sektörü dini nüfusa göre incelendiğinde %61 ile Müslümanlar mahallede dokuma alanında söz sahibidirler. Gayrimüslimler %39 gibi bir paya sahiptirler.

2. Terzi Esnafı

Temettuatlara göre Müslümanlardan üç hane terzilikle ilgilenmi tir. Nüfusa göre on üç ki i terzidir. Toplamda on altı terzi esnafı bulunmaktadır. Dokumacılıkta daha aktif olan Müslümanlar terzi esnafı ında sayıca daha azlardır. Yalnız Müslümanlar terzilikte sayıca az da olsa yine bu i lerle me gul olmu lardır. Bilinenin aksine Müslümanlar sadece çiftçilik ve hayvancılıkla ilgilenmekle kalmayıp medeni meslekler diye bilece imiz bu tür mesleklerle de ilgilenmi lerdir. Bu tespitimiz daha sonra inceleyecek oldu umuz di er meslek dallarında da bizi do rulamaktadır. Yani Müslümanlar sayıca az da olsa medeni meslekler olarak adlandırdı ımız birçok meslek dalında kendilerini göstermi lerdir.

Terzi esnafı ında Ermeniler,Müslümanlara nazaran daha ço unluktadırlar. Temettuatlara göre Ermenilerden toplam yedi hane terzilikle me gul olmu tur. Nüfus kayıtlarına göre yirmi yedi ki i terzi, on ki ide terzi çıra ıdır. Toplamda kırk dört terzi esnafı bulunmaktadır.

Mahallede terzilikle yo un olarak Rumlar u ra mı tır. Temettuat kayıtlarına göre Rumlardan kırk ikihane terzi esnafı ı ile ya amlarını idame etmi tir. Nüfus kayıtlarına göre yetmi be terzi, dokuz terzi çıra ı, bir terzi kalfası bulunmaktadır. Rumlarda toplam yüz yirmi yedi terzi esnafı bulunmaktadır. Rumlar, Müslüman ve Ermenilere nazaran terzi esnafı ına hâkimdirler. Yaygın olarak bilindi i gibi Rumların genellikle terzilikle u ra tı ı bilgisini bu veriler bize do rulamaktadır. Bu bilginin mukayesesi açısından temettuat defterinde mahallede toplam 132 Rum hanesi mevcuttur ve bunlardan 42 hane terzilikle u ra mı tır. Nüfus defterinde 201 ki inin ismi geçmektedir bunlardan 85 ki i terzidir. Bu sayılar azımsanamayacak bir sonuçtur.

Grafik 6: Etnik Nüfusa Göre Terzi Esnafı**Grafik 7: Dini Nüfusa Göre Terzi Esnafı**

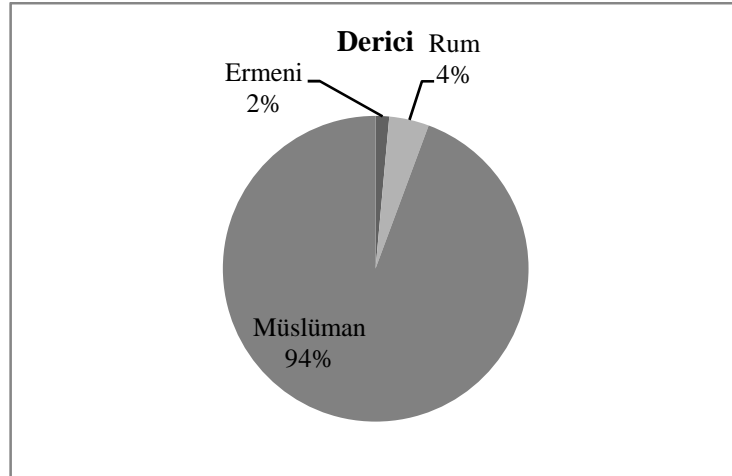
Etnik nüfus göz önüne alınarak terzi esnafı 1 incelendi inde Rumların % 68 oranıyla bu alandaki etkin yapısını ortaya koymaktadır. Ermeniler % 23 gibi bir oranla bu sektörde yerlerini almı lardır. Müslümanlar ise % 9 gibi az bir yüzdelik dilime sahip olsalar da bu alanda bilgileri oldu unu ve çalı abileceklerini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Dini nüfus açısından kıyaslama yapıldı ında Gayrimüslimler %91 gibi bir oranla terzilik zanaatını icra ederken Müslümanlar var olan potansiyelleri kapsamında % 9luk bir aralı ı kapsamaktadır.

3. Derici Esnafı

Müslüman hanelerinde deri meslek kolunda semerci, saraç, çizmeci, kıncı, debba , pabuççu gibi meslek kolları vardır. Temettuat kayıtlarında bu meslek kolları içinde iki semerci, bir çizmeci, bir kıncı, be pabuccu, on sekiz debba esnafı ve bunlardan dokuzunun debba kalfası oldu unu görmekteyiz. Nüfus kayıtlarında otuz iki debba , dört çizmeci, üç saraç, bir semerci bulunmaktadır. Debba , deriyi tabaklayarak mamul hale getiren esnaf ve sanatkâra denilmektedir ki, bu sanat insanlık tarihi kadar eskidir⁹⁸. Saraç esnafı; me in veya sahtiyandan at takımları ve çe itli e ya imal edip, satan esnaf ve sanatkârdır⁹⁹. Derici esnafı arasında en büyük paya debba esnafları sahiptir. Hacı Hasan Mahallesi mensup haneler içinde dericilik meslek koluna tabi esnaf sayısının altmı yedi haneyle Müslüman haneleri arasında yaygın oldu unu bilgisine ula ılmaktadır.

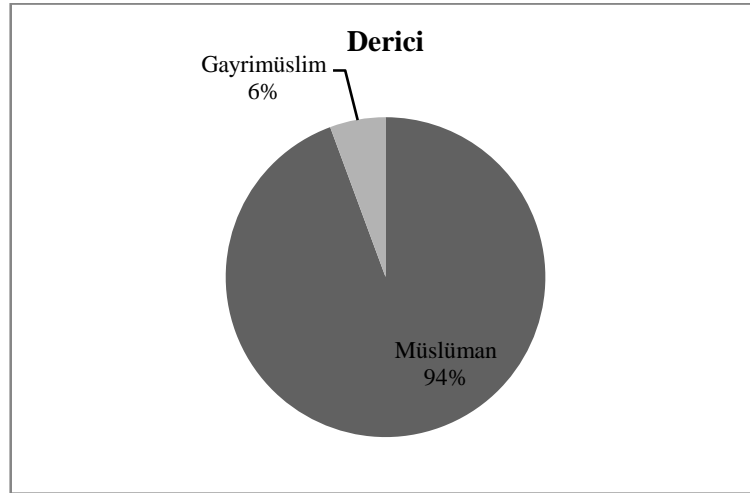
Temettuat kayıtlarına göre Ermenilerden bir hane me inci esnafıdır. Rum hanelerinden üç hane pabuççu esnafıdır. Nüfus kayıtlarında Rum ve Ermenilerden derici esnafı olarak çalı an bulunmamaktadır.

Grafik 8: Etnik Nüfusa Göre Derici Esnafı

⁹⁸ Mehtap Özde er, **15-16. Yüzyıl Ar iv Kaynaklarına Göre U ak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, (stanbul: Filiz Kitapevi, 2001), s. 59

⁹⁹ Mehtap Özde er, **a.g.m.**, s. 241

Grafik 9: Dini Nüfusa Göre Derici Esnafı

Derici esnafı etnik kökene göre inceledi inde dericilikte % 94 ile Müslümanların büyük bir ço unlu a sahip olduklarını, Rumların % 4, Ermenilerin ise % 2 gibi az bir ço unlukla bu alanda faaliyet gösterdikleri sonucuna ula ılmaktadır. Di er bir grafik olan dini nüfusa göre derici esnafı incelendi inde burada yine % 94 ile Müslümanların dericilik alanında büyük ço unlu u ellerinde bulundurmu lar, Gayrimüslimler ise % 6 gibi bir yüzdilik dilimi i gal etmi lerdir.

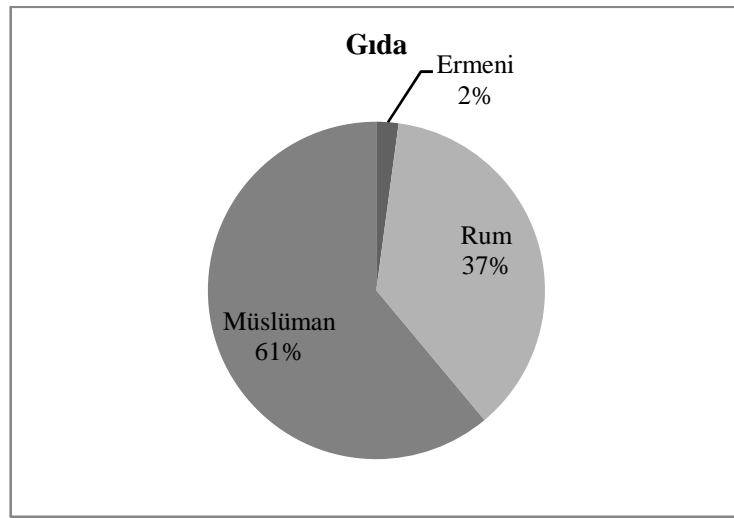
4. Gıda Esnafı

Gıda meslek kolu açısından Müslüman haneleri incelendi inde Müslümanların bu sektörde de etkin rol üslendikleri anla ılmaktadır. Gıda sektöründe, Müslüman haneleri tuzcu, helvacı, bakkal, kahveci, kelleci, kelemci, etmekci, ya cı, kasap, erbetçi kalfası, a çı ve duhancı (tütün) esnafıyla yer almı lardır. Temettuat kayıtlarına göre bunların hane ba ına da ılımı incelendi inde öyle bir sonuç elde edilmektedir; bir tuzcu, iki helvacı, dört bakkal, be kahveci, be kelleci, bir a çı, dört duhancı esnafıyla birlikte toplam yirmi iki hane gıda sektörüyle me gul olmu tur. Bu esnaflar arasında helvacı ve kahveci esnaflarının birer kalfası bulunmaktadır.Nüfus kayıtlarına göre be helvacı, bir helvacı kalfası, bir tuzcu, dokuz bakkal, bir kelemci, üç duhancı, bir etmekci, be kahveci, altı ya cı, bir erbetçi kalfası, bir kasap, iki kasap kalfası ile birlikte toplam otuz altı ki i gıda esnafıdır. Nüfus ve temettuat kayıtlarına göre Müslümanlardan gıda sektöründe me gul olan toplam elli sekiz esnaf bulunmaktadır.

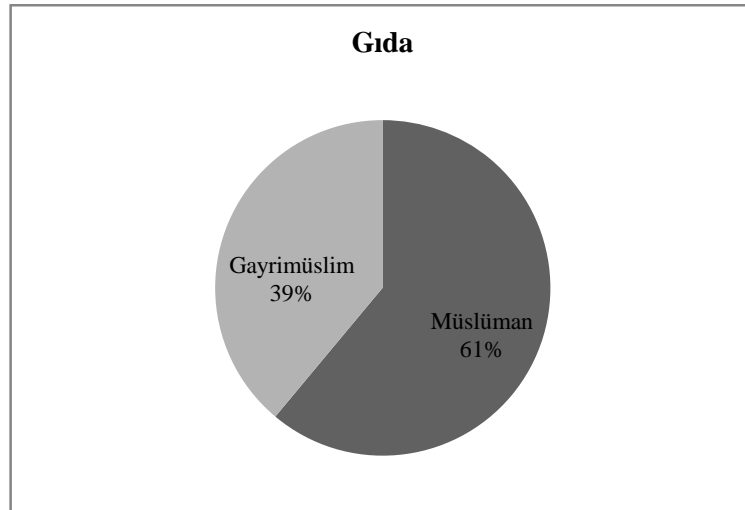
Temettuat defterine göre Ermeni haneleri gıda sektörüne attar esnafıyla katkıda bulunmuşlardır. Attar, güzel koku satandır ve bu meslekle bu mahallede Ermeni ve Rumlar meşgul olmuşlardır. Nüfus kayıtlarında bir de ırmenci bulunmaktadır. Toplamda iki esnaf bulunmaktadır.

Rumlar bu sektörde de ırmenci, ya cı, kelleci, duhancı ve attarlık mesleğiyle yer almışlardır. Temettuat defterinde bir attar bulunmaktadır. Nüfus defterinde yirmi sekiz de ırmenci, iki ya cı, iki ya cı çıra ı, bir kelleci, bir duhani bulunmaktadır. Toplamda otuz beş esnaf bulunmaktadır.

Grafik 10: Etnik Nüfusa Göre Gıda Esnafı

Grafik 11: Dini Nüfusa Göre Gıda Esnafı

Grafik 10' da etnik nüfusa göre gıda sektörüyle u ra nlar incelendi inde % 61 ile Müslümanlar, % 37 ile Rumlar ardından % 2 ile Ermeniler gelmektedir. Bu alanda Müslümanların etkin oldukları anlaşılmaktadır. Grafik 11' de dini nüfusa göre

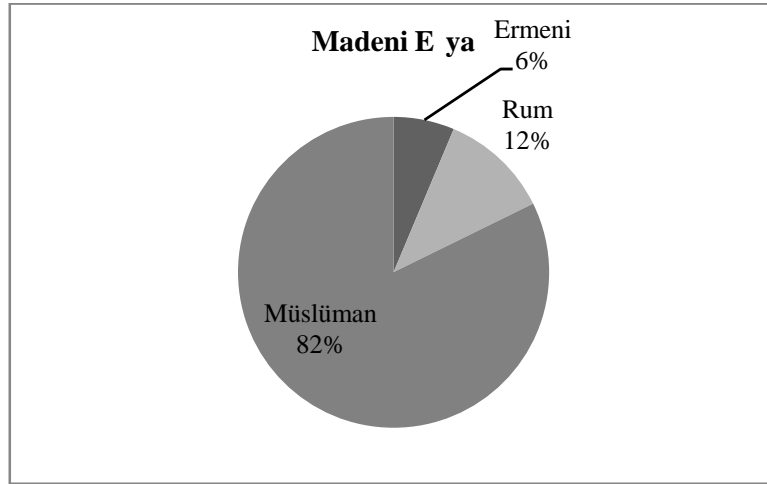
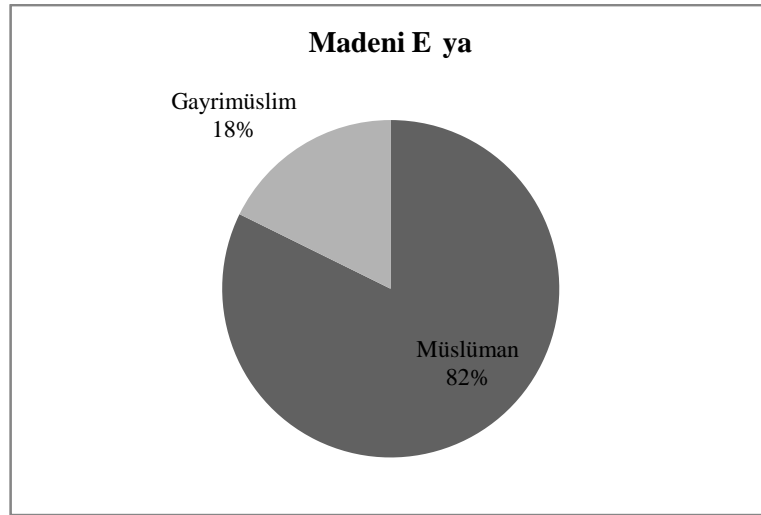
yine Müslümanlar % 61 ile büyük çoğunluğu ellerinde bulundurmaktadırlar. Gayrimüslimler ise % 39 ile bu sektördeki yerlerini almışlardır. Sonuç olarak Müslümanlar etnik nüfusa göre de, dini nüfusa göre de mahallede gıda sektöründe hâkimdir.

5. Madeni E ya Esnafı

Diğer deri ve gıda sektöründe olduğu gibi Müslümanlar madeni e ya esnafı içinde de yine ilk sıradadır. Müslümanlar bu sektörde nalbant, demirci, kalaycı, barutçu, tenekeci ve bıçakçı esnaflarıyla yer almışlardır. Temettuata göre bir bıçakçı, bir tenekeci, iki barutçu, üç nalbant, üç kalaycı bunlardan bir tanesi kalaycı kalfası ve on üç demirci esnafından dördünün kalfa, birinin çırak olduğu Müslüman hanelerinden toplam yirmi üç hanenin madeni e ya esnafı yapıldığını bilgisine ulaşılmaktadır. Nüfus defterine göre yedi kalaycı, bir kalaycı çırak, dört nalbant, bir nalbant çırak, yirmi üç demirci, beş demirci çırak, bir barutçu bulunmakta olup toplam kırk iki esnaf mevcuttur. Ermeni ve Rum haneleriyle kıyasladığımızda kalaycılık ve bakırcılık mesleği hariç diğer tüm meslekler Müslüman hanelerine mahsus yapıldığını görmekte ve Müslümanlar arasında en yaygınının demirci esnafı olduğu anlaşılmaktadır. Her iki kayda ait toplam esnaf sayısı altmış beştir.

Bu sektörde Ermeni haneleri kalaycı esnafıyla var olmuşlardır. Temettuatta kalaycı esnafı içinde iki hane mevcuttur. Nüfusta ise üç kalaycı çırak bulunmaktadır. Toplamda beş esnaf bu şekilde meşhurdür.

Temettuata kayıtlarına göre Rum hanelerinin bu sektörde toplam üç haneyle rol aldığını bunlardan ikisinin kalaycı, birinin kazancı olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Nüfus kayıtlarında bir bakırcı, iki bakırcı çırak, bir kalaycı, iki sürbdar (kuruncu) bulunmaktadır. Toplamda dokuz esnaf bulunmaktadır. Bu sonuçlarda göstermektedir ki bu meslek dalında en aktif Müslümanlardır. Sayıca az olmaları bakımından Rum ve Ermeniler bu sektörle daha az ilgilenmişlerdir.

Grafik 12: Etnik Nüfusa Göre Madeni E ya Esnafı**Grafik 13: Dini Nüfusa Göre Madeni E ya Esnafı**

Bu alana da % 82 ile Müslümanların hâkim oldukları sonucuna ula ılmaktadır. Bunu % 12 ile Rumlar takip etmektedir. Ermenilerde % 6 ile bu alandaki yerlerini almı lardır. Dini nüfus açısından grafik incelendi inde yine % 82 ile Müslümanların ço unlukta oldu unu, Gayrimüslimlerin ise % 18 gibi bir paya sahip oldukları sonucu elde edilmektedir.

6. Kıymetli E ya Esnafı

Mahalle de Kıymetli e ya sektöründe sadece Ermeniler yer almı lardır. Ermeniler bu sektörde yalnız kuyumcu esnafı olarak i yapmı lardır. Kuyumculuk sektörü mahallede Ermeni hanelerinin söz sahibi oldu u ve sadece Ermenilerin bu i le me gul oldu u bir i kolu haline gelmi tir. Temettuat defterine göre Ermeni hanelerinden de toplam on bir hanenin bu sektörde kuyumcu olarak aktif oldu u

bilgisine ula ılmaktadır. Nüfus defterine göre sekiz kuyumcu, be kuyumcu çıra 1, iki kuyumcu kalfası bulunmaktadır. Toplamda yirmi altı adet kuyumcu esnafı bulunmaktadır.

7. Hizmet Esnafı

Hizmet sektöründeki meslek grupları eskici, kundakçı, mumcu, deveci, sabuncu, çerçi, hamamcı, dülger, hallaç, katırcı, tellal, kuyucu, sahaf, ayarcı, oduncu, hayratcı, amele, hizmetkar, ırgat, ba kesici, duvarcı, natır (Hizmetçi)¹⁰⁰, sandıkçı, sai (çalı ıcı), basban-ı esvak (çar ı bekçisi), ganem çobanı, katırcı ve berber esnafı gibi mesleklerdir. Temettuat defterlerine göre Müslüman hanelerinde mesleklerin hane ba ına da ılımı ise u ekildedir; iki eskici, bir kundakçı, bir mumcu, dokuz berber, iki sabuncu, bir çerçi, bir hamamcı, üç dülger, dört hallaç, iki katırcı, iki tellal, bir kuyucu, bir sahaf, bir ayarcı, dört oduncu, bir hayratcı, bir deveci, dokuz hizmetkâr, yirmi dört amele eklinde bir da ılım vardır. Bunlar arasında yirmi dört haneyle amelelik hizmetinin yaygın oldu u bilinmektedir. Ayrıca iki berber kalfası, bir hallacı kalfası mevcuttur. Müslüman hanelerinden toplam seksen dört hane bu sektörle u ra mı tır. Nüfus defterine göre iki duvarcı, yedi eskici, iki kundakçı, yirmi dokuz ırgat, bir mumcu, iki ba kesici, iki hamam natırı, altı dülger, dört hatabcı (oduncu), on berber, bir sandıkçı, üç hallaç, bir sai (çalı ıcı), bir sahaf, iki basban-ı esvak (çar ı bekçisi), bir katırcı, bir ganem çobanıyla toplam yetmi be görevli bulunmaktadır. Her iki defterdeki veriler toplam olarak verildi inde Müslümanlar arasında bu meslek kolunda yüz elli dokuz görevli bulunmaktadır. Bu sonuçtan da anla ılaca ı üzere di er sektörlerde de oldu u gibi Müslüman haneleri hizmet sektöründe de etkin konumdadır. Bu esnaf dallarından kundakçı esnafı; tüfek ve top kundakları imal edip, satan esnaf ve sanatkârdır. Çerçi esnafı ise her kıymette ufak tefek e ya satan, ço unlukla parayla de il ba ka mallarla takas yapan satıcı gezici esnaftır¹⁰¹.

Hizmet sektörüyle ilgilenen Ermeni haneleri incelendi inde Ermeniler bu sektörde elekçi, amele, hizmetkâr, bazargan, eskici, çerçi, berber, kalburcu meslek dallarıyla varlık göstermi lerdir. Temettuat defterine göre bunlardan be hane elekçi, iki hane hizmetkâr ve bir hane de ameledir. Ermenilerden toplam dokuz hane bu

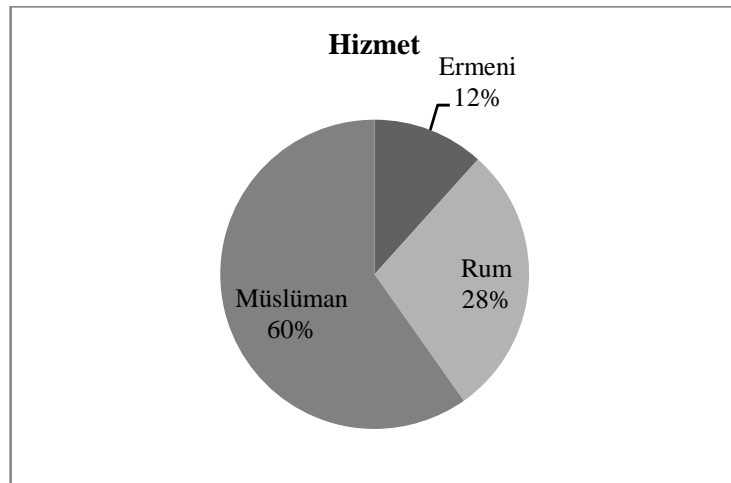
¹⁰⁰ Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 810

¹⁰¹ Mehtap Özde er, **a.g.m.**, s. 244

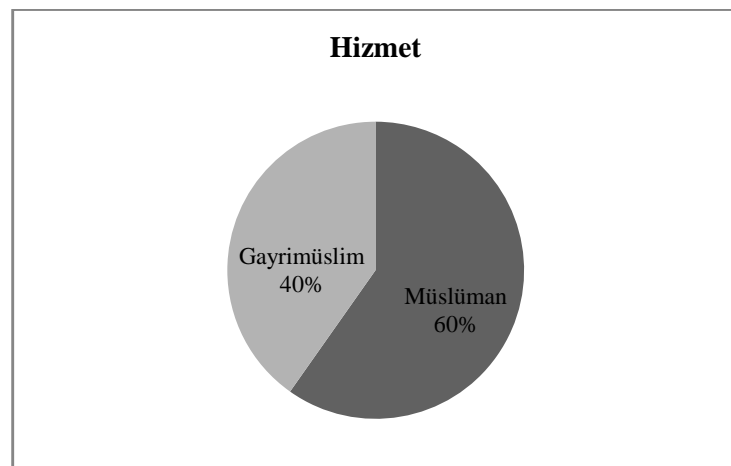
sektörle ilgilenmi tir. Nüfus kayıtlarına göre dört bazargan, dört eskici, iki çerçi, bir berber, iki kalburcu, dokuz elekçi bulunup toplam yirmi iki görevli bulunmaktadır. Her iki kayda göre bu alanda Ermenilerden otuz bir görevli hizmet etmektedir.

Rumlar bu sektörde amele, hizmetkâr, ırgat, bazargan, duvarcı, dülger, çamurcu, su yolcu, odaba ı, eskici, nakka , seyis, çerçi, de irmenci, de irmen bekçisi, de irmen hizmetkârı gibi çalı anlarla yer almı lardır. Temettuat kayıtlarında bunların hane ba ına da ılımları sekiz amele, dört hizmetkâr, bir çerçi, on altı de irmenci, üç de irmen bekçisi, bir de irmen hizmetkârıyla toplam otuz üç hane hizmet sektörüyle u ra mı tır. Nüfus kayıtlarına göre dört bazargan, altı çerçi, on altı duvarcı, bir dülger, altı çamurcu, iki su yolcu, bir odaba ı, üç eskici, bir nakka , bir seyis, bir hizmetkar, bir ırgatla birlikte toplam kırk üç görevli vardır. Bu sektörde Rumlardan toplam yetmi altı görevli hizmet vermektedir.

Grafik 14: Etnik Nüfusa Göre Hizmet Esnafı

Grafik 15: Dini Nüfusa Göre Hizmet Esnafı

Hizmet sektöründe de di er sektörlerde oldu u gibi % 60 ile Müslümanlar etkindir. Rumlar % 28 ile Ermeniler ise % 12 ile bu sektörde yer almı lardır. Dini nüfus açısından yine % 60 ile Müslümanların ço unluğudur. Bu sektörde iki Gayrimüslim azınlık % 40 lık bir alanı kapsamaktadır.

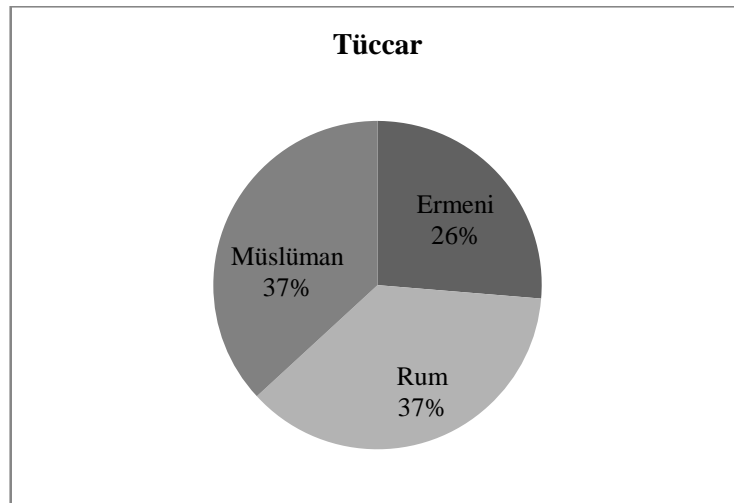
8. Tüccar

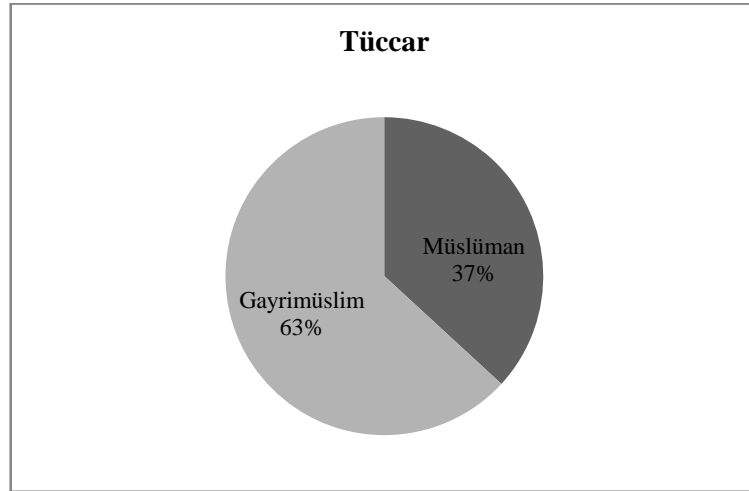
Eldeki mevcut verilere genel olarak bakıldı ında tüccarlıkla u ra an sayısının az oldu u anlaşılmaktadır. Müslüman haneleri di er sektörlerde hep ço unluğundayken burada azınlı a dü mü tür. Temettuat kayıtlarında Müslümanlardan dört hane tüccarlıkla ilgilenmi tir. Bunlardan biri ayak tüccarıdır. Nüfus kayıtlarında üç tüccar vardır. Toplamda Müslümanlarda yedi tüccar bulunmaktadır.

Ermeni hanelerinde ise temettuat kayıtlarında üç tüccar, nüfus kayıtlarında iki tüccar bulunup toplamda be tüccar vardır. Bu sayıyla mahallede en az tüccar barındıran Ermeni haneleridir.

Temettuat defterine göre Rumlarda bir urb tüccarı, bir ayak tüccarı, dört tüccarla birlikte toplam altı tüccar vardır. Nüfus defterine bir tüccar yer almaktadır. Rumlarda toplam yedi tüccar bulunmaktadır.

Grafik 16: Etnik Nüfusa Göre Tüccar

Grafik 17: Dini Nüfusa Göre Tüccar

Mahallede etnik nüfusa göre tüccar oranı % 26 ile Ermenilerde azdır. Müslüman ve Rumların oranı % 37 ile birbirine e ittir. Dini nüfusa göre ise % 63 ile Gayrimüslimler ço unlu a sahiptir. Müslümanlar % 37 lik bir orana sahiptir.

9. Çiftçi

Müslüman hanelerinde tarımsal faaliyetlerle hayatını idame ettirmeye çalı an dört çe it zümre vardır. Bunlar; erbâb-ı ziraat, mısırcı, ekinci, bahçıvan ve zuamâ dır. Temettuat kayıtlarına göre Müslüman haneleri daha çok erbâb-ı ziraatle ilgilenmi lerdir. Müslümanlardan otuz yedi hane ziraatle u ra mı tır. Ziraatle u ra an hanelerin yanında üç hanede bahçıvanlık yapmı tır. Bahçıvanlık sebze ve meyve yeti tiren çiftçidir. Bir hane mısırcı, bir hanenin de zuamad an oldu unu görüyoruz. Züemâ büyük tımar sahipleridir¹⁰². Tımar senelik geliri bin akçadan ba layarak 19.999 akçaya kadar olan dirli e tımar ismi verilmi tir. Tımar sistemi, memleketin askeri gücünü oldu u gibi, iktisadi ve sosyal durumunu da do rudan etkilemi tir¹⁰³. Böylece Müslüman hanelerinde çiftçilikle u ra an toplam kırk iki hane oldu u görülmektedir. Nüfus kayıtlarına göre Müslümanlardan bir ki i bahçıvanlık yapmakta, yetmi sekiz ki i ekincidir. Kayıtlardaki verilere göre Müslümanlardan toplam yüz on dört çiftçi bulunmaktadır. Bu sonuçlar göstermektedir ki Müslüman haneleri arasında en yaygın mesleklerden biri çiftçiliktir.

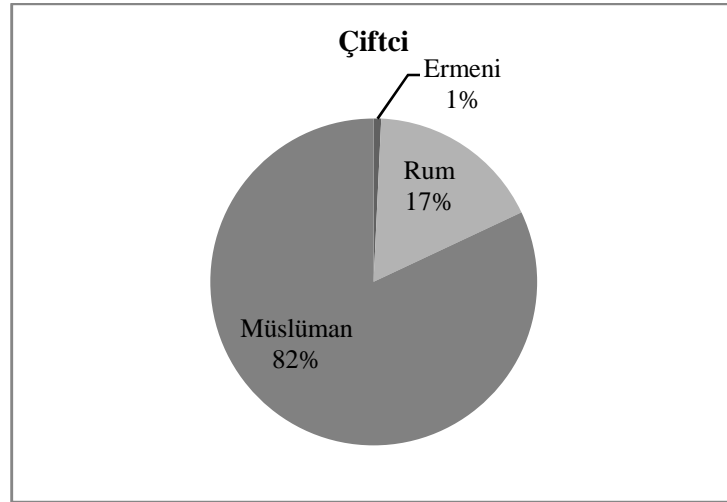
¹⁰² Ferit Devellio lu, **a.g.e.**, s. 1190

¹⁰³ Yusuf Halaço lu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Te kilatı ve Sosyal Yapı**, 6. Bas., (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007), s. 94

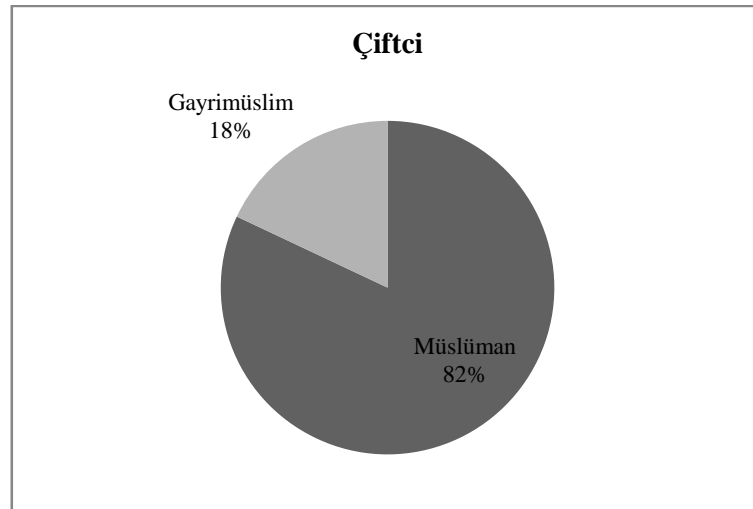
Rum hanelerinde çiftçilikle uğraşan hane sayısı azdır. Rumlar daha çok bahçıvanlık yapmaktadırlar. Temettuat defterine göre altı hane bahçıvanlıkla, bir hane de erbâb-ı ziraatle uğraşmaktadırlar. Nüfus defterine göre on yedi kişi bahçıvandır. Rumlarda yirmi dört kişi bahçıvanlıkla uğraşmaktadırlar.

Temettuat defterlerine göre mahallede Ermenilerin çiftçilikle uğraşmadıkları bilgisine ulaşılmaktadır. Ermenilerin ya ziraatle uğraşacak toprakları mevcut değildir ya da daha farklı meslek dallarına yöneldiklerinden buna gereksinim olabiliyorlar. Eldeki mevcut verilere de göz atıldığında Ermenilerin hemen hemen birçok meslek kolunda yer aldıkları ama ziraatla uğraşmadıkları görülmektedir. Ancak nüfus kayıtlarına göre bir kişi bahçıvanlık yapmaktadırlar.

Grafik 18: Etnik Nüfusa Göre Çiftçi

Grafik 19: Dini Nüfusa Göre Çiftçi

Mahallede çiftçilikle % 82 oranıyla daha çok Müslüman haneleri me gul olmu lardır. Ardından % 17 oranıyla azda olsa Rumlar da çiftçilikle u ra mı lardır. Ermeni haneleri bu alanda % 1 gibi bir azınlı a sahiptir. Bu bize, Ermeniler'in U ak'a sonradan geldiklerini, bu yüzden topraklarının olmadı ını, ya da çiftçilik gelene inin kendi etnisitelerinde bulunmadı ından, nesillerin toprakla u ra mayı tercih etmediklerini dü ündürmektedir.

10. Din Görevlileri

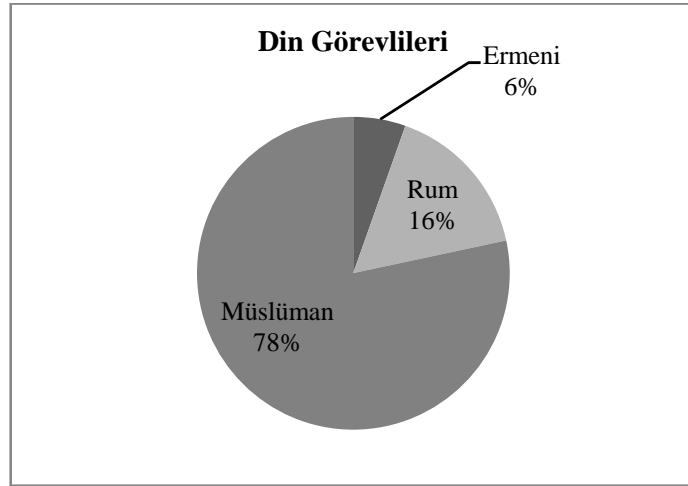
Temettuat defterlerinden mahallede hâkim unsurun Müslümanlar oldu u anla ılmaktadır. Bu durum din görevlilerinin sayısıyla da do ru orantılıdır. Ayrıca bu kadar din adamının olması mahallede birden fazla cami oldu unu ve buna ba lı olarak mahallenin geni çaplı bir konuma sahip oldu unun göstergesidir.

Temettuat kayıtlarına göre mahallede hizmet veren yedi imam vardır. mamların yanı sıra mahallede bir hatip ve bir de müftühizmet vermektedir. Müftü, Osmanlılarda kendine sorulan genel ve özel mahiyetteki er'î ve hukuki meselelere dört ehl-i sünnet mezhebinden "Hanefi fıkhı" üzerine cevap veren zata "müftü" ve verilen karara da "fetva" denir¹⁰⁴. Nüfus kayıtlarında dokuz imam, bir vaiz, iki hatip, üç müezzin, bir müftü, dört kura imamı bulunmaktadır. Müslümanlardan toplamda yirmi dokuz din görevlisi bulunmaktadır.

Ermeni cemaatinin mahalle içindeki mevcudunun az olması dolayısıyla her meslek kolunda sayıca az olmaları dikkat çekmi tir. Aynı durum burada da söz konusudur. Ermeni hane sayısının az olmasına ba lı olarak temettuat kayıtlarına göre din görevlisi bir papazdır. Nüfus kayıtlarında da bir papaz kaydı bulunmaktadır.

Rum hanelerine hizmet veren üç papaz bulunmaktadır. Rumlar, Müslümanlardan sonra mahallenin ikinci büyük cemaatidir. Ermenilere nazaran sayıca daha üstünlerdir. Nüfus defterine göre de üç papazın isimleri geçmektedir.

¹⁰⁴ Yusuf Halaço lu, **a.g.e.**, s. 147

Grafik 20: Din görevlileri

Din görevlilerinin da ılımı nüfusun da ılımına orantılıdır. Mahallede en kalabalık nüfusa sahip olan Müslümanların din görevlilerinin oranına baktı ımızda % 78 ile ilk sırada yer almaktadır. Ardından nüfusta ikinci büyük ço unlu a sahip olan Rumlar gelmekte, bunların din görevlileri de % 16 oranındadır. Mahallede azınlık konumunda olan Ermenilerin din görevlileri de % 6 ile küçük bir paya sahiptir.

11. dareciler

Hacı Hasan Mahallesinde, yönetimden ve güvenlikten sorumlu olarak sadece Müslümanlar bulunmaktadır. Mahallenin yönetiminde ilk olarak muhtar-ı evvel gelmektedir. Ardından bir nevi ikinci muhtar konumunda olan muhtar-ı Sâni ve muhtar yardımcısı konumunda olan kızır¹⁰⁵ gelmektedir. Bu bahsettiklerimiz yönetimden sorumludurlar. Güvenlikten sorumlu olan ise zaptiyedir. Mahallede bir de muhızır mevcuttur. Muhızır, mahkemede kadıların yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Muhızırlar, duru maya ilgili ki i ya da ki ileri götürürler ve “ihzariye ücreti” alırlardı¹⁰⁶. Nüfus defterine göre de mahallede bir muhtar, bir katip, bir muhızır görev yapmaktadır. Toplamda sekiz idari görevli bulunmaktadır.

¹⁰⁵ www.nedirmedemek.com/kizir-nedir-kizir-ne-demek, (10 Mart 2013)

¹⁰⁶ Yücel Özkaya, **a.g.e.**, s. 229

12. Sa lık Görevlileri

Mahallede sa lık hizmetini sadece Ermeniler vermektedir. Temettuat kayıtlarında Ermenilerden bir cerrah ve bir hekim hizmet vermektedir. Bunun dı ında Müslüman ve Rumlar bu alanda etkinlik göstermemi lerdir.

13. Asker ve Asker Emeklileri

Bilindi i gibi gayrimüslimler askere gitmemekteydiler. Bu nedenle sadece Müslümanlar askerlik görevini yerine getirmi lerdir. Temettuat kayıtlarına göre mahallede yerle ik olan sipahilerin tamamı emekli olmu lardır. Mahallede toplam be hane asker kökenlidir. Nüfus kayıtlarına göre de on dokuz ki i askerde bulunmaktadır. Mahallede askerde olan ve asker emeklisi olan toplam yirmi dört ki i vardır.

14. ki Mesle i Olanlar

Müslüman hanelerinde iki mesle i olanlar incelendi inde, ilk olarak mahallede iki imamdan birinin tüccar di erinin mumculuk yaptı ı bilgisine ula ılmaktadır. Bu sonuçlar göstermektedir ki imamlar sadece din görevini yerine getirmekle kalmayıp aynı zamanda ticari hayatta da yerlerini almı lardır. Di er haneler incelendi inde Asker emeklisi bir ki i helvacılık yapmı tır. Ziraatle u ra an iki haneden biri hamamcı iken di eri nalbantlık yapmı tır. Mahallede yönetim sektöründe yer alan iki muhtarda farklı i lerle me gul olmu lardır. Muhtarlardan muhtar-ı evvel papuccu, muhtar-ı Sâñî duhancıdır. Nüfus kayıtlarında genelde din görevlileri ikinci bir i yapmı lardır. Hatip aynı zamanda bezzazlık, imam mumculuk, di er bir imam mektep muallimli i, müftü müderrislik yapmı tır.

Rum hanelerini inceledi inde bunlardan bir hane iki i i aynı anda yapmı tır. Bu hane ziraatle u ra ırken aynı zamanda bezzazlıkta yapmı tır.

Ermeni hanelerinde ise ne nüfus nede temettuat kayıtlarında iki mesle i olan bir haneye rastlanmamı tır.

15. Mesle i Olmayanlar

Mesle i olmayanlar ba lı ı altında herhangi bir mesle i ve düzenli bir geliri olmayan ki iler incelemeye çalı ılacaktır. Bunlar genellikle ya lılar, çocuklar, hastalar, iflas etmi olanlar, dilenci ve ölmü olanlar gibi sıralamak mümkündür.

Müslüman hanelerinden on iki ki inin herhangi bir gelirinin olmadı ını, bunlardan birinin sabi, birinin âmâ(kör), ikisinin âmâ ve alil (sakat, hasta)¹⁰⁷, birinin âmâ ve amel-mande (i göremez durumda olan)¹⁰⁸, bir amelmande pir-i fani, bir amelmande musin ihtiyar, bir müflis (iflas etmi), iki sâil (dilenci)¹⁰⁹ ve iki fevt (vefat etmi) bulunmaktadır. Nüfus kayıtlarında bir fukara, bir dilsiz fakir, bir fakir, bir esir-i fira (yatalak)¹¹⁰ bulunmaktadır.

Ermeni hanelerinde ise bir amelmande, iki fevt mevcuttur.

Rumlardan üçünün firar ettiklerini birinin ise iflas etti i için firar eti ine ula ılmaktadır. Bir âmâ ve iki müflis bulunmaktadır.

G. Vergiler

Her devlet hizmetlerini yerine getirmek, güvenlik ve savunmayı sa lamak için harcamalar yapmak ve bu harcamaları finanse edecek kaynakları bulmak zorundadır. Bunun için Osmanlı devleti de kaynaklarını bilme amacıyla sayımlar yapmı tır¹¹¹.

Osmanlı mparatorlu u'nda ö ür ve a ar namı altında, türlü toprak mahsullerinden devlet nam ve hesabına alınmakta olan vergiler bulunmaktadır. Osmanlı mparatorlu u'nda toprak mahsullerinden bir hisse eklinde alınan a ar vergilerinin nispetlerinde farklılıklar görülür. Bu farklılıkların sebebi topra ın verim kabiliyeti, bölgedeki ziraat usulleri ve çiftçinin elde etmesi mümkün gelir miktarı gibi iktisadi ve mali dü ünceler göz önünde bulundurulmu tur¹¹².

¹⁰⁷ Ferit Devellio lu, **a.g.e.**, s. 29

¹⁰⁸ Ferit Devellio lu, **a.g.e.**, s. 31

¹⁰⁹ Ferit Devellio lu, **a.g.e.**, s. 914

¹¹⁰ Ferit Devellio lu, **a.g.e.**, s. 234

¹¹¹ Ahmet Tabako lu, **a.g.e.**, s. 186

¹¹² Ömer Lütü Barkan, **Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1**, (stanbul: Gözlem Yayınları, Kasım 1980), s. 802

1. Müslümanların Verdi i Vergiler

Müslümanlardan a ar ve rüsumat, bedelen itası a ar ve a nam rüsumu gibi vergiler alınmaktadır. Temettuat kayıtlarına göre Müslümanlarda toplam 274 hane bulunmaktadır. Bunların toplam temettuatları 232296,5 kuru . Bu hanelerden alınan toplam vergi-yi mahsusa 14473 kuru tur.

A ar ve rüsumat olarak alınan vergi hinta (bu day), air (arpa), alef, nohut, mercimek, burçak gibi ürünler üzerinden alınmıştır. Bunlar içinde kilesi ve kuru u en yüksek olan hinta (bu day) dır. Hinta 515 kile 3484 kuru tur. Hıntanın 1 kilesi yaklaşık 7 kuru tur. Hane başına yaklaşık 1,5 kile bu day dü mektedir. Bu dayın temel tüketim maddesi oldu u dü ünüldü ünde bu miktar oldukça azdır. Hıntanın (bu day) ardından üretim ve gelir açısından yüksek olan air (arpa) dır. air (arpa) 157 kile 636 kuru tur. airin (arpa) 1 kilesi ortalama 4 kuru tur. Burçak 22 kile 110 kuru tur. Burçak'ın 1 kilesi 5 kuru tur. Nohut 14 kile 94,5 kuru tur. Nohudun 1 kilesi yaklaşık 7 kuru tur. Alef 12 kile 34,5 kuru tur. Alefin 1 kilesi ortalama 3 kuru tur. Mercimek 1 kile 7 kuru tur. A ar ve rüsumat olarak alınan verginin toplamı 4366 kuru tur. Vergi alınan ürünlerin kilesinin toplamı 721 kiledir.

Tablo 38: Müslümanların Verdi i A ar ve Rüsumat

Ürünler	Kile	Kuru
Hinta (Bu day)	515	3484
air (Arpa)	157	636
Alef	12	34,5
Nohut	14	94,5
Mercimek	1	7
Burçak	22	110
Toplam	721	4366

Müslümanlardan a ar vergisi alınan ürünler ba , afyon, ceviz, bostan, kovandır. Ba ın a arı 585 kuru , bostanın 236 kuru , afyonun 45 kuru , kovandan 35,5 kuru , cevizden 2,5 kuru a ar alınmaktadır. Müslümanlardan alınan toplam a ar 904 kuru tur.

Tablo 39: Müslümanların Verdi i Bedelen tası A ar

Ürünler	A arı
Ba	585
Afyon	45
Ceviz	2,5
Bostan	236
Kovan	35,5
Toplam	904

Bu ürün üzerinden alınan vergilerin dı ndan bir de a nam (koyun) vergisi bulunmaktadır. A nam vergisi 167,5 kuru tur.

2. Rumların Verdi i Vergiler

Temettuat kayıtlarına göre 132 Rum hanesinin toplam temettuatı 125310 kuru . Toplam vergiyi mahsusaları 9111 kuru tur.

Rumlarda a ar ve rüsumat vergisi hinta ve air olmak üzere iki ürün üzerinden alınmı tır. Hinta (bu day) 16 kile, 112 kuru tur. Bu dayın 1 kilesi 7 kuru tur. air (arpa) 6 kile, 24 kuru tur. Vergi alınan ürünün toplamı 22 kiledir. Bu ürünlerden toplam 136 kuru vergi alınmı tır.

Tablo 40:Rumların Verdi i A ar ve Rüsumat

Ürünler	Kile	Kuru
Hinta (Bu day)	16	112
air (Arpa)	6	24
Toplam	22	136

A ar alınan ürünler ba , ceviz, bostan, kovandır. Bunlardan en yüksek a ara sahip olan ba dır. Ba ın a arı 426 kuru , kovanın 12 kuru , bostanın 10 kuru , cevizin 5 kuru tur. Bu ürünlerden alınan toplam a ar 453 kuru tur.

Tablo 41:Rumların Verdi i Bedelen tası A ar

Ürünler	A arı (kuru)
Ba	426
Ceviz	5
Bostan	10
Kovan	12
Toplam	453

Rumlardan alınan a nam (koyun) vergisi 76,5 kuru tur.

3. Ermenilerin Verdi i Vergiler

63 Ermeni hanesinin toplam temettuatı 52334 kuru . Toplam vergiyi mahsusaları 4250 kuru tur.

Ermeni hanelerinden sadece 43. hane a ar ve rüsumat vergisi ödemektedir. Bu hane hınta (bu day) üzerinden bu vergiyi ödemektedir. Hınta 3 kile, 21 kuru tur.

Ermenilerden a ar vergisi alınan iki ürün bulunmaktadır. Bunlar ba ve kovandır. Ba ın a arı 44 kuru , kovanın a arı 5 kuru . Toplam a ar 49 kuru tur.

Tablo 42: Ermenilerin Verdi i Bedelen tası A ar

Ürünler	A arı (kuru)
Ba	44
Kovan	5
Toplam	49

Ermenilerden alınan a nam (koyun) vergisi 139 kuru tur.

Genel olarak mahalledeki vergi durumu de erlendirildi inde, temettuatı ve vergiyi mahsusası en yüksek olan Müslümanlardır. Müslüman, Rum ve Ermenilerin ödedi i toplam vergiler öyledir. A ar ve rüsumat alınan ürünlerin toplam kilesi 746 kuru tur. Bu ürünlerden alınan toplam vergi 4523 kuru . Toplam a ar 1406 kuru tur.

V. BÖLÜM: VAKIF VE MİMAR ESERLER

A. Camiler

Boduro lu Camii: Ünalın Mahallesi (Hacı Hasan Mahallesi), Bodur Sokak'ta bulunmaktadır. Minare kaidesinin batı yüzündeki, kitabeye göre cami, Bodurzade Hacı Halil bin Hacı Mustafa tarafından 1182 H./1768 M. tarihinde inşa ettirilmiş tir¹¹³.

Boduro lu Camii, büyük bir bahçe avlusunun ortasındadır. Kible ve doğu tarafında şimdi mevcut olmayan medrese hücreleri bulunmaktaydı. Batı tarafında ise Boduro lu aile mezarlığı vardır. Cami, ana bina üzerine oturtulmuş sekizgen tek kubbeli, kargir bir yapıdır. İlk inşa edildiği zaman çatısının toprak ve çakıldan olduğu anlaşılan caminin daha sonra geçirdiği onarımlar neticesinde çatısı da kurunla kaplanmış tir. Son cemaat yeri de camiye sonradan ilave edilmiş tir¹¹⁴.

Yılanlı Camii: Ünalın Mahallesi'nde, Müjde Sokakla Bodur Sokak'ın kesiştiği köşededir. Caminin üzerinde tarihine işaret eden herhangi bir kitabe yoktur. 1104 H./ 1692 M. tarihli bir belgeye göre, caminin arsasını veren ve camiyi yaptıran Yılanlıo lu Musa Efendi'dir. Binanın genel, özellikle de pencerelerinin görünümü, XIX. yın ikinci yarısında Uruk yapılarındaki özelliklerle benzerlik göstermektedir. Cami, İsmail Köseo lu ve Nuri Gühero lu öncülüğünde halkın yardımlarıyla, 1970 yılı öncesinde tamir ettirilmiş tir¹¹⁵.

Akarcalı Camii:yeri de, binası da Akarcalızade Mehmet Efendi'nin babasıdır. Medrese mollalarının ve mahalle komşularını ibadeti için yapılmış tir. Ünalın Mahallesi içinde derli toplu bir durumu, güzel ve temiz bir içi vardır¹¹⁶. Hangi tarihte yaptırıldığı konusunda bilgiye ulaşamamış tir. 1970 yılından biraz önce mahalle halkı tarafından tamir görmüş tir¹¹⁷.

Deveci Camii: Eski İzmir Caddesi üzerindeki caminin yerinde, Devecio lu Mustafa'nın, kendi mülkü üzerine inşa ettirdiği, ahşap yapılu bir mescit varmış tir. Devecio lu Mustafa, ayrıca bu mescidin yanına bir de çeşme yaptırmış tir. Karaağaç

¹¹³ Kasımınce, **Uruk'ta Türk Mimarisi**, 1. Bas., (Isparta: Fakülte Kitapevi, Ağustos 2004), s. 26

¹¹⁴ Murat Öntü, "Osmanlı Dönemi Uruk'taki Dini Yapılar: Camiler ve Mescitler", **CIEPO 14-16 Nisan 2011 Uruk**, C. II, (İzmir: Meta Basım, Kasım 2011), s. 971

¹¹⁵ Kasımınce, **a.g.e.**, s. 32

¹¹⁶ Halim Tümer, **a.g.e.**, s. 198

¹¹⁷ Kasımınce, **a.g.e.**, s. 88

ve Ünalın Mahalleleri halkı, 1952 yılında bu mescidi yıkarak, 1954 yılında yerine yenisini in a etmi lerdir. Deveci Çe mesi'nin in a tarihi 1303 H./ 1885-1886 M. oldu una göre caminin de bu tarihlerde yapılmı olması mümkündür¹¹⁸.

B. Kiliseler

Hacı Hasan Mahallesiyle ilgili kayıtlarda Müslümanların yanı sıra Rum ve Ermeni cemaatleri de bulunmaktadır. Nasıl ki Müslümanlar dini inançlarını ya amak için camiye gereksinim duymu larsa, Rum ve Ermeniler de inançlarını ya amak ve sürdürmek için kiliseye ihtiyaç duymu lardır.

Rum ve Ermeni cemaatinin dini hayatları hakkında Kostas Pandazo lu'nun "Vatan Vatanım Ma Patrie U ak" adlı eserinin akir Özdemir tarafından de erlendirmesiyle edindi imiz bilgilerle ula abilmekteyiz. Kostas Pandazo lu, Rum asıllı Fransız vatanda ıdır. Baba, U ak göçmeni Pandazi Pandazo lu, anne Tekirda göçmeni Bayan Androniki Pandazo lu'dur. Pandazo lu ailesi Hacı Hasan Rum Mahallesinde Kilise Sokakta (imdiki Ünalın Mahallesi Müjde Sokak) ya amı lardır.

Pandazo lu kitabında XIX. yy'ın sonunda U ak'taki kiliseler hakkında u bilgilere yer vermektedir; "U ak'ta iki Rum Ortodoks kilisesi bulunmaktaydı: Aziz Konstantinos, Eleni (daha büyük) kilisesi, Panayia Kilisesi. Panayia Kilisesi yanında Anaokulu ve Kız okulunun varlı ından bahsetmektedir. Ayos Konstantinos ve Eleni Kilisesi 27 A ustos 1894'teki büyük U ak yangında yıkılmı tı. Kiliseyi yeniden imal etmek izni almak için ehirden 4 ya lı Rum stanbul'a, II. Abdülhamit'in yanına gittiler ve dilekleri kabul edilmi tir. Pandazo lu 1990 yılında U ak'a geldi inde bu kiliselerin yerlerini bulur. Artık kilisenin yerinde ev vardır. Bu kiliseler bugün Ünalın Mahallesinde bulunmakta olup ön tarafı o günkü adı ile Kilise Soka a imdiki adı Müjde Soka a, arka tarafları ise Güldibi Soka a bakmaktadır. Alan olarak Cumhuriyet İköretim Okulu ile küçük çar ıdaki park arasında kalmaktadır¹¹⁹.

Bugün Eleni Kilisesi, kubbesi olmaksızın ayaktadır. Pandazo lu bu kilisenin yerinde Osman Samantır'ın evi bulunmaktadır derken aslında o gün Osman

¹¹⁸ Kasım nce, a.g.e., s. 88

¹¹⁹ akir Özdemir, a.g.t., s. 75

Samantır'a ait olan daha sonra Hacı Bekir Sıktı Ertürk'e satılan ev Eleni kilisesinin kendisidir. Günümüzde konut olarak kullanılan bina ortasından ikiye bölünerek iki ayrı daireye dönü türülmü tür. Pandazo lu, Panayi Kilisesinin bugünkü Halit Ziya İkö retim Okulu'nun sa ında bulundu u bilgisini vermektedir¹²⁰.U ak'taki Rum Ortodoks kiliselerinde dua ve ayinlerin Türkçe yapılması Rumların Türkçeyi benimsedi ini göstermektedir.

Pandazo lu di er gayrimüslim toplulukların dini yapıları hakkında da bilgiler vermektedir; U ak'ta Ermenilerin kilisesi Aziz Marie De Dieu Kilisesi dir¹²¹.

C. Medreseler

Akarcalızade/Mehmet Efendi Medresesi: Hacı Hasan Mahallesinde (Ünalın Mahallesi) bugünkü mam Hatip Lisesi'nin güney tarafına dü en yerdeydi. Medresenin banisi ve müderrisi Akarcalızade Mehmet Efendi idi. Medresedeki ö renci sayısı XX. yy'ın ba larında 15'dir. Birkaç yıl sonra ise bu sayı 6'ya dü mü tür. Akarcalızade medresesi, medreselerin kapatılmasından sonra müderrisi tarafından yıktırılmı tır. Medresenin bulundu u yerde ise imdi evler mevcuttur¹²².

Banazlızade Medresesi: Hacı Hasan Mahallesi'ndeki (Ünalın Mahallesi) medrese, Hacı Ömerzade akir Efendi tarafından yaptırılmı tır. Medrese yıkılmı , yeri Beden Terbiyesi'ne verilmi tir¹²³.

Boduro lu Medresesi: Bu medrese Ünalın Mahallesi'nin ortasında, Boduro lu Cami'nin avlusu içinde yer almakta idi. 10-15 kadar odası bulunan medrese, yatılı okullara pansiyon hizmeti de görmü tür. Medresenin kurucusu Zülbekir Hacı Halil Efendi'dir¹²⁴.

Çingeli Medresesi: Çingelizade Hacı Hüseyin Efendi tarafından Hacı Hasan Mahallesi'ne yaptırılmı tır. 1900 yılında medresenin talebe sayısı 15'dir. Bu tarihten iki üç yıl sonra talebe sayısı 25'e çıkmı tır. Bugün Çingeli medresesi yıkılmı ve bulundu u yere çocuk parkı yapılmı tır¹²⁵.

¹²⁰ akir Özdemir, **a.g.t.**, s. 76

¹²¹ akir Özdemir, **a.g.t.**, s. 83

¹²² Mustafa Murat Öntü , **a.g.m.**,s. 59

¹²³ Kasım nce, **a.g.e.**, s. 105

¹²⁴ Ha im Tümer, **a.g.e.**, s. 67-68

¹²⁵ Mustafa Murat Öntü , **a.g.m.**, s. 63

Yılcıazade Medresesi: Yılcıazade İsmail Efendi tarafından Hacı Hasan Mahallesi'ne, bugünkü küçük çarşı semtinde bulunan Yılcı Camii avlusuna in a ettirilmiştir. Bugün ise medrese yıkılmış, cami ibadete açık durumdadır¹²⁶.

D. Çeşmeler

Boduro lu Çeşmesi: Çeşme H. 1190 M. 1774 yılında yapılmıştır. Boduro lu caminden sekiz sene sonra yapılmıştır. Çeşmeyi yapan Hacı Bekir Efendi'dir¹²⁷. Ancak çeşme bugün mevcut değildir.

Çingeli (Sofular) Çeşmesi: Ünal Mahallesi Tutum Sokaktadır. Çeşme kitabesine göre 1306 H./1888-1889 M. yıllarında mahalle halkının himmetiyle yapılmıştır¹²⁸.

Bu çeşme iki isimle anılmaktadır. Çingeli ve Sofular çeşmesi isimleri kullanılmaktadır. Bu iki isim, iki ailenin çeşmeyi bakımlarından dolayı halk tarafından verilen isimlerdir¹²⁹.

Eyrişebucak Çeşmesi: Ünal Mahallesi'nde, Çakaloz Caddesi'yle Gürbüz Sokak'ın kesiştiği, doğu köşesinde bulunmaktadır. Çeşme kitabesine göre 1332 H. / 1913-1914 M. tarihinde in a edilmiştir. Çeşme bir evin köşesine in a edilmiştir¹³⁰.

Koca Çeşme: Ünal Mahallesi'nde, Müjde Sokak ile Güldibi Sokak'ın birleştiği köşededir. Çeşmenin kitabesi bulunmamaktadır. Çeşme bugün faal değildir¹³¹.

İplik Sokak Çeşmesi: Ünal Mahallesi İplik Sokak'tadır. Çeşmenin üzerinde kitabesi bulunmaktadır. Ancak sıva ve boya altında kalmıştır. Çeşmenin yapılı üslubuna bakıldığında, yapılı tarihinin 19. yy'ın sonları ve 20. yy'ın başlarını vermek mümkündür¹³².

¹²⁶ Mustafa Murat Öntü, *a.g.m.*, s. 67

¹²⁷ Haşim Tümer, *a.g.e.*, s. 114

¹²⁸ Kasım Önce, *a.g.e.*, s. 72

¹²⁹ Haşim Tümer, *a.g.e.*, s. 122

¹³⁰ Kasım Önce, *a.g.e.*, s. 76

¹³¹ Kasım Önce, *a.g.e.*, s. 77

¹³² Kasım Önce, *a.g.e.*, s. 78

E. Hanlar

Günümüzde otel ve garaj vazifesini birlikte gören yapılara eskiden han denirdi. Han vasıtalı, vasıtasız yabandan gelen yolcuların barınacağı, hayvanlarla insanların geceledebileceği yerlerdir¹³³.

Hacı Hasan Mahallesinde yer alan bir hanın varlığına dair bilgiye kaynaklarda rastlanmamaktadır. Ancak temettuat kayıtlarında Müslüman hanelerinden üç hanenin handan icar (kira) aldıklarına dair kayıtlar mevcuttur. Üç Müslüman hanesinin handan aldıkları toplam icar 2000 kuru tur. Kayıtlarda Ermeni hanelerinden bir hanenin kiralık handan icar aldığı kaydı bulunmaktadır. Bu bir hanenin kiralık handan icarı 100 kuru tur. Bu hanlar Hacı Hasan Mahallesi sınırları içinde midir, Uruk'un başka bir mahallesinde midir bunla ilgili bir kayda ulaşılamamaktadır.

F. Hamam

Mahalledeki hamam varlığı da aynı han gibidir. Mevcut bir hamam ismi geçmezken temettuat kayıtlarında Müslüman hanelerinden iki hanenin hamamdan icar (kira) aldıklarını gösterir kayıtlar bulunmaktadır. Bu iki hanenin hamamdan toplam icarları 30 kuru tur. Yine bu hamamların buldukları yer tespit edilememektedir.

G. Zaviyeler

Temettuat defterinde kayıtlı 5 zaviyenin isimleri geçmektedir. Yalnız bu zaviyeler mahallede yer almayıp, zaviyelerden belirli haneler icar (kira) almaktadırlar. Bu zaviyeler öyledir; 89. hane iki zaviyeden icar almaktadır. Bunlar Seyir Zaviyesi kara Hasan Karyesinde bulunmakta 300 kuru icar alınmakta, eyh Muhiddin Zaviyesi Akkinise Karyesinde bulunup 25 kuru icar alınmaktadır. 163. hane Veli Yükin Zaviyesi Banaz Kazası ahin Karyesinde bulunup 687 kuru icar almaktadır. 273. hane Yusuf Zaviyesi bulundu u yer yazılmayıp 53 kuru icar almakta, 274. hane Bayat Zaviyesi bulundu u yer kayıtlı değildir 360 kuru icar alınmaktadır. Toplamda bu be zaviyeden 1425 kuru icar alınmaktadır.

¹³³ Haşim Tümer, a.g.e., s. 127

Tablo 43: Zaviyeler

Hane No	Adı	Bulundu u Yer	carı (Kuru)
89	Seyir Zaviyesi	Kara Hasan Karyesi	300
	eyh Muhiddin Zaviyesi	Akkinise Karyesi	25
163	Veli Yükin Zaviyesi	Banaz Kazası ahin Karyesi	687
273	Yusuf Zaviyesi	–	53
274	Bayat Zaviyesi	–	360
Toplam			1425

SONUÇ

Ara tırmanın konusunu tekil eden Osmanlı dönemindeki ismiyle Hacı Hasan Mahallesi, imdiki ismi ile Ünalın Mahallesi, arıv kaynakları ve mevcut basılı eserlerden faydalanılarak bir yerel tarih çalıması ortaya konulmaya çalılmıtır.

Ara tırmanın içeri i giri hariç toplam be bölümden olmaktadır. Giri bölümünde yerel tarihin öneminden ve kaynaklarından bahsedilmi tir. Birinci bölümde U ak tarihi hakkında ve Hacı Hasan Mahallesi nin U ak tarihindeki yeri ve önemi anlatılmıtır. İkinci bölümde mahalledeki idari yapılanmadan ve dini görevliler hakkında bilgiler verilmi tir. Üçüncü bölümde ise mahallenin nüfus yapısı ve nüfus hareketlili i konu edilmi tir. Burada mahallede Müslüman, Rum, Ermeni gibi farklı etnik ve dini bir nüfusun varlı ının söz konusu oldu u anlaşılmıtır. Bu üç unsurun tüm yapıları farklı bılıklar altında incelenmeye çalılmıtır. Nüfus yapısı bılı ı altında hane miktarı erkek nüfus sayısı, ya da ılımları, aile isim ve unvanları, ahas isimleri ve isim verme gelene i, insan tipolojisi gibi alt bılıklara ayrılarak incelenmeye çalılmıtır. Nüfus hareketlili i bılı ı altında da mahalleye gelen misafir ve mahalleden ayrılan kişiler hakkında bilgi verilmi tir. Mahallede mevcut olan gayrimüslimler göz önüne alınarak cizye durumları incelenmi tir. Ardından eitim hayatıyla ilgili bilgiler paylaşılmıtır. Dördüncü bölümde iktisadi yapıya ayrılmıtır. Bu bölümde de mahalledeki arazi ve hayvan varlı ı, yeti tirilen ürünler, dükkanlar, de irmenler ve mahallede sürdürülen mevcut meslekler çe itli alt dallara ayrılarak incelenmi tir. İktisadi yapıda son olarak da alınan vergiler de erlendirilmi tir. Son bölüm olan be inci bölümde ise vakıf ve mimari eserler bılı ı altında camiler, kiliseler, medreseler, çe meler, hanlar, hamamlar, zaviyegibi yapılar incelenmi tir.

Görüldü ü üzere bu çalımayla bir mahallenin sosyal, ekonomik, kültürel yapısı ayrıntılarıyla ortaya konulmu tur. Bu mahalle hele ki Müslüman, Rum, Ermeni gibi farklı kültürlere ait insanların ortak ya ama kültürü olu turduklarını bizlere göstermesi açısından farklı bir önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

AR V KAYNAKLARI

BOA. ML.VRD.TMT. d.09402

BOA. NFS.d. 01553

BOA. NFS.d. 01641

BOA. MAD. 2498

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Z, Ankara, 1993

K TAPLAR

ARSLAN, Hüseyin, **Osmanlı'da Nüfus Hareketleri (XVI. yy)**, 1. Baskı, stanbul: Kaknüs Yayınları, 2001

BARCAN, Ömer Lütfi, **Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1**, stanbul: Gözlem Yayınları, Kasım 1980

ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997

EVANS, Richard J., **Tarihin Savunusu**, Çeviren: Uygur Kocaba o lu, 1. Baskı, Ankara: mge Kitapevi, 1999

GÖKDEM R Oktay, "Tarih Yazımında ki Yeni Yaklaşım: Sözel ve Yerel Tarih", Editör: Ahmet im ek, **Tarih Nasıl Yazılır**, 2. Baskı, stanbul: Tarihçi Kitapevi, 2011

HALAÇO LU, Yusuf, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Te kilatı ve Sosyal Yapı**, 6. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007

_____. **Anadolu'da A iretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)**, C. 1, stanbul: Togan Yayıncılık, Nisan 2011

NALCIK, Halil, **Devlet-i Âliyye Osmanlı mparatorlu u Üzerine Ara tırmalar**, C. 1, 40. Baskı, stanbul: Türkiye Bankası Kültür Yayınları, 2010

NCE, Kasım, **U ak'ta Türk Mimarisi**, 1. Baskı, Isparta: Fakülte Kitapevi, A ustos 2004

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı mparatorlu unda İlk Nüfus Sayımı 1831**, 2. Baskı, Ankara: Devlet statistik Enstitüsü Matbaası, 1997

KÜTÜKO LU, Mübahat, **XV ve XVI. Asırda zmir Kazasının Sosyal ve ktisadi Yapısı**, 1. Baskı, zmir: zmir Büyük ehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2000

ÖZDE ER, Mehtap, **15-16. Yüzyıl Ar iv Kaynaklarına Göre U ak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, stanbul: Filiz Kitapevi, 2001

ÖZDEM R, Rifat, **Avarız ve Gerçek-Hane Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993

ÖZEL, Oktay, “Avarız ve Cizye Defterleri”, Derleyenler: Halil nalcık – evket Pamuk, **Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve statistik**, Ankara: Ba bakanlık Devlet statistik Enstitüsü, 2000

ÖZKAYA, Yücel, **18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu**, 1. Baskı, stanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008

ÖZ, Mehmet, “Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler”, Derleyenler: Halil nalcık – evket Pamuk, **Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve statistik**, Ankara: Ba bakanlık Devlet statistik Enstitüsü, 2000

SOLAK, Erdo an, **XX. Yüzyılda U ak**, 1. Baskı, U ak: Batıkol Matbaası, 2002

MAN, Adnan – TUTSAK, Sadiye, **İkler ehri U ak**, U ak: Batıkol Matbaacılık, 2005

TABAKO LU, Ahmet, **Türk ktisat Tarihi**, 7. Baskı, stanbul: Dergah Yayınları, Aralık 2005

TÜMER, Ha im, **U ak Tarihi**, stanbul: Gün Matbaası, 1971

U AK Valili i, **U ak 1973 1 Yıllı ı**, zmir: Ticaret Matbaacılık, 1973

ÜNAL, Mehmet Ali, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, stanbul: Paradigma Yayınları, 2012

YED YILDIZ, Bahaeddin, **XVIII. Yüzyıl’da Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih ncelemesi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003

MAKALELER

AKPINAR, Mahmut, “1 Yönetimlerinin Kurulu u ve U ak Kentinin 1 Olma Süreci”, **II. U ak Sempozyumu 13-15 Ekim 2011**, C. II, U ak: U ak Valili i U ak 1 Kalkınma Vakfı Tarafından Yayınlanmı tır, 2012

ALKAN, Mustafa, “ htimali Sondaj Metoduna Dayalı Bir Ara tırma U ak Vakıfları”, C. 2, **21. Yüzyılın E i inde U ak Sempozyumu 25-27 Ekim 2001**, stanbul: U ak lılar E itim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001

ASLAN, Erdal, “Yerel Tarihin Tanımı Gelişimi ve Değeri”, **Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar Küreselleşme ve Yerelleşme Üçüncü Uluslararası Tarih Kongresi**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2000

ERDOĞDU, M. Âkif, “Onaltıncı Yüzyıl Ortalarında Uzak Şehri”, **21. Yüzyılın E i inde U ak Sempozyumu 25-27 Ekim 2001**, C. 1, İstanbul: Uaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001

GÖKÇE, Turan, “Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uzak”, **21. Yüzyılın E i inde U ak Sempozyumu 25-27 Ekim 2001**, C. 1, İstanbul: Uaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001

PİRL, Mehmet, “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şehriye Sicilleri”, **Tarih ve Sosyoloji Seminerleri 28-29 Mayıs 1990**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 1991, Bildiriden Ayrı Basım

ÖNTÜ, Murat, “Osmanlı Dönemi Uzak’taki Dini Yapılar: Camiler ve Mescitler”, **CIEPO 14-16 Nisan 2011 U ak**, C. II, İzmir: Meta Basım, Kasım 2011

ÖZDEĞER, Mehtap, “19. Yüzyılda Uzak Şehrinde Ekonomik ve Sosyal Hayat”, **21. Yüzyılın E i inde U ak Sempozyumu 25-27 Ekim 2001**, U ak: Uaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001

ÖZTÜRK, Said, “Uzak’ın Sosyal ve Ekonomik Tarihinin Mühim Bir Kaynağı Uzak Temettuat Defteri”, **21. Yüzyılın E i inde U ak Sempozyumu 25-27 Ekim 2001**, C. 1, İstanbul: Uaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2001

ANSKLOPED MADDELER

BOZKURT, Nebi, “Nüfus”, **slam Ansiklopedisi**, C. 33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007

ÇOLAK, Filiz, “İzmir Ticaretinde Afyonun Yeri ve Önemi”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999

DARKOT, Besim, “Uzak”, **slam Ansiklopedisi**, C. 13, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986

GÜLSOY, Ufuk, “Cizye’den Vatandaşlık: Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni”, **Türkler**, C. 14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002

NALCIK, Halil, “Osmanlılar’ da Cizye”, **slam Ansiklopedisi**, C. 8, stanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993

KILIÇ, Orhan, “Klasik Dönem Osmanlı Ta ra Te kilatı: Beylerbeylikler/Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)”, **Türkler**, C. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002

KOÇ, Yunus, “Osmanlı Dönemi”, **slam Ansiklopedisi**, C. 33, stanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007

KURT, Yılmaz, “Osmanlı Toprak Yönetimi”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999

SAH LL O LU, Halil, “Avarız”, **slam Ansiklopedisi**, C. 4, stanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991

“U ak”, **Yurt Ansiklopedisi**, C. 10, stanbul: Anadolu Yayıncılık, 1984

YEL, Ali Murat – KÜÇÜKA CI, Mustafa Sabri, “*Mahalle*”, **slam Ansiklopedisi**, C. 27, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003

DERG LER

BAYKARA, Tuncer, “U ak Hakkında”, **U ak Halk E itim Dergisi**, C. 1, S. 6, Ocak 1979

ÇADIRCI, Musa, “Tanzimat’ın lanı Sırasında Türkiye’de Yönetim”, **Bellekten**, C. LI, S. 201, Türk Tarih Kurumu, Aralık 1987

GÜNDÜZ, Ahmet, “XIX. Yüzyılda Osmanlı mparatorlu u’nda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüleri”, **Türk Dünyası Ara tırmaları**, S. 175, stanbul: A ustos 2008

ÖNTU , M. Murat, SOLAK, Erdo an, “U ak er’iyye Sicillerinin ekil ve Muhteva Açısından De erlendirilmesi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 12, C. II, Afyon: 2001

ÖNTU , Mustafa Murat, “Osmanlı Dönemi U ak Medreseleri”, **Türk Dünyası Ara tırmaları Dergisi**, S. 133, A ustos 2001

TUTSAK, Sadiye, “U ak Kazasında Mülki Taksimatın Geli imi”, **Tarih nceleme Dergisi**, C. IX, Ege Üniversitesi Basımevi, 1994

_____. “Milli Mücadelede U ak”, **Tarih nceleme Dergisi**, C. X, zmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1995

VARLIK, M. Çetin, “XVI. Yüzyılda Kütahya Sanca ı’nda Yerle me ve Vergi Nüfusu”, **Bellekten**, Türk Tarih Kurumu, C. LII, S. 202, Ankara, Nisan 1988

YAKIT, smail, “Devlet Ar ıvleri I ı ında XIX. Asırda E irdir’de Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapı”, **Osmanlı Ara tırmaları**, Isparta: 2002

TEZ

ÖZDEM R, akir, “**Vatan Vatanım Ma Patrie U ak**” Adlı Eserin **De erlendirmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar: Haziran 2008

SÖZLÜK

DEVELL O LU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 24. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi, 2007

ELEKTRON K KAYNAKLAR

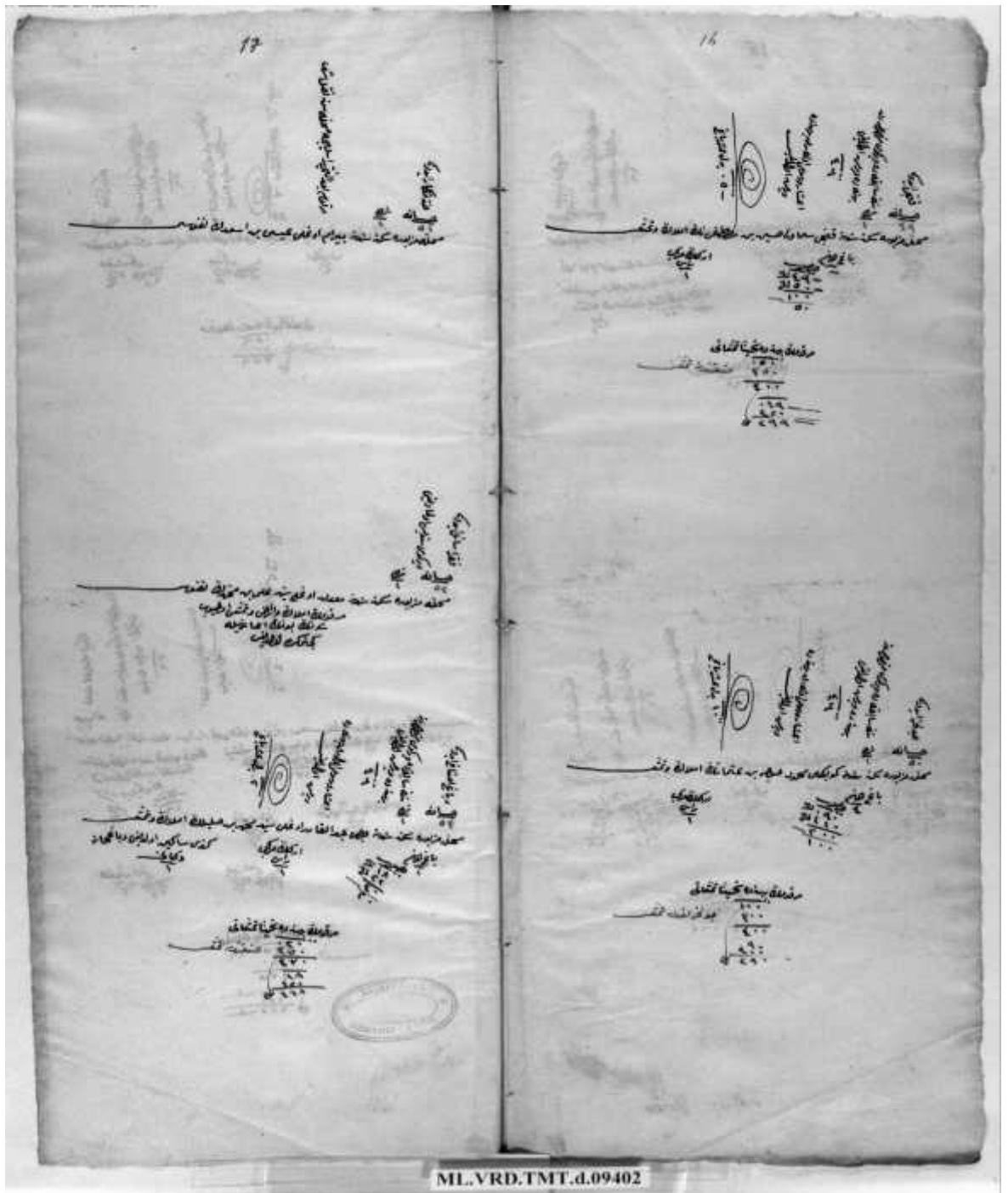
KAYA, Kemal, “19. Yüzyılda Anadolu’da ç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/26/196.pdf> (08.10.2013)

Yıllara Göre 1 Nüfusları, www.tuik.gov.tr, (03.07.2013)

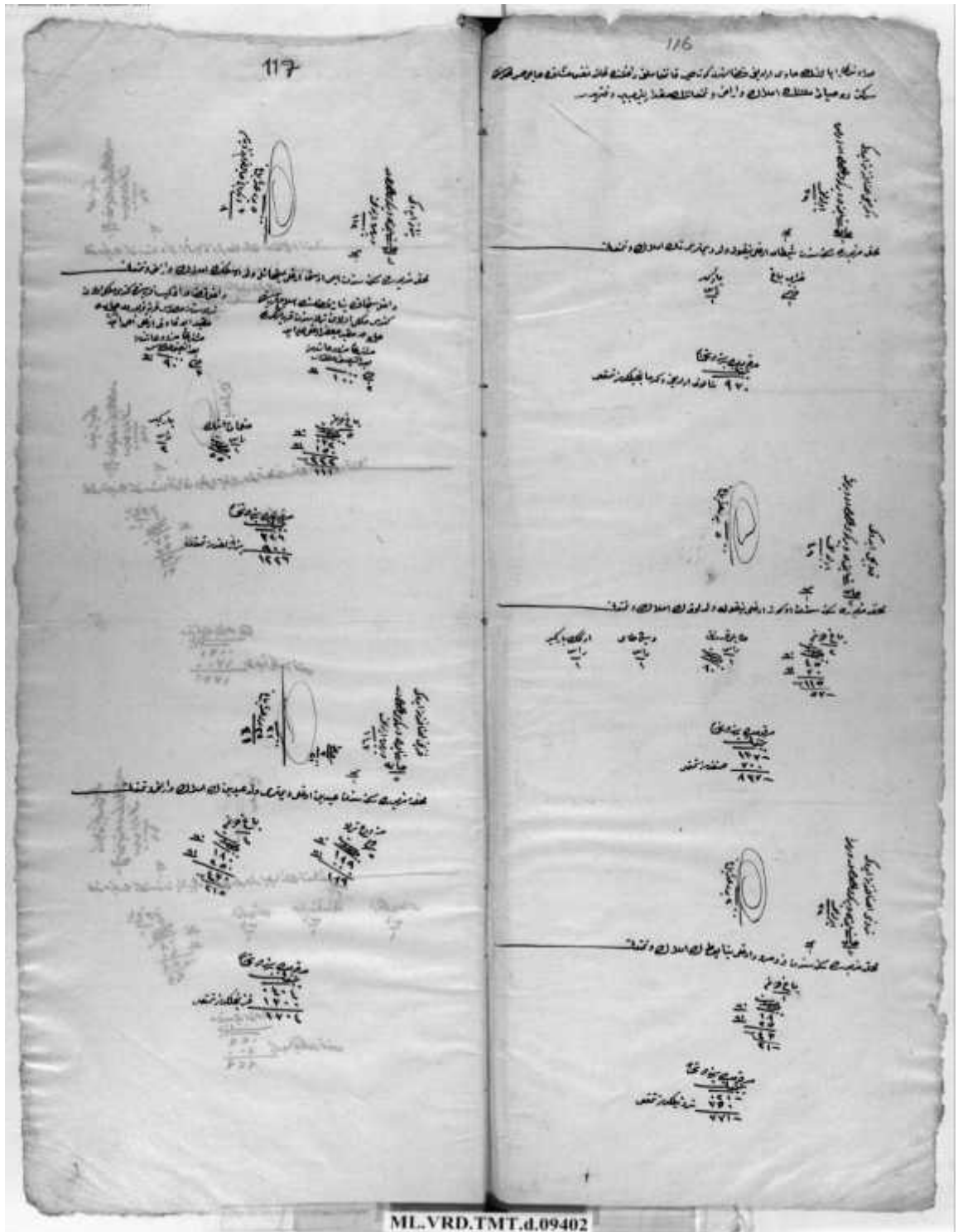
www.nedirnedemek.com/kizir-nedir-kizir-ne-demek, (10 Mart 2013)

EKLER

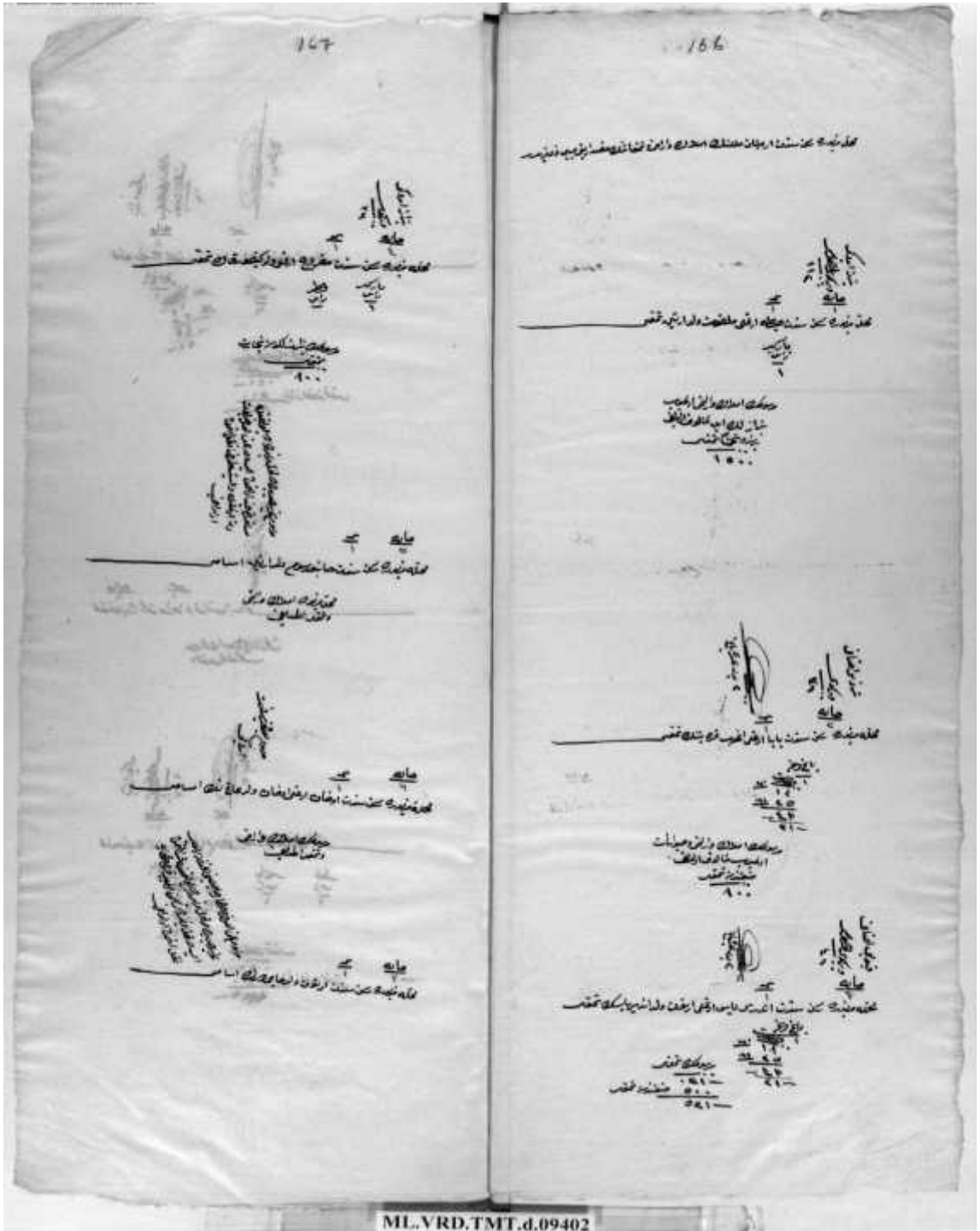
Ek 1: U ak Hacı Hasan Mahallesi, Müslüman Haneleri Temettuat Örne i

Ek 2: U ak Hacı Hasan Mahallesi, Rum Haneleri Temettuat örne i

Ek 3: U ak Hacı Hasan Mahallesi, Ermeni Haneleri Temettuat Örne i

Ek 4: U ak Hacı Hasan Mahallesi, Müslüman Nüfus Defteri Örne i

7

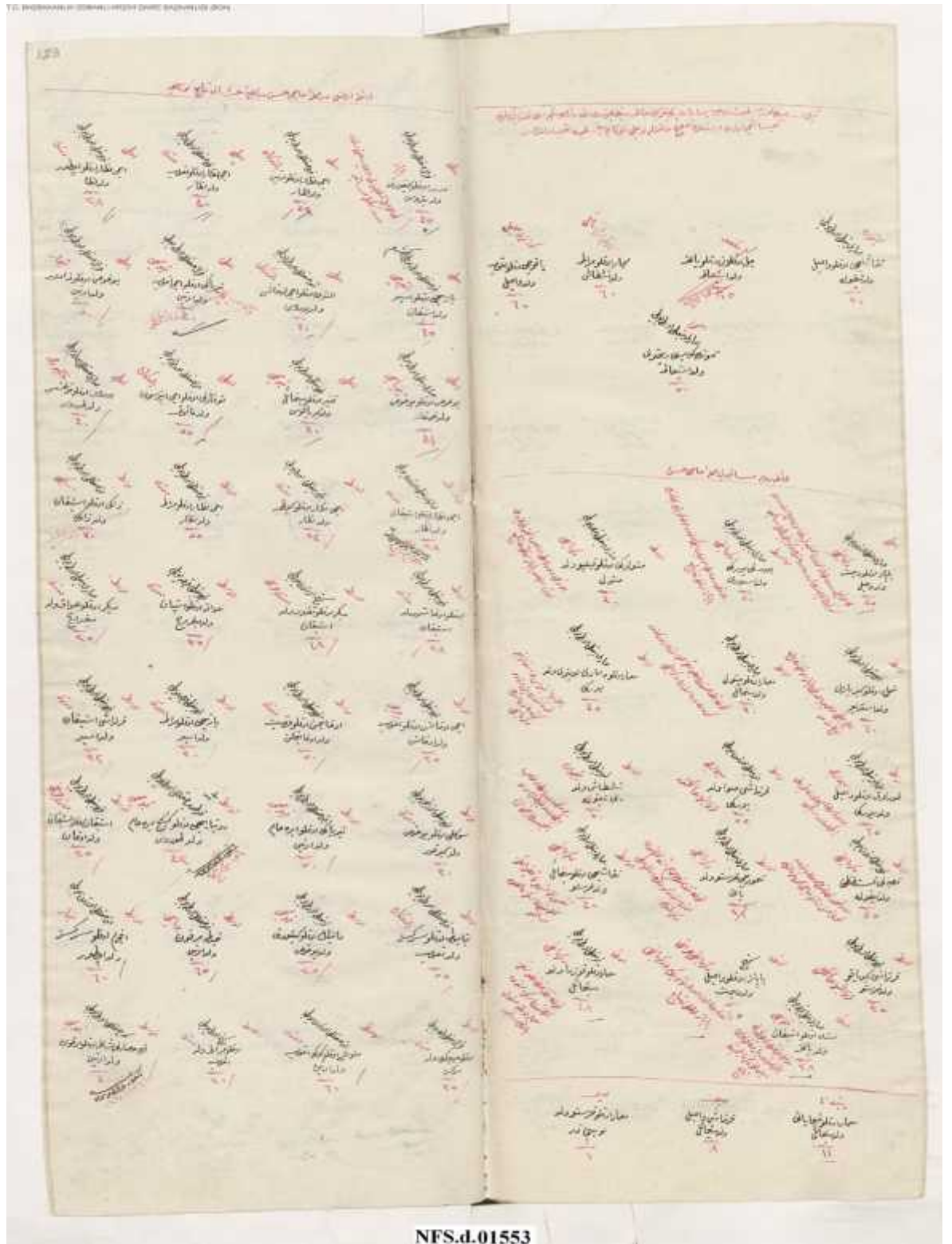
The image shows a handwritten population register (Nüfus Defteri) from the U ak Hacı Hasan Mahallesi. The document is a two-page spread with a grid of red lines. Each cell contains handwritten entries in black ink, with some words or numbers highlighted in red ink. The entries appear to be names and possibly family information. The paper is aged and yellowed.

NFS.d.01641

Ek 5: U ak Hacı Hasan Mahallesi, Rum Nüfus Defteri Örne i

Ek 6: U ak Hacı Hasan Mahallesi, Ermeni Nüfus Defteri Örneği

Ek 7: Boduro lu Camii

Ek 8: Yılançı Camii

Ek 9: Deveci Camii

Ek 10: Halit Ziya U aklıgil İlkö retim Okulu

